

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**İSRAİL DEVLETİ'NİN VATANDAŞLIK SORUNSAĞI: HİYERARŞİK
KİMLİKLER VE EŞİTLİK TALEPLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hamza YAVUZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**İSRAİL DEVLETİ'NİN VATANDAŞLIK SORUNSAĞI: HİYERARŞİK
KİMLİKLER VE EŞİTLİK TALEPLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hamza YAVUZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR**

Ankara-2013

ONAY

Hamza YAVUZ tarafından hazırlanan "İsrail Devleti'nin Vatandaşlık Sorunsalı: Hiyerarşik Kimlikler ve Eşitlik Talepleri" başlıklı bu çalışma, tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/ Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. HAKAN TANSDEMİR

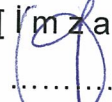
[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. SERDAR DUMAN

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. M. ALI OKUR

ÖZET

YAVUZ, Hamza. İsrail Devleti'nin Vatandaşlık Sorunsalı: Hiyerarşik Kimlikler ve Eşitlik Talepleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Kimlik meseleleri daha önce hiç olmadığı kadar karmaşık bir yapı arz etmeye başlamaktadır. İnsan hakları, eşitlik, adalet ve özgürlük gibi evrensel değerlerin neden olduğu kimliksel uyanış karşısında ise devletlerin belirli taleplere cevap verebilme kabiliyetlerinin, demokrasinin içselleştirilmesi ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Devlet ile halk arasında bir mekanizma işlevi gören vatandaşlığın ehemmiyeti de böylece net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede İsrail'de vuku bulan kimlik çatışmalarını konu alan bu çalışma vatandaşlık zemini üzerinde değerlendirilmektedir. İsrail Devleti'nin demokrasi karşıtı uygulamaları ile beraber parçalı ve hiyerarşik bir toplumsal yapının belirlediği hususu ise çalışmanın ana argümanını oluşturmaktadır. Nitekim siyasi, hukuki, dinî, ekonomik, kültürel ve sosyal pek çok parametre göz önünde bulundurulduğunda üç boyutlu çatışma profilinin toplumda mevcut olduğu görülmektedir: 1) Aşkenazi-Mizrahi bölünmesi, 2) Seküler- Haredi ayrışması, 3) Arap- Yahudi çatışması. İsrail'in, vatandaşları arasında ayrım gözetken ve bir tarafı avantajlı kılmaya yönelik politikaları dolayısıyla etnik bir devlet niteliği taşıdığı yönündeki sav ise çalışmanın sonunda sabitleşmektedir.

Anahtar Sözcükler:

- 1) İsrail Devleti
- 2) Vatandaşlık
- 3) Aşkenazi- Mizrahi Bölünmesi
- 4) Seküler- Haredi Ayrışması
- 5) Arap- Yahudi Çatışması

ABSTRACT

YAVUZ, Hamza. The Citizenship Problematique of the State of Israel: Hierarchical Identities and Equality Demands, Master Thesis, Ankara, 2013.

Identity issues have begun to display an unprecedentedly sophisticated structure. Universal values such as human rights, equality, justice and freedom are causing an identity related awakening. It is hence understood that the response capability of states facing certain demands arising out of this awakening is closely related to whether democracy is internalized within those states. Therefore, the importance of citizenship functioning as a mechanism between state and her peoples becomes clearer. In this context, this thesis which examines the identity conflicts occurring in Israel has been structured on the basis of citizenship. That a stratified and hierarchical social structure has appeared due to the anti-democratic practices of the State of Israel is the main argument of this thesis. As a matter of fact, considering political, legal, ecclesiastical, economic, cultural and social parameters, it is seen that a three dimensional conflict profile has existed in the society: 1) Ashkenazi- Mizrachi division, 2) Secular- Charedi dissociation, 3) Arab- Jewish conflict. At the end of this study, the argument that Israel has an ethnic nature, which manifests itself in her discriminative policies that give one group of citizens more advantages, becomes established.

Key Words:

- 1) The State of Israel**
- 2) Citizenship**
- 3) Ashkenazi- Mizrachi Division**
- 4) Secular- Charedi Dissociation**
- 5) Arab- Jewish Conflict**

ÖNSÖZ

Günümüzde İsrail ile ilgili çalışmalara bir göz atıldığında genel olarak Filistin- İsrail çatışması veya Arap- İsrail uyuşmazlığı üzerine kaleme alınmış oldukları görülmektedir. İç meselelerine tam anlamıyla odaklanılmaması dolayısıyla İsrail'in sadece Yahudi vatandaşlardan oluşan homojen bir devlet olduğu ve kamuoyunun devletin izlediği politikalarla uyum içerisinde hareket ettiği yönünde yanlış bir izlenimin çoğu kişi tarafından paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Oysa İsrail vatandaşlığına haiz olan Filistinlilerin verdikleri yaşam mücadelesi, bunun yanında Yahudiler arasında yaşanan ihtilaflar ve devletin sınıflı bir toplum yaratma yönünde izlediği ayrımcı politikaların detaylı olarak analiz edilmesi bir gereklilik arz etmektedir. Nitekim bir ülkeyi sosyolojik değişkenlerinden bağımsız olarak ele alan bir çalışmanın kesin sonuçlar vermekten uzak kalacağı düşünüldüğünde, İsrail'in Ortadoğu'daki konumunu ve siyasi hamlelerini anlamlandırmanın yolunun toplumsal dinamiklerine odaklanmaktan geçtiğini bilmek büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu doğrultuda İsrail'in parçalı ve hiyerarşik toplumsal yapısını vatandaşlık perspektifinden analiz sürecine tabi tutan bu çalışma, mevzu bahis edilen gerekliliği giderme amacını taşımaktadır.

Belirtmem gerekir ki İsrail ile ilgili bir çalışma gerçekleştirme fikri her zaman düşüncelerimde yer etmiş olmakla beraber değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Akif Okur olmasaydı yukarıda eleştirel gözle baktığım tarzda bir yazı ortaya çıkarmış olabilirdim. Bu sebeple, fikrin belirmesi ve gelişmesi aşamalarında verdiği yol gösterici nitelikteki tavsiyeler ve çalışma boyunca her zaman yanımda hissettiğim desteği için kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca teorik kısmın şekillenmesinde yardımına başvurduğum Prof. Dr. Şenol Durgun hocamın katkıları için de teşekkürleri bir borç bilirim. Bu tür çalışmaların huzurlu bir ortama ihtiyaç duyması sebebiyle bana ellerinden gelen tüm imkânı sağlamaya çalışan aileme ise asla ödeyemeyeceğim bir gönül borcum olduğunu belirtmek isterim.

Hamza Yavuz

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
TABLolar	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVEDE VATANDAŞLIK MEFHUMU: FARKLI DEMOKRASİ MODELLERİ ETRAFINDA TANIMLANAN VATANDAŞLIK SÖYLEMLERİ

1.1. LİBERAL BAKIŞ AÇISI VE ‘BİREYSEL HAKLAR’ TEMELİNDE VATANDAŞLIK	7
1.2. CUMHURİYETÇİ MODELİN AÇILIMI: SORUMLU VATANDAŞLIK	11
1.3. ETNİSİTE ODAKLI VATANDAŞLIK- “SAMMY SMOOHA VE ETNİK DEMOKRASİ?”	13
1.4. GENEL DEĞERLENDİRME	18

İKİNCİ BÖLÜM

PARÇALI TOPLUMSAL YAPI: SINIF, KÜLTÜR VE AİDİYET

2.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE İSRAİL DEVLETİ’NİN İDEOLOJİK TEMELLERİ	21
2.1.1. Siyonizm Mefkûresi	21
2.1.2. Göçler ve Toplumsal Yapının Tezahürleri	28
2.1.3. Bir Yahudi Devleti Olarak İsrail ve Vatandaşlık Hukuku	34
2.2. AŞKENAZİ HEGEMONYASINDA MİZRAHİLER	38
2.2.1. Yerleşim Birimleri: <i>Development Towns</i> (DT’ler)	41
2.2.2. Eğitim ve İstihdam	43
2.2.3. Siyasi Yönelimler ve Eşitlik Arayışları	48
2.3. KÜLTÜREL ZEMİNDE HAREDİLİK – LAİKLİK BÖLÜNMESİ	54
2.3.1. Siyonizm Düşmanlığı	57
2.3.2. Yahudiliğin Tanımı	59
2.3.3. Ortodoks Yasaların Düzenleyici Rolü	61
2.3.4. Askerlik Muafiyeti	62
2.4. RETORİK İLE PRATİĞİN PARADOKSU: İSRAİL VATANDAŞI ARAPLAR	64
2.4.1. Araplara Münhasır Vatandaşlık Tahsisi	67

2.4.2.	Askeri Yönetim	68
2.4.3.	Toprağın Yahudileştirilmesi	70
2.4.4.	Sosyo- Ekonomik Göstergeler	73
2.4.5.	Siyasi Eğilimler ve Hak Arayışları	78
2.4.6.	Araplar Bağlamında Etnik ‘Demokrasi’	84
SONUÇ		87
KAYNAKÇA		90

KISALTMALAR

WZO:	Dünya Siyonist Teşkilatı
JNF:	Yahudi Ulusal Fonu
NRP:	Ulusal Dini Parti
ICP:	İsrail Komünist Partisi
PLP:	Progressive List for Peace
DFPE:	Democratic Front for Peace and Equality
NDA:	National Democratic Alliance
DAP:	Democratic Arab Party
ILA:	İsrail Arazi Otoritesi
DTs:	Development Towns
CBS:	Central Bureau of Statistics
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
İD:	İsrail Doğumlu
USA/ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
M.S.:	Milattan Sonra
vd.:	Ve diğerleri
Bkz.:	Bakınız
ed.:	Editör
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.e.:	Adı geçen eser
der.:	Derleyen
çev.:	Çeviren
haz.:	Hazırlayan
s.:	Sayfa
ss.:	Sayfa Sayısı

TABLÖLAR

Tablo 1. Seçilmiş Yıllarda, Aşkenaziler ile Mizrahilerin Belirli Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	46
--	----

Tablo 2. Aşkenaziler ile Mizrahilerin Knesset'teki Temsil Oranları (1949- 2009).....	49
--	----

Tablo 3. Seçilmiş Yıllarda, Yahudi ve Filistinli Vatandaşların Belirli Sosyo- Ekonomik Özellikleri.....	76
---	----

Tablo 4. Filistinli Oylarının Knesset Seçimlerindeki Dağılımı (1949- 2006).....	81
---	----

GİRİŞ

Uluslararası sistemin temelini oluşturan devletler ile ilgili analizlerin büyük bir kısmının sadece dış politika odaklı bir perspektifle yapıldığı dikkatleri çekmektedir. Ancak iç dinamiklerinden bağımsız olarak hareket etmesi mümkün olmayan bir devletin öncelikle toplumsal bileşenlerinin açıklığa kavuşturulması üst düzey bir kavrama açısından pek çok faydayı da beraberinde getirecektir. Bu doğrultuda daha az hata payı ile aktörlerin kararlarını şekillendiren unsurlar tahlil edilebilecek ve ileride atılacak adımlar daha net ortaya koyulabilecektir.

Toplumsal yapının anlamlandırılması süreci ise vatandaşlık kavramının doğası ile yakından ilişkilidir. Zira genel olarak bir siyasi birime üyelik ile bu bağlamda vuku bulan hak ve yükümlülükler olarak tanımlanan vatandaşlık olgusu, devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen temel mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede belirli bir toplumsal gruba ait niteliklerin incelenebilmesi, ancak ilgili grubun devlet ile olan ilişkilerinin boyutunun tam anlamıyla saptanabilmesi sonrasında mümkün hale gelebilmektedir.

Küreselleşme olgusunun dünya siyasetine derin bir şekilde nüfuz etmeye başladığı son yirmi yıl içerisinde vatandaşlık meselelerinin gündemde sık sık yer aldığını görmekteyiz. Artan ulaşım ve iletişim imkânlarıyla beraber devletlerin şeffaflaşmak zorunda kaldığı, mamafih kimliklerin daha da belirginleştiği bir dönemin şahitliğini hep beraber üstlenmekteyiz. Bu sebeple, dış politikada olduğu kadar iç siyasette de atılan her adımın belirli çevreler tarafından takip ediliyor olması garipsenmemelidir. Aksine, bu vesileyle devletlerin demokrasiyle bağdaşmayan uygulamalarına karşı vatandaşların uluslararası alanda yankılanan sesi olmak daha adil bir dünya tasavvurunun hayata geçirilmesinde muazzam bir etkiye sahip olacaktır.

Bu çerçevede uluslararası hukuka aykırı eylemleriyle adını duymaya alıştığımız İsrail Devleti'nin vatandaşlık uygulamaları, konuyla ilgili çalışmalar yürüten hemen herkesin ilgisini çekmektedir. Dikkatli bir şekilde bakıldığında

homojen bir yapı arz ettiği ve herhangi bir iç meselesinin olmadığı yönündeki genel algının aksine İsrail'in, parçalı ve hiyerarşik bir toplumsal yapıya sahip olduğu görölmektedir. Nitekim gerek kuruluş doğası gerekse kurumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda tamamıyla Yahudi bir karakter sergileyen İsrail Devleti, sadece Arap vatandaşlarına yönelik değil, Yahudiler arasında da farklı uygulamalara gitmektedir. Bu doğrultuda ayrımcı politikaların yol açtığı toplumsal bölünmeleri üç ana zemin üzerinde ele almak mümkündür: 1) 19. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Doğu Avrupa'dan yoğun olarak göç etmeye başlayan ve devletin kurulmasında öncü faaliyetleri üstlenen Aşkenaziler ile Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan göç eden Mizrahiler arasındaki etnik bölünme, 2) Seküler Yahudiler ile Harediler olarak adlandırılan ultra-Ortodoks Yahudiler arasındaki kültürel çatışma, 3) Yahudiler ile Arap vatandaşlar arasındaki ulusal bölünme.¹

İsrail'deki toplumsal ihtilafların detaylı bir biçimde sunulmasını hedefleyen bu çalışma, kuramsal bir temele oturtulmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple teorik analize ayrılan ilk bölümde öncelikle günlük dilde farkına varılmadan kullanılan vatandaşlığın ne olduğuyla ilgili genel bir giriş yapılacaktır. Sonrasında ise farklı siyasi birimlerde, aynı birim içerisinde farklı zamanlarda veya farklı gruplara yönelik uygulamaların açıklığa kavuşturulmasında kilit bir rol oynayan liberal, cumhuriyetçi ve etnik vatandaşlık anlayışları tartışılacaktır. Genel olarak Batı tipi demokrasilerde gözlemlenen liberal ve cumhuriyetçi anlayışın yanında etnik söylemin de bu bölüme dâhil edilmesi hem İsrail'deki vatandaşlık uygulamalarının daha iyi anlamlandırılması hem de 'etnik demokrasi' modelinin sorgulanması amacını taşımaktadır.

Kuramsal zemin üzerine inşa edilecek olan ikinci bölümde ise öncelikle devletin kuruluş ideolojisi olan Siyonizm ideali irdelenecek ve toplumsal yapının belirmeye başladığı tarihsel süreç anlatılacaktır. Teori- Siyonizm düşüncesi ve tarihsel arka plandan oluşan üçlü sacayağın yerine oturtulması

¹ Gershon Shafir, Yoav Peled, **Being Israeli, The Dynamics of Multiple Citizenship**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004, s. 30.

sonrasında devletin bünyesinde vuku bulan toplumsal bölünmeler; hukuki, siyasi, dinî, sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel açılardan incelenecektir. Aynı zamanda çalışma içerisinde yer alan savların desteklenmesi amacıyla sayısal verilere de yer yer başvurulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVEDE VATANDAŞLIK MEFHUMU: FARKLI DEMOKRASİ MODELLERİ ETRAFINDA TANIMLANAN VATANDAŞLIK SÖYLEMLERİ

20. yüzyılın sonlarına doğru sosyal bilimler alanında yaşanan birçok değişim insanların zihin dünyasında bir kaosa yol açmış ve bu durum doğa kanunları kadar genel geçer olmasa da kısa vadede devasa değişimler beklenmeyen pek çok kavramın sorgulanması ile sonuçlanmıştır. Günlük yaşantımızın hemen hemen temelini teşkil eden ancak pratikte öneminin çok fazla hissedilmediği ‘vatandaşlık’ kavramının da bu çerçevede eleştirilerin odağına oturması şaşırtıcı bir durum değildir. Bilhassa Soğuk Savaş yıllarının son bulmasıyla artış gösteren kimlik meseleleri, akademik çevrelerin konuya ilgisini daha da yoğunlaştırmıştır.

Peki, vatandaşlık denildiğinde anlaşılması gereken nedir ve bu kavramın neleri barındırıp neleri dışarıda bıraktığı konusunda nasıl bir fikre sahibiz? Anlam yükü bakımından orta vadede –vatandaşlığın eski dönemlerden itibaren ele alınması bu çalışmanın kapsamı ile uyumlu görülmemiştir– kavramın muhtevasında ne gibi değişimler gözlemlendi? Vatandaşlık hakkında farklı uygulama türlerine geçmeden önce, bu konu hakkındaki algımızı şekillendirmek veya tazelemek amacıyla genel anlamda bir giriş yapmak faydalı olacaktır.

Öncelikle, vatandaşlığı tanımlarken birbirini tamamlayıcı nitelik arz eden iki özelliğinden bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki bir devlete (ki bu devlet Antik Yunan’da şehir devletiyken modern dünyada ulus-devlet biçimini almıştır) üyelik ve bu çerçevede kaçınılmaz olarak gelişen dâhil etme ve dışarıda bırakma eylemleri, diğeri ise bu üyeliğin getirdiği karşılıklı hak ve yükümlülüklerdir.²

² Peter Kivisto, Thomas Faist, **Citizenship: Discourse, Theory, and Transnational Prospects**, Blackwell Publishing, 2007, s. 1.

Ulus Devlet tarzı örgütlenme biçiminin Otuz Yıl Savaşlarının ardından 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile birlikte Avrupa merkezli uygulamaya geçirildiği bilinmektedir. Ancak, vatandaşlık ile ulus arasında ilk bağlantının kurulabilmesi Fransız Devrimi ile mümkün olabilmiştir.³ Devrimle beraber milliyetçilik ile halk egemenliği kavramları ortak bir zeminde buluşmuş ve ulusun egemenliği olgusu ortaya çıkmıştır. Vatandaşlık da bu çerçevede ulus-devlete üyeliğe dair bir olgu haline gelmiş ve bu aşamada ulus-devlet siyasal katılımın öncüsü olmuştur. Ancak gediğimiz noktada aynı örgütlenme biçiminin tersine siyasal katılımın önünde engel oluşturduğu dile getirilmektedir.⁴

Günümüzde, insan hakları çerçevesinde bireyselliğin ön plana çıkması ve ulus-devlet yapılanmasının tam anlamıyla demokratik bir nitelik arz edememesi, vatandaşlığın tarihsel ortaklıklar temelinde bir ulusa bağlılığı gerektirmesinin sorgulandığı bir dönemin açılmasına neden olmuş ve bu durum ulus kavramının ötesinde bir vatandaşlık anlayışını gündeme getirmiştir. Böylece güncel vatandaşlık tartışmaları ulus-devlete üyelikten ziyade *ulustan arındırılma*⁵ ve *ulus sonrası*⁶ gibi kavramlar etrafında şekillenmeye başlamıştır.

Vatandaşlığın yukarıda özetlenen iki önemli bileşeninden ikincisi olan karşılıklı hak ve yükümlülüklerden bahsederken ilk aşamada vergi, askerlik gibi vazifelerin yerine getirilmesi ve bunun yanında seçme ve seçilme hakkı vasıtasıyla siyasi sürece dâhil olarak vatandaşlık erdemlerinin gerçekleştirilmesi zihinlerde belirmektedir. Ancak vatandaşlık meselesini dar

³ Burada vatandaşlık ve ulus terimlerinin hemen hemen aynı anlama gelebilmesi ancak ulus kavramının kültürel değil siyasal ölçütlerle tanımlanması ve ortalama demokratik bir devletin var olması ile mümkündür. Detaylı bilgi için bkz., Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 134- 135.

⁴ Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23.

⁵ Ulustan arındırma olgusuyla kastedilen, “özellikle küreselleşmenin ve başka dinamiklerin etkisiyle ulusal olanın –kendi içinde– yaşanan dönüşüm”dür. Aktaran, Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33.

⁶ Ulus sonrası olgusu, ulusal alanın dışında bir yerde bulunan “Avrupa vatandaşlığı” ya da “kent vatandaşlığı” tarzı yeni vatandaşlık biçimlerini gündeme getirmektedir. Bkz. Kadioğlu, **a.g.m.**, s. 33.

anlamda sadece hukuki bir statü olarak ele alan bu tür uygulama ve yaklaşımların egemenliğini yitirmeye başladığı bir dönemden geçmekteyiz. Öyle ki ortak vatandaşlık haklarına sahip olmalarına rağmen halen pek çok toplumda siyahlar, kadınlar, Aborijinler, etnik ve dinsel azınlıklar, gey ve lezbiyenler gibi birçok grup sadece sosyo-ekonomik statülerinden dolayı değil aynı zamanda sosyo-kültürel kimliklerinden dolayı da dışlandıklarını hissetmektedirler.⁷ Bu bağlamda barındırdıkları farklılıklara bakılmaksızın herkese eşit statü tanımak, eşitsizlikle aynı anlama gelmektedir denilebilir.

Vatandaşlıkla ilgili yarım asırdan fazla bir süredir yapılan çalışmalara bakıldığında, T.H. Marshall'ın 1950'de yayınladığı "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf" isimli makalesinin çok önemli bir yer kapladığını görmekteyiz. Marshall'ın çalışmasını önemli kılan nokta, vatandaşlığı, gelişim süreçlerine göre üç bölüme ayırmasından geçmektedir: 18. yüzyılda gelişen sivil haklar, 19. yüzyılda gelişen siyasal haklar ve son olarak 20. yüzyılda gelişme imkânı bulan sosyal haklar.⁸ Burada Marshall sivil haklardan bahsederken kişisel özgürlük, ifade, inanç ve düşünce özgürlüğü, mülkiyet ve geçerli sözleşmeler akdetme hakkı ve adil yargılanma hakkı gibi bireysel özgürlük için gerekli olan hakları kastetmektedir. Ayrıca Marshall'a göre siyasal haklar, siyasi otoritenin yetki verdiği bir organın üyesi veya seçmen olarak politik gücün kullanımına katılma hakkı iken; sosyal haklar, ekonomik refah ve güvenlik için tüm sosyal mirası ve toplumda hüküm süren standartlara uygun medeni bir yaşamı paylaşma hakkına kadar bütün alanları kapsamaktadır.⁹ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Heater, Marshall'ın, sivil ve siyasal hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi için sosyal hakların zorunlu olduğu, çünkü yoksulluk ve cehaletin sivil ve siyasal haklardan yararlanma isteğini ve olanağını azalttığı şeklindeki gözlemine büyük bir önem atfetmektedir.¹⁰

⁷ Will Kymlicka, Wayne Norman, "Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 207-208.

⁸ T.H. Marshall, "Citizenship and Social Class", **The Citizenship Debates: A Reader**, ed. Gershon Shafir, University of Minnesota Press, USA, 1998, s. 101.

⁹ Marshall, **a.g.m.**, s. 94.

¹⁰ Heater, **a.g.e.**, ss. 171- 172.

Marshall'ın analizinde de görüldüğü üzere geçtiğimiz yüzyılda gelişme imkânı bulan sosyal haklar, vatandaşlığın en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Öyle ki, hakların kümülatif bir biçimde tüm bireylerde vücut bulabilmesi ancak kaynakların eşit bir şekilde dağılımıyla mümkün hale gelebilmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, sınırlar dâhilinde yaşayan tüm vatandaşlara, ırk, dil, din veya herhangi diğer bir sebeple ayırım yapılmadan dışlayıcı değil aksine dâhil edici bir bakış açısıyla hareket edilmesidir.

Çağdaş dünya sisteminde yer alan hemen her devlet, bünyesinde, çoğunluğu oluşturanlardan farklı niteliklere sahip grupları barındırmakta ve bu yüzden vatandaşlık meseleleriyle iç içe yaşamak zorunda kalmaktadır. Batı tipi liberal demokrasilerde dahi haklarından memnun olmayan pek çok gruba rastlamak mümkündür. Ancak devletlerin gerek kaygıları gerekse sahip oldukları ideolojik perspektiflerle bağlantılı olarak, ilgili devlet bünyesindeki azınlık gruplara mensup vatandaşların memnuniyetsizlik oranları değişmektedir. Bu çerçevede, sonraki üç başlık altında farklı demokrasi şemsiyeleri altında yeşerme imkânı bulan liberal, cumhuriyetçi ve etnik vatandaşlık söylemleri tasvir edilecektir. Çalışmamızın temelini ise, Gershon Shafir ve Yoav Peled'in "Being Israeli, The Dynamics of Multiple Citizenship" isimli eserlerinde izledikleri yöntem oluşturacaktır.

1.1. LİBERAL BAKIŞ AÇISI VE 'BİREYSEL HAKLAR' TEMELİNDE VATANDAŞLIK

Herhangi bir kavramın 'liberal' sıfatı ile birlikte kullanılması, içeriğine hoşgörü ve hürriyet gibi anlamların dâhil edilmesini de beraberinde getirmektedir. Ancak etimolojik anlamlarına ek olarak, liberal teoriyi 'birey'den bağımsız ele almak mümkün değildir. Liberal vatandaşlık söylemi ise, bu çerçevede kişisel özgürlüğü ve özel mülkiyeti vurgulamakla birlikte, bireyleri, evrensel, eşit ve alenen teyit edilmiş hakların tek hamili olarak görmektedir.¹¹ Yani birey, kendisi dışındaki herhangi bir birimden – ki bu devlet veya bir

¹¹ Gershon Shafir, Yoav Peled, **a.g.e.**, s. 4.

örgüt gibi tüzel kişilik ya da daha geniş bir insan topluluğu olabilir – her zaman daha öncelikli bir konuma sahiptir.

Liberal teorinin ilk ve en önemli temsilcileri John Locke ve John Stuart Mill olmuştur. Locke, bireyi, “Tanrı’nın Sesi” olarak karakterize etmiş ve bu sebeple doğumundan itibaren herkesi eşit kabul ederek, doğa durumundan ayrılma, sivil ve siyasi topluma girme, topluluk içerisinde davranma gibi konuları bireyin kendi tercihiğine bırakmış; özel mülkiyeti ise kişisel özgürlük için olmazsa olmaz bir konuma yerleştirmiştir.¹² Mill ise 19. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı yazılarında, devletin, eylemleriyle bireysel özgürlüğü kısıtladığından bahsetmekle birlikte, bireyin kendi çıkarlarını takip etmesi sonucunda başkalarının çıkarlarının zarar görmemesi gerektiğini, aksi halde, devletin düzenleyici rol oynamasının haklı görülebileceğini vurgulamıştır.¹³ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, devletin pasif niteliğini terk etmesinin, yine bireyin önceliği gözetilerek, başkasının çıkarlarının zarara uğraması şartına bağlanmış olmasıdır.

Liberal vatandaşlık anlayışında ‘hak’ olgusu adeta kutsallaştırılmaktadır. Öyle ki haklara, bireyleri güçlü kılma ve farklılık yaratma düşüncesiyle eyleme geçmelerini sağlama gibi vazifeler yüklenmektedir. Ayrıca haklar, bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda vuku bulan yetkilendirmeler olarak görülmekte ve bu bağlamda insanlar, ahlaki eylemlerde bulunabilen onurlu varlıklar olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Bu çerçevede, liberal vatandaşlık anlayışının temelinin, diğer bireylerin yağmacılığından ve hükümetlerin keyfi uygulamalarından korunmaya ihtiyaç duyan, bunun yanında bireylerin içsel bir parçasını oluşturan ‘statü’ye dayandırıldığı belirtilebilir.¹⁵

¹² Peter H. Schuck, “Liberal Citizenship”, **Handbook of Citizenship Studies**, ed. Engin F. Işın, Bryan S. Turner, Sage Publications, London, 2002, s. 133.

¹³ Schuck, **a.g.m.**, s. 134.

¹⁴ Adrian Oldfield, “Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?”, **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 96.

¹⁵ Oldfield, **a.g.m.**, s. 96.

Devletin müdahale yetkisinin mümkün olan en alt seviyeye indirgenmesi ve hakların bu şekilde yüceltilmesi, bireylerin asgari ölçüde de olsa bazı yükümlülüklerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Hakların korunması karşılığında, vatandaşlar da yasalara uyma, vergi ödeme ve askerlik gibi vazifeleri yerine getirme hususunda devletine karşı sorumludur.¹⁶ Ancak asgari vatandaşlık ödevleri dışında, her tür kamusal katılım ve siyasal eylem bireylerin tercihi dâhilindedir; yani vatandaşlar kendi istekleri doğrultusunda bazı vazifeler üstlenebilecekleri gibi, devlet ve toplum tarafından rahat bırakılmak dışında bir şey istemeyebilir ve dahası ayrıcalık ve özgürlüklerinin tadını çıkarmanın dışında hiçbir şey yapmayabilirler.¹⁷ Böylece, liberal vatandaşlıkta, ortak kimlik, kültür, din ve tarih gibi paydaşıklar temelinde, içinde bulunduğu topluluklara karşı herhangi bir sorumluluğunun bulunmadığı, görece bağımsız bireylerden bahsetmek mümkündür. Tabi ki ilgili topluluk uğruna, kendisinden beklenmediği halde, belirli çabalar gösterme seçeneği her zaman mevcuttur.

Liberal teorinin gücünün, dini, kültürel ve siyasi çeşitliliği bireysel haklara saygı çerçevesinde tolere edebilmesinden ve tek bir doğrunun olmadığı anlayışından hareketle farklı seslere de müsamaha göstererek kutuplaşmaları önlemesinden geldiği ileri sürülebilir.¹⁸ Ancak bireyselliğin bu derece ön plana çıkartılması ve hakların statü temelinde bireyin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi, dikkat edilmesi gereken bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. En başta, bireylerin birbirlerine ve karşılıklı yarar sağlama prensibine zarar vermelerinin önüne nasıl geçilebileceği önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Diğer yandan, tamamen özerk olan bireyin fikirlerinin olgunlaştığı ortam da ehemmiyet taşımaktadır. Bireylerin anlayış ve tercihlerinin 'ahlaksız' bir süreçten kaynaklanmadığı veya bir öfke krizi anında ortaya çıkmadığı, bunun yanında edindikleri bilgilerin tarafsız

¹⁶ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁷ Oldfield, **a.g.m.**, ss. 96- 97.

¹⁸ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 4.

olduğu nasıl garanti edilebilir?¹⁹ O halde bireyleri ‘ahlaki eylemlerde bulunan onurlu varlıklar’ biçiminde tanımlamak hatalı olmayacak mıdır?

Gunsteren, seçimlere katılma ve demokratik olmayan partilere oy vermeme, bunun yanında gerçekten hasta veya aciz durumda değilken sağlık ya da özürlülük sigortası ödemelerinden faydalanmama gibi sorumlu hareketlerin bireylerle hemhâl olması durumunda yukarıda bahsedilen problemlerin çok da önemli olmadığını söylemektedir. Ancak günümüzdeki tablonun bu kadar iyimser olmadığını, insanların artık seçimlere katılmayı pek de önemsemediklerini ve anti- demokratik yönetimlerin oylarını artırdığını ileri sürmektedir. Ayrıca Gunsteren, vergilerini ödemedi çalışanları, para kazandıkları halde hasta veya işsiz gibi davranarak yardım toplayanları da olumsuzluklar listesine eklemektedir.²⁰

Liberal anlayışa getirilen en önemli eleştirilerden birisi de teoriyi oluşturan bileşenlerin eşitsiz bir toplum yapısına yol açtığı hususu ile ilgilidir. Bu doğrultuda her ne kadar bahsedilen haklar vesilesiyle eşit fırsatlara sahip olunabilse de, bireysel yeteneklerin, değerlerin ve tercihlerin farklılığı dolayısıyla zamanla servetin belirli kesimlerde toplanması ihtimali armaktadır. Bu duruma bir de devletin pasif konumu eklendiğinde, ekonomik gücü elinde bulunduranlar ile ‘diğerleri’ arasındaki fark daha da belirginleşmektedir. Böylece liberal söylemin eşitlik doğrultusunda çıktığı yolda eşitsizliğin yol açtığı toplumsal ihtilaflarla başa çıkmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.²¹

Kısaca, herhangi bir kontrol mekanizmasının bulunmaması, hak, özgürlük ve ayrıcalıkların kullanım sınırlarının bazı istisnalar dışında tamamen özerk kabul edilen bireyler tarafından belirlenmesi liberal teorinin en büyük eksikliğini oluşturmaktadır. Bu yönde gelişen liberalleşme ise kendi içerisinde bir çelişki yaratarak, ilerleyen dönemlerde demokratik kurumların etkisini yitirmesine, toplumsal yozlaşmalara ve eşitsizliklere neden olabilir.

¹⁹ Herman R. van Gunsteren, **A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies**, Westview Press, USA, 1998, s. 17.

²⁰ Gunsteren, **a.g.e.**, s. 18.

²¹ Schuck, **a.g.m.**, ss. 137- 141.

1.2. CUMHURİYETÇİ MODELİN AÇILIMI: SORUMLU VATANDAŞLIK

İyi ile kötü vatandaşlık tanımlarını, belirli bir topluluğun ayakta kalabilmesini sağlamak adına gerçekleştirilen faaliyetlere bağlı olarak belirleyen cumhuriyetçi vatandaşlık söylemi, temelde, bireyin önceliğini içinde bulunduğu topluluğun karşısında geri plana atmasıyla liberal teoriden ayrılmaktadır. Burada önemli olan devletin vatandaşı için var olması değil, vatandaşın yerine getirdiği görev ve sorumluluklarla devleti için var olmasıdır. Bu minvalde, bireysel hak ve özgürlüklerin sınırlanmaya başladığı nokta ile topluluk çıkarlarının zedelenme sürecine girdiği nokta çakışmaktadır.

Cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışının ahlaki ve siyasi temelleri Aristo tarafından atılmış ve bu gelenek Machiavelli'den Rousseau'ya farklı düşünürler tarafından geliştirilmiştir.²² Bu vatandaşlık fikrinin 18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimlerindeki etkisi göz önüne alındığında Fransız Devrimi'nin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Rousseau'nun sorumlu vatandaşlıkla ilgili bazı fikirlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Rousseau, özgürlüğün ancak vatandaşların birbirleriyle işbirliği içinde görevlerini yerine getirdikleri zaman kazanılabileceğini ve korunacağını ileri sürmektedir.²³ Ayrıca Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde geçen aşağıdaki cümleleri erdemli bir vatandaşın nasıl olması gerektiği hakkında bize bazı ipuçları vermektedir.

“Devlet daha sağlam yapılandı mı kamu işi yurttaşların kafalarında özel işin daha da önünde gelir. Gerçekten de çok daha az özel iş vardır, çünkü kamunun topluca mutluluğu her bir bireye daha fazla mutluluk getirir. (...) İyi düzenlenmiş bir ulusta herkes meclislere koşuyor. (...) Biri çıkıp da devlet işi hakkında –bana ne – dedi mi o devlet bitmiş demektir.”²⁴

²² Adrian Oldfield, “Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World”, **The Citizenship Debates: A Reader**, ed. Gershon Shafir, University of Minnesota Press, USA, 1998, s. 79.

²³ Heater, **a.g.e.**, s. 107.

²⁴ Aktaran, Heater, **a.g.e.**, ss. 109- 110.

Cumhuriyetçi vatandaşlığın özü hakkındaki bu değerlendirmeler, bize topluluk uğruna harcanması gereken çabanın sürekliliğini vurgulamaktadır. Öyle ki bu vatandaşlık anlayışı, hukuki boyutun ötesinde ahlaki bir değer de taşımaktadır. Bu doğrultuda ‘gerçek’ veya ‘doğru’ vatandaşlık, ortak fayda ve kamu işlerine aktif katılımı, kısaca medeni bir erdemi gerektirir. Yani vatandaşlar kamu sorumluluğunu, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, senatörler ve parlamento üyeleri ile eşit derecede paylaşmaktadırlar.²⁵ Bu sorumluluk, liberal teoride olduğu gibi bireylerin kendilerine bırakılacak bir tercih değil aksine toplumun dirlik ve bütünlüğünün sağlanması için elzem görülmektedir.

Nitekim Oldfield, cumhuriyetçi anlayışta, vatandaşlığın basit bir statüden ibaret olmadığını, bir etkinlik veya bir pratik olduğunu, bu sebeple de uygulamada bulunmamakla vatandaş olmamanın aynı anlama geleceğini ileri sürmektedir. Ayrıca vatandaşların pratiğe geçebilmeleri için yetkilendirme ve olanaklara sahip olmalarının ötesinde yeterli motivasyonun sağlanmasının da gerekliliğinden bahsetmektedir.²⁶ Peki vatandaşların harekete geçmelerini sağlayacak motivasyon nasıl sunulacaktır? Oldfield, bu görevi, içerisinde vatandaşlık pratiğinin gerçekleştirilebileceği güvenli bir alan bulunan topluluğun alışkanlıkları, adetleri ve gelenekleri, bunun yanında ahlaki ve medeni davranış kodları gibi öğelere yüklemektedir. Buna ek olarak, vatandaşlık pratiğini harekete geçirmeyi sağlayacak hiçbir çabanın öncelikle bireysel çıkarlara hitap etmeden başarı sağlayamayacağını da kabul etmektedir.²⁷ Bireysel çıkarlarla, görevlerin nasıl çakışacağı sorusuna ise Oldfield, Rousseau’dan yaptığı bir alıntıyla açıklık getirmektedir: “*Vatandaşlık haklarından payımızı doğum anında aldığımız için, bu an aynı zamanda görevimizi yerine getirmemiz için bir başlangıç oluşturmaktadır.*”²⁸

²⁵ Richard Dagger, “Republican Citizenship”, **Handbook of Citizenship Studies**, ed. Engin F. Işın, Bryan S. Turner, Sage Publications, London, 2002, s. 149.

²⁶ Oldfield, **a.g.m.**, s. 79.

²⁷ Adrian Oldfield, “Vatandaşlık: Doğal...”, s. 102.

²⁸ Aktaran, Oldfield, **a.g.m.**, s. 103.

Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktadan da bahsetmek gerekir. Yukarıda sözü geçen ortak yarar ve kamu işlerinin tam anlamıyla neyi ifade ettiğini belirlemek amacıyla somut birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Öncelikle topluluğun, onu tehdit edenlere karşı savunulması amacıyla askerlik hizmetinin yerine getirilmesi, kuşaklararası sürekliliğin güvence altına alınabilmesi için çocukların uygun bir eğitimden geçirilmesi ve yine topluluğun kısa ve uzun vadede hedefleri saptanarak harekete geçilmesi vatandaşların en önemli vazifeleri arasında sayılmaktadır.²⁹ Ancak bu görevler yelpazesinin neresinde durulacağı cumhuriyetçi modelin sıklık derecesine göre değişmektedir. En sert halinde, bu model, vatandaşlardan kayıtsız şartsız bir sadakat ve sınırsız fedakârlık beklerken, daha az katı olan şeklinde, iyi vatandaşların dahi çıkarlarından tümüyle feragat etmemelerini kabul etmektedir.³⁰

Cumhuriyetçi vatandaşlık söylemine yapılan eleştirilere bakıldığında, askeri erdemin mesafeli durulması gereken tehlikeli bir durum olduğu belirtilmektedir. Ekonomi ve ticarete, özel hayatın gereklerine fazlasıyla önem vermemesi de cumhuriyetçi anlayışın eksikliklerinden bazılarını oluşturmaktadır. Ayrıca fazlasıyla 'eril' bir algıya yol açması, bunun yanında diğer toplumların çeşitliliğine ve karakteristik özelliklerine çok az değer atfetmesi, bu söylemin başka bir sorunsal olarak karşımızda durmaktadır.³¹

1.3. ETNİSİTE ODAKLI VATANDAŞLIK- “SAMMY SMOOHA VE ETNİK DEMOKRASİ?”

Aidiyet olgusunu yoğun bir biçimde işleyen etnik merkezli vatandaşlık anlayışı, 'dışlayıcılık' özelliğinin azami ölçülerde olması sebebiyle günümüz tartışmalarının odağına oturan meseleler arasında yer almaktadır. Belirli bir gruba özgü ırk, dil, din ve tarih gibi kültürü oluşturan öğelerin kutsanarak vatandaş olmanın getirdiği belirli hak ve ayrıcalıkların sadece ilgili vasıfları taşıyanlara layık görülmesi veya devlet içi kurumsallaşmanın belirli grupları

²⁹ Oldfield, **a.g.m.**, s. 98.

³⁰ Dagger, **a.g.m.**, s. 150.

³¹ Gunsteren, **a.g.e.**, s. 21.

avantajlı kılacak şekilde yapılanması, etnik vatandaşlık anlayışının temel niteliğini oluşturmaktadır. Burada mesele bireysel hakların ifadesi veya ortak yarara katkıda bulunmak değil homojen özellikler gösteren bir grubun üyesi olmaktır.³²

Milliyetçilik doktrininin farklı bir uyarlaması olan etnik milliyetçiliğin, Alman Romantizminden kaynaklandığını ve oradan yayılma alanı bulduğunu söylemek mümkündür.³³ Alman Romantizmi, 19. yüzyılın başlarında Fransa'ya ve Fransa'nın devrimci düşüncelerine bir tepki niteliğinde ortaya çıkmış, devrime esin kaynağı olan akılcılık ve onun evrensel değerlerine karşı cemaatçi bir perspektifle bir kültüre ya da bir halka ait olma hissine kutsiyet atfetmiştir. Öyle ki bu cemaatçi anlayış, arada hiçbir bağ bulunmayan imparatorluklara dağılmış olursa dahi Alman halkına ait olma duygusunda ifadesini bulmaktadır.³⁴

Burada Fransa ve Almanya'nın 'ulus' anlayışları bakımından çok farklı çizgilere sahip olduklarını belirtmek gerekir. Fransa daha çok siyasi bir nitelik arz eden ulus düşüncesini benimserken Almanya, ulus olmayı etno-kültürel bir zeminde değerlendirmiştir. Daha net olmak gerekirse, yayılmacı ve asimilasyona dayalı Fransız zihniyetine karşın içe dönük bir Alman anlayışından bahsetmek mümkündür.³⁵ Bu çerçevede, Fransız İhtilali'nin aynı kavramla bağdaştırılmasına rağmen neden Alman Romantizmine yol açtığı ve etnik vatandaşlık söyleminin neden bağımlı değişken olan ikinciye dayandırıldığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Liberal anlayışta birey ve devlet arasında, cumhuriyetçi anlayışta ise topluluk ve devlet arasında vuku bulan gerilimin, etnik söylemde yerini apolitik olan başka bir meseleye bıraktığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu

³² Aktaran, Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 6.

³³ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 6.

³⁴ Riva Kastoryano, "Alman Birliğini Yeniden Tanımlamak: Milliyetten Vatandaşlığa", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma, Ulus- Devletin Sorgulanması**, der. Haldun Güralp, çev. Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 39- 40.

³⁵ Fransa ve Almanya'da gelişen farklı ulusluk anlayışları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., William Rogers Brubaker, "Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Çözümleme", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 55- 92.

minvalde etnik vatandaşlık söyleminin yapı taşı, Alman Romantizminde de görüldüğü üzere ait oldukları gruplar tarafından sonsuz bir önem atfedilen kültürel değerler oluşturmaktadır.³⁶ Burada esas sorun teşkil eden nokta ait olunan kültürün yüceliğine yapılan vurgu ile beraber diğerlerinin aşağılanması ve böylece toplumda belirli azınlık grupların marjinalleş(tiril)mesidir.

Tam da bu noktada tartışılması elzem görülen ve konumuzla yakından bağlantısı bulunan başka bir mesele üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Etnisite odaklı vatandaşlık söyleminin, insan hakları, eşitlik, adalet, hukukun üstünlüğü ve bunun gibi daha pek çok kriteri muhtevasında barındıran demokrasi kavramı ile nasıl bağdaştırılabildiği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, demokratik zihniyetin hüküm sürdüğü bir yapılanmada, etnik-milliyetçiliğin kendine yer bulması ve yasaların etno- kültürcülüğü onaylayıcı işlev görmesi mümkün müdür? Burada etnik vatandaşlık söyleminin, liberal ve cumhuriyetçi anlayış gibi demokrasi kuramları etrafında ele alınmasının sebebi, İsraili sosyolog Sammy Smootha'nın ortaya attığı 'etnik demokrasi' modelinin sorgulanmasına duyulan ihtiyaçtır. Bunun yanında İsrail Devleti'nin etnik unsurları fazlasıyla bünyesinde barındırmasına rağmen batılı bir demokrasi olduğu yönündeki iddiaları ise bu gereksinimi bir kat daha artırmaktadır.

Smootha, İsrail örneğini bir arketip olarak kullanmış ve çelişkili duran iki terimi bir araya getirerek 'Etnik Demokrasi'³⁷ modelini oluşturmuştur. Smootha, analizini ortaya koyarken, öncelikle liberal, *consociational*³⁸ ve

³⁶ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 6.

³⁷ Smootha, 1989'da yayınlanan "Arabs and Jews in Israel: Conflicting and Shared Attitudes in a Divided Society" isimli eserinde İsrail Devleti'nin liberal bir demokrasi olduğundan bahsetmiş ve Filistinlilerin siyasi eğilimlerini analiz ederken bu rejimin ideolojisini baz almıştır. 1990'da yayınladığı "Minority Status in Ethnic Democracy: The Status of the Arabs in Israel" isimli makalesinde ise tezini geliştirmiş, İsrail'in yeni bir tür demokrasi olduğunu ileri sürmüş ve bunun adını ise, "Etnik Demokrasi" olarak belirlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad H. Sa'di, "Israel as Ethnic Democracy: What Are The Implications For The Palestinian Minority?", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 22, Sayı 1, 2000, s. 29.

³⁸ Consociational demokraside etnisite ana prensip olarak kabul edilir. Etnik gruplar resmi olarak tanınır ve orantılı olarak bazı haklarla donatılır. Burada devlet, kendisini oluşturan etnik grupların hiçbirisi ile tanımlanmaz ve gruplar arasındaki farklılıkları uzlaştırmak için çabalar. Etnik kimlikler ile kurumlar arasındaki mesafe her zaman korunur. Her grubun bir elit kesimi vardır. Devlet, kaynakların orantılı dağılımını yapan ve etnik gruplar arası uzlaşma arayan, her grubun elit kesiminden oluşan

*Herrenvolk*³⁹’tan oluşan üç demokrasi türünü anlatmakta ve dördüncü olarak da kendi modelini sunmaktadır. Bu çerçevede, etnik demokrasi; bireylerin sivil ve siyasi haklara, azınlıkların ise bazı kolektif haklara haiz olduğu ancak devlet kontrolünün çoğunluğun elinde bulunduğu bir sistemdir. Bu sistemde devlet, vatandaşları ile değil, etnik bir kavim ile tanımlanır. Yine devlet, homojen bir ulus-devlet yaratma politikası izler ve ilgili grubun dilini, kültürünü, sayısal çoğunluğunu, ekonomik refahını ve siyasi çıkarlarını geliştirmek için çabalar. Azınlıklar ise vatandaşlık haklarından faydalanabilmelerine rağmen, bir tehdit unsuru olarak ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürler ve ulusal güç yapılanmasından dışlanırlar. Bunun yanında azınlıkların demokratik ve barışçıl yollardan mevcut durumlarını iyileştirmek amacıyla mücadele yürütmesi olanaklıdır.⁴⁰

Etnik demokrasinin oluşabilmesi için, devletin veya siyasi sistemin kurulmasından önce etnik milliyetçilik ve etnik ulus mefkûresinin varlığı birincil önem taşımaktadır. Ayrıca çoğunluğu teyakkuz halinde tutabilecek bir tehdit algılaması ve yine çoğunluğun demokrasiye bağlılığı – ki bu bağlılık ideolojik veya pragmatik olabilir – önemli birer etkidir. Bunlara ek olarak, yönetilebilir küçüklükte ve organize olmamış bir azınlığın varlığı da son derece önemli bir bileşendir. Çünkü büyük ve güçlü bir azınlık, demokratik olmayan bir etnik rejimin çoğunluk tarafından tercih edilmesine yol açabilir.⁴¹ Sistemin istikrarının sağlanması konusunda ise Smootha, devam eden sayısal ve siyasal çoğunluğa ve tehdit algılamasının sürekliliğine vurgu yapmakla beraber ehemmiyet taşıyan iki noktaya daha değinmektedir. Azınlığın ulusal olarak ait olduğu ve etnik patronu gibi hareket eden harici vatani konumundaki devletin, bu azınlığı korumaktan ve etnik demokrasinin işleyişini bozacak faaliyetlerden kaçınması sistemin ayakta kalma şansını

elitler topluluğu ‘elite-cartel’ tarafından idare edilir. Örnek: Belçika. Sammy Smootha, “Ethnic Democracy: Israel as an Archetype”, *Israel Studies*, Cilt 2, Sayı 2, s. 199.

³⁹ Herrenvolk demokrasi, demokrasinin sadece üstün ırk veya grupla sınırlandırıldığı bir türdür. 1990’lara kadar Güney Afrika’da hüküm süren durum buna örnek gösterilebilir. Smootha, *a.g.m.*, s. 199.

⁴⁰ Smootha, *a.g.m.*, ss. 199- 200.

⁴¹ Sammy Smootha, “The Model of Ethnic Democracy: Israel as a Jewish and Democratic State”, *Nations and Nationalism*, Cilt 8, Sayı 4, 2002, ss. 478- 479.

artırmaktadır. Bunun yanında yabancı devletler, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, insan ve azınlık haklarının izlenmesi ve korunması ile ilgili sivil toplum kuruluşlarından oluşan uluslararası toplumun etnik demokrasiye karşı veya onu destekleyici herhangi bir müdahaleden kaçınması gerekmektedir.⁴²

Bu modelin kendi içerisinde pek çok çelişkiyi barındırdığı bariz bir biçimde görülmektedir. Benjamin Neuberger, demokrasinin asgari tanımı içerisinde bulunan, vatandaşların tüm haklardan eşit bir şekilde yararlanması ilkesinin bile etnik demokrasi düşüncesiyle bağdaşmadığını ileri sürmektedir.⁴³ Ancak Smootha, demokrasinin asgari tanımı konusunda Neuberger ile aynı fikri paylaşmamaktadır. Smootha'ya göre tam ve eşit hakların tanınmasından ziyade vatandaşlık haklarının genişletilmesi asgari bir demokrasi için yeterli görülmektedir. Nitekim bu çelişki sadece etnik demokrasiye içkin bir özellik değildir. Liberal demokrasilerde dahi bireysel hakların ötesinde eşit kolektif haklardan bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir.⁴⁴ Smootha'nın bu savunmasından yola çıkıldığında despot yönetimlerin de demokrasi kisvesi altında değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. O halde uluslararası sistemde geçmişten günümüze hayat sahası bulmuş tüm yönetimleri demokrasi içerisinde farklı konumlara yerleştirerek tanımlamak da akıl dışı bir tutum olarak değerlendirilmemelidir. Ancak sorunların gerçekçi çözümüne yönelik değil, ertelemeye yönelik atılan adımlar ilerde daha vahim sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Zira içerisinde Tocqueville'nin de bulunduğu pek çok siyaset teorisyeninin, çoğunluğun anayasal tiranlığına bağlı tehlikelere karşı uyarıda bulunmaları⁴⁵ beyhude değildir.

Smootha modelinde, azınlıkların da sivil ve siyasal haklardan yararlanabileceğini ileri sürmekte ve barışçıl yollardan mücadele edildikçe bu hakların genişletilebileceğini vurgulamaktadır. Ancak bu genişleme hiçbir

⁴² Smootha, **a.g.m.**, s. 479.

⁴³ Aktaran, Smootha, **a.g.m.**, s. 480.

⁴⁴ Smootha, **a.g.m.**, s. 481.

⁴⁵ As'ad Ghanem, Nadim Rouhana, Oren Yiftachel, "Questioning 'Ethnic Democracy': A Response to Sammy Smootha", **Israel Studies**, Cilt 3, Sayı 2, 1998, s. 258.

zaman toplumsal entegrasyona ve vatandaşlık deneyimlerinin zenginleşmesine katkıda bulunmayacaktır.⁴⁶ Daha önce Marshall'ın analizinde de vurgulandığı gibi sosyal haklar olmadan vatandaşlığın gerçek amacına hizmet etmediği ortadadır. Etnik demokrasi modeline karşı getirilen eleştirilerden bir diğeri de Smootha'nın yaptığı bireysel ve kolektif haklar ayırımına yöneliktir. Oysa bu hakların ayırt edilebilmesi konusunda çoğu zaman sorunlarla karşılaşmaktadır. Çünkü kolektif haklara yönelik bir sınırlama aynı zamanda bireysel hakların da ihlaline yol açmakta ve böylece demokrasinin ana prensibi olan bireysel eşitlik zedelenmiş olmaktadır.⁴⁷

Ampirik ve teorik geçerliliğine şüpheyile yaklaşılan etnik demokrasi modeli; eşitsizlik, azınlığın rızasının olmaması, etnik dışlama ve İsrail arketipine bağlı pek çok sebepten ötürü eleştirilmektedir.⁴⁸ Smootha'nın, bu modeli geliştirirken İsrail örneği üzerinden gitmesi sebebiyle yapılan eleştirilerin de odağına İsrail'in demokrasi kılığına bürünmesi imkânsız olan uygulamaları oturmaktadır. Bu sebeple eleştirilerin teorik kısmına genel olarak değinilmesi bu bölüm için yeterli görülmektedir. İkinci bölümde ise İsrail'in hiyerarşik vatandaşlık pratikleri üzerinden modele getirilen eleştirilere tekrar yer verilecektir.

1.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Uluslararası sistemde son birkaç yüzyılda meydana gelen gelişmelerin hemen hepsi temelinde ulus-devlet düşüncesinin izlerini taşımaktadır. Modern anlamda vatandaşlığın ortaya çıkışını ve mülkiyete veya sınıfsal ayrımlara dayalı aidiyet anlayışının yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmasını da bu çerçevede Fransız Devrimi ve onun ürünü olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne dayandırmak mümkündür. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru insan hakları, yoksulluk, sağlık, çevre ve daha pek çok kavramın evrensel boyutlarda tartışılmaya başlanması, bunun yanında homojen bir topluluk olma idealinden uzaklaşan ulus-devletlerin karşılaştıkları sorunlar karşısında

⁴⁶ Sadi, **a.g.m.**, s. 31.

⁴⁷ Ghanem, Rouhana, Yiftachel, **a.g.m.**, s. 254.

⁴⁸ Ghanem, Rouhana, Yiftachel, **a.g.m.**, s. 255.

demokratik çözümler üretme konusundaki yetersizliği, vatandaşlığın da devletlerin sınırlarını aşan bir boyutta ele alınmasına yol açmıştır.⁴⁹

Günümüzde vatandaşlık üzerine yapılan tartışmalara baktığımızda üç farklı söylem üzerine inşa edilen bir fikriyat ile karşılaşmaktayız. Bunlar vatandaşlığın muhtevasında verili olarak kabul edilen ve dahil etme/dışarıda bırakma eylemlerinin derecesi ile yakından ilişkili olan liberal, cumhuriyetçi ve etnik vatandaşlık söylemleridir. Bu bakımdan özgürlük ve eşit bireysel haklar gibi unsurları en ön planda tutan ve farklılıklara karşı hoşgörüyü savunan liberal anlayış, en kapsayıcı söylem olma niteliğine haizdir. Hak ve ayrıcalıklardan tam anlamıyla faydalanabilen bir vatandaş olabilme konusunda ise cumhuriyetçi ve etnik vatandaşlık anlayışları belirli standartlar etrafında hareket etmektedirler. İlkinde erdemli bir vatandaş olarak topluluğa karşı belirli sorumluluklar üstlenmek temel ölçütken, ikincisinde içinde bulunulan toplulukla aynı etnik kökeni paylaşmak yeterli kabul edilmektedir.

Burada başka bir noktanın daha vurgulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda incelenen vatandaşlık söylemlerinin her birinin ayrı ayrı toplumlarda hüküm sürdüğü gibi yanlış bir kanaatin uyanmaması gerekir. Bu doğrultuda Shafir ve Peled, çoğu toplumda iki veya daha çok vatandaşlık anlayışının birbiri ile iç içe geçmiş bir biçimde ve rekabet halinde bulunduğu dikkat çekmektedirler.⁵⁰ Nitekim İsrail'in parçalı ve hiyerarşik toplumsal yapısının ele alınacağı ikinci bölümde bu bakış açısından yola çıkmanın gerekliliği hissedilmektedir. Bu çerçevede tek bir vatandaşlık söylemi ile tanımlanamayacak kadar girift bir yapılanmaya sahip olan İsrail örneğinde üç anlayışın da kutsallaştırdığı değerlere rastlamak mümkün olacaktır.

⁴⁹ Filiz Kartal, "Dışlayıcı Bir Kurum Olarak Yurttaşlığın Evrimi: Polis'ten Küresel Düzene", **Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar**, ed. Filiz Kartal, TODAİE, Ankara, 2010, ss. 47- 48.

⁵⁰ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

PARÇALI TOPLUMSAL YAPI: SINIF, KÜLTÜR VE AİDİYET

Küreselleşme olgusunun hayatımızın tüm alanlarına nüfuz etmesiyle beraber homojen bir yapılanma arz eden ulus-devlet modelinin temellerinin sarsıldığından daha önce bahsetmiştik. Böylece farklı kesimlerin kendilerini daha rahat ifade edebildiği ve taleplerini meşru zemine taşıma konusunda daha cesur hareket ettiği bir dönemin şahitliğini hep beraber yapmaktayız. Tabi ki, bu yönde bir değerlendirme, her talebin aynı zamanda kendi arzını yaratacağı gibi bir algıya yol açmamalıdır. Ancak kitle iletişim araçlarının, dünya kamuoyunun ilgisini belirli bir konu üzerine yoğunlaştırma hususundaki hızı ve etkisi göz önüne alındığında, kürenin herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olaya kayıtsız kalmak hemen hemen imkansız hale gelmektedir denilebilir. Bu durum ise daha önce toplumsal alandan tecrit edilmiş olan grupların kimlik konusundaki bilişsel seviyelerinde bir artışa yol açarken, aynı zamanda uluslararası çevrelerden gelen tepkilerin karar alıcılar nezdinde muazzam bir etkiye sahip olmasını sağlamaktadır.

Nitekim şimdiye dek bastırılmış olan kimliklerin, eskiye dair homojenleştirici uygulamaların hegemonyasına karşı mücadele yürütme veya merkezi öneme sahip olan sembolik ve kurumsal alanlardaki özerk konumlarını talep etme yoluyla kendi camialarının merkezlerine doğru taşındıklarını görmekteyiz. Ayrıca bu kimlikler; vatandaşlık, haklar ve yetkilendirmeler gibi meselelerin yeniden tanımlanmasına kadar varan taleplerde bulunmaktadır. Amaçları ise kamusal alanda tanınmak; kültürel farklılıkları, kolektif kimliklerini açıklamaları ve özel alana hapsolmayı reddetmeleri gibi durumlarla ilgili olarak sivil toplumun oluşumunda rol oynamaktır.⁵¹

⁵¹ Shmuel Noah Eisenstadt, "Collective Identities, Public Spheres, Civil Society and Citizenship in the Contemporary Era: With Some Observations on the Israeli Scene", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 26- 27.

İsrail'in toplumsal yapısına bakıldığında ise İsrail vatandaşı olan Araplar, Aşkenaziler, Mizrahiler, Harediler ve laikler gibi pek çok grup kimliğinin bir arada ve ihtilaf halinde olduğunu görmekteyiz. Bu durumun temelinde, İsrail vatandaşlığının göç ve vatandaşlığa kabul konusunda dışlayıcı, vatandaşlar arasındaki farklılaştırılmış haklar hususunda ise hiyerarşik olması yatmaktadır.⁵² Bu çerçevede öncelikle ilgili bölümlere zemin hazırlayan tarihsel arka planın tasviri yapılacak ve böylece son derece karmaşık olan toplumsal yapının daha net bir biçimde anlamlandırılması sağlanacaktır.

2.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE İSRAİL DEVLETİ'NİN İDEOLOJİK TEMELLERİ

2.1.1. Siyonizm Mefkûresi

İsrail'in çağdaş meselelerini anlamaya yönelik çoğu çalışma şüphesiz Siyonizm hareketine değinmekle mükelleftir. Bu hareketin anlamlı bir çerçevede değerlendirilebilmesi ise ancak uzun vadede Yahudi halkının tanıklık ettiği tarihsel süreç hakkında fikir sahibi olmakla mümkün hale gelebilir.

Siyonizm kelimesi, Kitab-ı Mukaddes'te bizzat Kudüs'ün kendisine karşılık gelen ve eski Kudüs'te bir tepe olan "Zion"dan türemiştir.⁵³ Bu kavram ilk olarak bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum tarafından 1890 yılında, Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacını taşıyan ve üyeleri Yahudilerden oluşan bir siyasi partinin kurulması şeklinde kullanılmıştır.⁵⁴

Siyonizmin, bu doğrultuda, Filistin topraklarına duyulan özlemin apaçık bir ifadesi olduğu görülmektedir. Bu hasretin kökenleri ise M.S. 66- 73 ve

⁵² Guy Ben-Porat, Bryan S. Turner, "Introduction: Contemporary Dilemmas of Israeli Citizenship", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, s. 10.

⁵³ Dorothy Bauhoff v.d., **Dictionary of the Israeli- Palesitnian Conflict: Culture, History, and Politics**, ed. Melissa Hill, Thomson Gale, USA, 2005, s. 483.

⁵⁴ Mim Kemâl Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880- 1923)**, 5. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012, ss. 28- 29.

132- 135 yıllarında gerçekleşen Yahudi ayaklanmaları dolayısıyla Romalıların tüm Yahudileri bölgeden sürmesi vakasına uzanmaktadır. Böylece Filistin'den göçe zorlanan Yahudiler, çeşitli Akdeniz ülkeleri, Doğu Avrupa, Anadolu ve Arap Yarımadası'na yerleşmişlerdir.⁵⁵ Yahudilerin kendi aralarında yaşadıkları toplumsal bölünmelerin temellerinin tam da bu noktadan itibaren şekillenmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim dağılma sonrasında içinde yaşadıkları toplumlar vesilesiyle farklılaşmaya uğrayan Yahudilerin dini kimlikleri dışında herhangi bir paydaşlıklarının kalmadığı ileri sürülebilir.

Yahudileri tekrar Filistin topraklarına dönmeye teşvik edecek güç, bu çerçevede, daha sonra değinilecek olan tarihsel koşulların yanında, din olgusunda ortaya çıkmıştır. Bu toprakların kendilerine vaat edilmiş olduğu yönündeki inançları⁵⁶, dünyanın pek çok yerine dağılmış durumda bulunan Yahudilerin yüzyıllar sonra Filistin'de birleşmelerini sağlayan ya da buna dayanak oluşturan önemli etmenlerden birisidir. 1939 yılında Yahudilerin Filistin'de toprak satın almasına yeni kısıtlamalar getiren İngilizlerin son Beyaz Kitap'ına tepki olarak Siyonist göstericiler tarafından hazırlanan pankartların üzerlerinde "Biz bu toprak üzerindeki hakkımızı İngiliz mandasından değil, Tevrat'tan alıyoruz."⁵⁷ İfadesi yukarıda belirtilen inancın delili niteliğindedir.

19. yüzyılın sonlarında Filistin'e doğru başlayan göç dalgaları Avrupa'da yaşayan Yahudilerin liderliğinde gerçekleşmiştir. Dönemin konjonktürüne bir göz atıldığında bu durumun bir tesadüf olmadığı rahatlıkla görülebilir. Nitekim Avrupalı Yahudiler ayrımcılığa tabi tutulmuş, devlet memurluğu gibi belirli mesleklere girememiş, üniversitede okuyamamış ve

⁵⁵ Aktaran, Mehmet Akif Okur, "İsrail Dış Politikasının Tarihsel ve Toplumsal Temelleri Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, Sayı 14, 2008, s. 101.

⁵⁶ Yahudi mitolojisine göre "Zion", yani Kutsal Topraklar, Yehova (Yahudilerin Kutsal Kitap'ına göre Tanrı'nın bir ismi) tarafından İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere, yani İsrail'in Çocuklarına "vaat edilmiştir. Bkz. Baruch Kimmerling, **The Invention and Decline of Israeliness: State, Society and the Military**, University of California Press, USA, 2001, s. 25.

⁵⁷ Aktaran, Jean- Christophe Attias, Esther Benbassa, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, 2. Baskı, çev. Nihal Önal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 19.

sadece belirli bölgelerde ikamet edebilmişlerdir.⁵⁸ Keza uğradıkları zulümler karşısında sık sık bulundukları bölgeleri de terk etmek zorunda kalmışlardır.⁵⁹ Ancak Fransız Devrimi sonrasında Avrupa’da yaşanan “Yahudi özgürleşmesi” ve modernizmle birlikte Kilise öğretilerinin yerini seküler düşünce ve ideolojilerin alması⁶⁰ Yahudilerin orta sınıf mesleklerine girmelerini kolaylaştırmış ve kendilerini ayrı bir dini grubun üyelerinden ziyade vatandaş olarak görmeye başlamışlardır. Özellikle Batı Avrupa merkezli yaşanan bu liberalleşme hareketlerinin pek çok yerde anti-Semitizme son vermesi beklenmiştir. Ancak bu kez de Yahudilerin Avrupa milletleri içerisinde benliklerini yitirmeleri gündeme gelmiş ve bazı kesimler cemaat kimliği bağlarının gevşemesinden ve bunun sonucunda dini törelerden uzaklaşmaktan endişe duymuşlardır.⁶¹

Batı’da gelişen özgürleşme hareketlerinin aksine Doğu Avrupa’da Yahudilere karşı şiddetin boyutlarında muazzam bir artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda Rusya ve Polonya’da bulunan Yahudi topluluklarına uygulanan zulüm 19. yüzyılın sonlarına doğru iyiden iyiye artmış ve devlet teşviki ile hayata geçirilen bir dizi pogrom sonrasında milyonlarca Doğu Avrupalı Yahudi, Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etmek zorunda kalmıştır.⁶² Bunların çok daha küçük bir yüzdesini oluşturan kesim ise her zaman geri dönmenin hayalini kurdukları Filistin’e, İsrail Toprağına (Eretz Israel), Kutsal Topraklara dönme hazırlıkları için dernekler kurmaya başlamışlardır. Bunların arasında en bilineni, lise öğrencilerinden oluşan küçük bir grubun Krakow’da Bilu adıyla kurduğu dernektir. Bu dernek Filistin’den arazi satın almak ve tarım kolonileri yerleştirmek amacıyla elçiler göndermiştir. Ayrıca bu hareketten bağımsız olarak 1870 yılında bir Fransız- Yahudi yardım kuruluşu olan Israélite Universelle Birliği tarafından Yahudi öğrenciler için Mikve Israel adında bir tarım okulu ve 1878’de Kudüs’e dönmüş olan Ortodoks

⁵⁸ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmanlı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 267.

⁵⁹ Okur, **a.g.m.**, s. 101.

⁶⁰ Okur, **a.g.m.**, ss. 101-102.

⁶¹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 267.

⁶² Cleveland, **a.g.e.**, s. 267.

Yahudilerce de bir tarım yerleşkesi kurulmuştur. İşte bu göçler daha sonra Siyonist tarih yazımında “birinci dalga” olarak adlandırılmış ve sonradan gelenlerle aynı ideolojik kaygıyı taşımasa da diğer göç dalgalarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.⁶³

Bir yandan özgürleşme ve asimilasyon, diğer yandan ise buhran anlamına gelebilecek 19. yüzyıl, Yahudiler açısından entelektüel çabaların da yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu çerçevede, her ne kadar siyasi siyonizmin kurucusu olarak sık sık Theodor Herzl’in ismi telaffuz edilse de⁶⁴ Yehudah Alkalai, Zvi Hirsch Kalischer, Moses Hess, Elizer Ben Yehudah, Moshe Leib Lilienblum ve Leo Pinsker gibi isimlerin daha öncesinde modern siyasi Siyonizme yaptıkları katkıların göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim İbranice’nin ortodoks gelenekten arındırılarak genel kullanıma kavuşturulması ve Filistin’e dönülerek Yahudiler arasındaki birliğin yeniden sağlanması yönündeki Alkalai’nin yazıları, Avrupa’nın seküler uluslarıyla aynı siyasi haklara sahip olunması gerektiği hakkında Kalischer’in iddiaları, Filistin’de sosyalist bir Yahudi uluslar topluluğunun kurulması çerçevesinde şekillenen Hess’in vizyonu ve diğerlerinin bu doğrultuda harcadıkları pek çok çaba siyasi Siyonizmin şekillenmesinde yadsınamaz bir öneme sahip olmuştur.⁶⁵

Çar yanlısı Rusya’daki mevcut anti-Semitizm dalgasından nispeten daha düşük seviyede olsa da Batı Avrupa’da Fransız Devrimiyle beraber değişen durum 1870’lerle beraber tersine dönmeye başlamıştır. Özellikle 1873 yılında Almanya’da yaşanan mali krizin sorumlusu olarak Yahudi bankerlerin gösterilmesi ve çoğu skandalın içerisinde Yahudilerin yer alması Avusturya- Macaristan ve Fransa gibi Batı Avrupa’nın diğer bölgelerinde de anti-Semitizmi beslemiştir.⁶⁶ Mevcut Yahudi karşıtlığı ise siyonizmin siyasi arenadaki sesini iyiden iyiye duyurmasına yol açmış ve bu görev şüphesiz Avusturyalı bir gazeteci olan Theodor Herzl ile hemhâl olmuştur.

⁶³ Kimmerling, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁴ Ritchie Ovendale, *The Origins of the Arab- Israeli Wars*, 4. Baskı, Pearson, Great Britain, 2004, s. 4.

⁶⁵ Modern siyasi Siyonizmin başlangıcı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mark Tessler, *A History of the Israeli- Palestinian Conflict*, Indiana University Press, USA, 1994, ss. 36- 43.

⁶⁶ Tessler, *a.g.e.*, s. 43.

Esasen Herzl, yüksek oranda asimile olmuş, sınırlı bir Yahudi eğitimi almış ve hayatının ilerleyen dönemlerine kadar Yahudilerle ilgili meselelere çok az ilgi duymuştur. Ancak Fransız ordusunda görev yapmakta olan Yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un 1884 yılında masum olduğu halde Almanya için casusluk yaptığı iddiasıyla hapse atılması, Herzl'in hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiştir.⁶⁷ Bu olaydan sonra Yahudilerin uğradıkları ayrımcılık politikalarına karşı daha duyarlı olmaya başlamış ve *"Yahudilerin içinde yaşadıkları bütün milletlerin ya gizliden gizliye ya da açıktan açığa anti-semitik olduğu"*⁶⁸ yönündeki kanaati keskinleşmiştir. Nitekim Herzl'in aşağıdaki sitem dolu cümleleri, Avrupa'daki Yahudi karşıtlığı hakkındaki düşüncelerini net bir biçimde ortaya koymaktadır:

*"Bizler her yerde onurumuzla toplumsal yaşama karışıp kendi halimizde bir birlik oluşturmaya ve atalarımızın itikadını, inancını korumaya gayret ediyoruz. Ancak ne yazık ki, bunu yapmamıza izin verilmiyor. Bizler boş yere, bulunduğumuz ülkede sadık biçimde vatanseverlik gösteriyoruz; sadakatimiz bazı durumlarda aşırı noktalara gidiyor, boş yere mülkiyete ve hayata aynı fedakârlıkları veriyoruz; yaşadığımız ülkenin bilim ve sanattaki şanını ya da ticaret yaparak ve iş sahası oluşturarak zenginliğini artırmak için boş yere çalışıyoruz."*⁶⁹

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, yakın zamanda tüm Avrupa'dan kovulmaları beklenen Yahudiler için acil bir alternatif ihtiyacına karşılık, Yahudilerin kendilerine ait bir vatanlarının olması fikri hâsıl olmuştur.⁷⁰ Bu çerçevede Herzl, çabalarını üç ana hedef üzerine yoğunlaştırmış ve ilk olarak da bir ulusal kredi fonu oluşturulması amacıyla Maurice de Hirsch ve Rothschild ailesi gibi önemli Yahudi bankerler ve yardımseverlerden finansal destek sağlamıştır. İkinci planda Yahudilerin Filistin'de bir ulus kurma haklarının olduğu konusunda büyük güçlerden siyasi destek sağlamaya önem vermiş ve son olarak Siyonist görüşü paylaştan

⁶⁷ Tessler, **a.g.e.**, ss. 44- 45.

⁶⁸ Aktaran, Öke, **a.g.e.**, s. 39.

⁶⁹ Theodor Herzl, **Yahudi Devleti**, 3. Baskı, çev. Sedat Demir, Ataç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21.

⁷⁰ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2001, s. 467.

Yahudi toplulukların ve bireylerin yayılımını organize etmiştir.⁷¹ Nitekim 1896 yılında yayınladığı Yahudi Devleti (der Judenstaat) isimli kitabında da fikirlerini tüm ayrıntılarıyla açıklamıştır. Herzl, bir manifesto niteliği taşıyan bu kitabında Yahudi halkının kendi vatanları olarak benimseyebilecekleri bir yer talep etmiş ve kamuoyunun onayı olduğu sürece Arjantin ve Filistin'in birer seçenek olarak masada durduğunu belirtmiştir.⁷² Ayrıca, Yahudilerin bir ulus etrafında devlet kuracak güçlerinin olduğu yönündeki inancını ise Herzl şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Biz bir devlet hem de örnek bir devlet kuracak kadar güçlüyüz. Bu amaç için gerekli beşeri ve maddi her türlü malzemeye sahibiz... Bir ülkenin tüm haklı ihtiyaçlarını tatmin edecek büyüklükte dünya üzerinde bir yörede bize egemenlik verin, gerisini kendimiz tamamlarız.”*⁷³

Burada belirtmek gerekir ki, Herzl'in kurulmasını istediği Yahudi devleti, Doğu Avrupa'daki Pinsker ve diğer Siyonistler tarafından tasavvur edilen devlet yapılanmasından farklılık arz etmiştir. Diğerleri Yahudilerin dünyevi ihtiyaçlarına çare olduğu kadar dini gerekliliklerine de cevap verebilecek özgün bir Yahudi devletinden bahsederken, Herzl'in rasyonel ve modern bakış açısı, diğer devletler gibi sıradan bir yapılanmayı işaret etmiştir.⁷⁴ Öyle ki, yenilikçi, yasalar önünde evrensel eşitlik ilkesiyle bütünleşmiş laik ve aristokratik bir cumhuriyet tam da istenilen kıvamı oluşturmaktaydı.⁷⁵ Bu doğrultuda Herzl, tüm enerjisini ve hırsını, oluşmakta olan Siyonist hareketin alt yapısını inşa etmeye ve Siyonist gayeye ulaşmak adına gerekli olduğuna inandığı uluslararası diplomasi faaliyetlerine harcamıştır.⁷⁶

Herzl'in yeni devletin oluşumu ve bu yönde kaydedilmesi gereken merhaleler hakkındaki fikirlerine karşı en önemli eleştiri, genellikle Ahad

⁷¹ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 24.

⁷² Johnson, **a.g.e.**, s. 467.

⁷³ Aktaran, Öke, **a.g.e.**, s. 39.

⁷⁴ Tessler, **a.g.e.**, s. 46.

⁷⁵ Clive Jones, Emma C Murphy, **Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State**, Routledge, USA, 2002, s. 7.

⁷⁶ Tessler, **a.g.e.**, s. 47.

Ha'am olarak bilinen kültürel Siyonist Asher Ginzberg tarafından yapılmıştır. Ginzberg'e göre Herzl, İbrani dilinin, kültürünün, edebiyat ve eğitiminin göz ardı edildiği ve bu vesileyle ulusal potansiyelin köreltildiği, kısaca içerisinde az miktarda Yahudilik bulunan bir ulus anlayışına sahipti. Ayrıca Ginzberg, uluslararası diplomasinin ikincil önemde olduğunu ve yerleşim faaliyetlerine derhal başlanması gerektiğini de savunmaktaydı. Kısaca Yahudi varlığı siyasi bir görev değil, her şeyin ötesinde kültürel bir misiyonu.⁷⁷

Ancak Herzl, Yahudi meselesinin çözümünü, laiklik, milliyetçilik, liberalizm ve Batı Avrupa'nın burjuva değerlerinin kombinasyonundan oluşan bir formülde aramaktaydı. Dahası yerleşilecek olan topraklardaki yerli halkın bu programda söz hakkı yoktu. Nitekim Herzl, Avrupa sınırları dışındaki alanları boş ve yerleşime uygun olarak görmekteydi. Burada bahsi geçen 'boşluk' ise herhangi bir nüfusun bulunmamasını değil, barbar ve medeniyet görmemiş bir kitlenin varlığına işaret etmekteydi.⁷⁸ Bu şekilde tezahür eden sömürgeci duruşun ardında gerçek anlamda Avrupa kültürü içerisinde asimile olmuş bir zihniyetin izlerine rastlamanın şaşırtıcı bir durum olmadığını belirtmek gerekir.

Nihayet Herzl, 1897 yılında Dünya Siyonist Teşkilatının (WZO) kurulması amacı ile tüm Avrupalı Yahudi topluluklarından delegeleri Basel'de gerçekleştirilecek olan Birinci Siyonist Kongre'ye davet etmiştir. Yüksek oranda katılımın gerçekleştiği kongrenin programı olarak "Filistin'de Yahudi halkı için kamu hukuku ile güvence altına alınmış bir yurt sağlama" hedefi benimsenmiştir. Ayrıca ilk kongrenin ürünü olan Siyonist Teşkilatı, Filistin'de toprak satın almak için fon sağlama ve sonrasında yerleşimcileri sübvansetme gibi görevlerle donatılmış bir banka (1899) ve Yahudi Ulusal Fonu'nu (JNF) (1901) kurmuştur. Özellikle Yahudi Ulusal Fonu, 1948 yılında devletin kurulmasına kadar geçen süre içerisinde paranın Filistin'de "ulusallaştırılmış

⁷⁷ Jones, Murphy, **a.g.e.**, s. 7.

⁷⁸ Jones, Murphy, **a.g.e.**, s. 7.

toprağa” dönüştürülmesi hususunda son derece mühim vazifeler üstlenmiştir.⁷⁹

2.1.2. Göçler ve Toplumsal Yapının Tezahürleri

İsrail’in, farklı bölgelere dağılmış olan Yahudi toplumlarının yüzyıllar sonra yeniden bir araya gelmesiyle vücut bulmuş bir devlet olması, kendine özgü pek çok sorunla karşılaşmasına yol açmıştır. Nitekim uzun vadede farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik nitelikler arz eden toplum ve coğrafyalardan beslenmiş olan Yahudilerin aynı paydaşlıklar temelinde buluşmaları pek mümkün görünmemektedir. Buna bir de bünyesinde barındırdığı Arap toplumunu eklediğimizde karşımıza son derece girift bir yapılanma çıkmaktadır. Bu çerçevede mevcut parçalı yapının İsrail Devleti’nin kurulmasından önce nasıl bir oluşum süreci izlediği sorusuna bu bölüm içerisinde cevap aranacaktır. Önceliği ise Yahudilerin kendi aralarındaki bölünmelere işaret eden isimlendirmelere vermek ilerideki anlatımın daha rahat anlaşılması bakımından yerinde olacaktır.

Yahudiler arasındaki etnik farklılıkları esas itibarıyla Avrupa ülkelerinden gelen Aşkenaziler ile Kuzey Afrika ve Asya ülkelerinden gelen Mizhariler olmak üzere iki kategoriye indirgemek mümkündür.⁸⁰ Aşkenaz kelimesi Eski ve Yeni Ahit’te Hz. Nuh’un torunu olan Gomer’in oğlu için kullanılmış olmakla beraber sonradan Talmud yazılarında, Almanya’ya, daha doğru bir ifadeyle Fransa’nın Lorraine bölgesine işaret etmiştir.⁸¹ Avrupa Yahudileri ayrıca Avrupa’nın merkezi ile doğusunda bulunan Aşkenaziler ile İber Yarımadasındaki Sefaradlar olarak da bir ayrıma tabi tutulmuşlardır. Sefarad Yahudileri, 15. yüzyılın sonlarına kadar İspanya ve Portekiz’de ikamet etmiş ancak sırasıyla 1492 ve 1498 yıllarında bu bölgeleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece kimi gruplar İtalya, Fransa’nın güneyi, Hamburg ve Amsterdam gibi Avrupa’nın bazı bölgelerine dağılırken, büyük

⁷⁹ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 25.

⁸⁰ Eliezer Ben- Rafael, Stephen Sharot, **Ethnicity, Religion and Class in Israeli Society**, Cambridge University Press, USA, 1991, s. 24.

⁸¹ Bauhoff vd., **a.g.e.**, s. 49.

bir çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmiş ve baskın kültürel karakterleriyle Kuzey Afrika, Filistin ve Balkanlar'daki pek çok Yahudi topluluğunu etkileri altına almışlardır.⁸² Bu minvalde keskin ayrımların yapılabilmesi son derece zor olmakla beraber çalışmanın sonraki kısımlarında genel literatüre uyulacak ve Avrupalılar – Amerika dahil – için Aşkenazi terimi kullanılırken, Ortadoğulular – Kuzey Afrika dahil – Mizrahi olarak adlandırılacaktır.

İsrail Devleti'nin kurulmasından hemen hemen 70 yıl önce, özellikle Avrupa'dan gelmeye başlayan göçlerle beraber, toplumsal hayatın ve ideolojik temellerin "Yişuv"da (İsrail Devleti'nin kurulmasından önce Filistin'deki Yahudi topluluğu) belirmeye başladığını söyleyebiliriz. Siyonizm düşüncesinin ve hareketinin zamanla merkezi haline gelmiş olan Yişuv, organize göçlerin başlaması esas alınarak 'eski' ve 'yeni' şeklinde iki farklı döneme ayrılmıştır. Böylece 1980'lere kadar Filistin topraklarında yaşayan Yahudiler eski Yişuv olarak adlandırılırken bu tarihten sonra Siyonizmin inşasına uğraştığı topluluk yeni Yişuv olarak görülmüştür.⁸³

Eski Yişuv, 19. yüzyılın ortalarına kadar Sefaradların çoğunluğu oluşturduğu bir Yahudi topluluğu iken, Avrupa'daki seküler eğilimlerden kaçan dindar Aşkenazilerin Filistin'e varmalarıyla bu durum değişmiştir. Nitekim Filistin'deki ultra-Ortodoks Yahudiliğin ana motiflerini oluşturanlar, dünya işlerine ve seküler etkilere dirençli olan bu Aşkenazilerdi.⁸⁴ Dindar ve geleneksel yaşantısıyla dikkat çeken eski Yişuv, bütünleşmiş ve kendi kendine yeterlilik arz eden bir topluluk olmaktan çok uzaktı. Ayrıca üyelerinin çoğu fakir ve birbirlerini desteklemekten de yoksundu. Ancak bu durum yeni Yişuv'un – bundan sonra sadece "Yişuv" ifadesi kullanılacaktır – ortaya çıkması ve gelişmesiyle beraber farklı bir seyir izlemiştir.⁸⁵

⁸² Rafael, Sharot, **a.g.e.**, ss. 24- 25.

⁸³ Tessler, **a.g.e.**, s. 58.

⁸⁴ Rafael, Sharot, **a.g.e.**, s. 26.

⁸⁵ Tessler, **a.g.e.**, s. 58.

Filistin topraklarına doğru ilk sistematik göç dalgasının – bundan sonra genel kullanıma uyulması amacıyla *aliyah* kelimesi tercih edilecektir – Rusya'daki pogromlardan sonra 1882 yılında gerçekleştiğinden ve sonrakilerden farklı gayeler taşıdığından daha önce bahsetmiştik. Nitekim Doğu Avrupa'dan gelen bu ilk dalgayla beraber Yişuv'da çok büyük değişiklikler meydana gelmemiştir. Öyle ki, yeni gelen kabile, çiftçilik konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamakla beraber, yerleşimlerde meydana gelen olumsuz koşulların düzeltilmesi hususunda da isteksiz davranmıştır. Bazıları belirli bir süre için mağaralarda yaşarken çoğu sıtma sebebiyle hastalanmıştır. Bu şartlar dolayısıyla kafilenin yalnızca yüzde 20'sinden daha az bir kesimi yeni yerleşim yerlerinde ikamet etmiş ve sadece kendi kendine yeten tarımsal faaliyetlerle meşgul olmuştur. Ancak daha sonra bunların da önemli bir kısmı işlerini terk etmiş, tek ve modern bir Yahudi toplumu yaratma uğruna fazla bir çaba sarf etmemiştir. Ayrıca, pek çok göçmen Avrupa'ya dönmüş ve hatta mümkün olduğunda da yolunu Amerika'ya çevirmiştir.⁸⁶

İkinci *aliyah* ise 1904 ile 1914 yılları arasında 40 bin civarında Yahudi'nin yine Rusya'dan göçmesi ile gerçekleşmiştir.⁸⁷ Böylece 1980'de Filistin'deki Yahudilerin sayısı 25 binden az iken 1914 yılı itibarıyla 85 bine yükselmiştir. Bu rakam Birinci Dünya Savaşı yıllarında azalma göstermiş ve 1922'de tekrar aynı seviyelere ulaşmıştır.⁸⁸ Kısmen varlıklı, aile merkezli ve apolitik göçmenlerin bulunduğu birinci *aliyahın* aksine ikincisinde genç, seküler, eğitilmiş ve siyasetle ilgili bir kesimin olduğunu görmekteyiz. Nitekim devletin kurulması ve sonrasında önder kadroyu oluşturacak olan bu dinamik nüfus sayesinde Yişuv çok mühim ilerlemeler kaydetmiştir.⁸⁹ Öncelikle uygun bir ekonomik altyapının oluşturulması amacıyla, yerel Yahudi işgücü piyasasına ihtiyaç duyulmuş ve sadece Yahudi emeğine dayalı bir prensiple hareket edilmiştir. Böylece Filistin'de etnik ve ulusal anlamda ayrılmış bir

⁸⁶ Tessler, **a.g.e.**, s. 59.

⁸⁷ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 26.

⁸⁸ Rafael, Sharot, **a.g.e.**, s. 26.

⁸⁹ Tessler, **a.g.e.**, s. 61.

işgücü piyasasının oluşturulması, Arap köylülerin ucuz emeğine karşı, Yahudilere sığınacakları bir liman sağlamıştır. Milliyetçi hedeflerle harmanlanmış sosyalist ve komünist fikirler, bu çerçevede Siyonist stratejinin gerçekleştirilmesi hususunda önemli aşamaların kaydedilmesini sağlamış ve bir devlet için sacayağı teşkil edecek münhasır Yahudi toplumunun oluşuma katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu dönemde hedeflerin bir ileri merhaleye taşınması amacıyla da Yahudi kolonilerini yerel Arap diktatörlerinden korumaya yönelik *Hashomer*⁹⁰ adında yarı askeri bir güvenlik örgütü oluşturulmuştur. Nitekim bu örgüt daha sonraki Yahudi askeri kuruluşlarının temeli olarak görülmüştür.⁹¹

1919- 23 yılları arasında vuku bulan *aliyah* ise öncekiyle hemen hemen aynı görüntüyü çizmiştir. Bu çerçevede üçüncü dalgayla beraber gelen göçmenler Araplarla Yahudiler arasında daha keskin ayrımların oluşturulması bir yana, ilişki ağına bariz bir güç dinamiği katmış ve ayrı bir Yahudi yönetimi oluşturulması hedefini ilk defa dillendirmiştir. Ancak yerel liderler, İngiliz manda rejimini ve yerli halkı ürkütmemek adına pek çok sene daha “devlet” ifadesini kullanmamışlardır.⁹²

1904’ten itibaren özellikle Doğu Avrupa’dan Filistin topraklarına varmış olan Aşkenazilerin Yişuv’da hem fikirsel hem de kurumsallaşma bağlamında nasıl bir dönüşüme yol açtıkları bariz bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ikinci ve üçüncü *aliyah* ile gelenler Siyonizm ile sosyalizmin pek çok çeşidini kaynaştırmaya hevesli bir kesim olmuştur. Bu sebeple geldikleri bölgelerdeki Yahudi diasporasının geleneksel ve dindar yaşantısından bağımsız bir Yahudi toplumunun oluşturulması için de ellerinden geleni yapmışlardır. Bu çerçevede özellikle kibutzlardan oluşan tarım yerleşkeleri,

⁹⁰ 1913 yılında kurulan ve esas adı Ha-Shomer Ha-Tza’ir (Genç Muhafız) olan sosyalist-Siyonist gençlik hareketi Polonya ve Galicia’daki Siyonist gençlik teşkilatlarını tek bir hareket altında birleştirmiştir. Bu örgüt ilk defa 1919 yılında Filistin’e yerleşimci bir grup göndermiş ve 1924 yılında da üye sayısını 10 binin üzerine çıkarmıştır. Ayrıca 1920’lerde ve 1930’larda Marksist- Siyonist bir ideoloji geliştirmiş ve dünya çapında bir işçi devrimi gerçekleştirmek amacıyla Sovyetler Birliği ile beraber çalışan sosyalist bir Filistin tasavvur etmiştir. 1940 yılı itibariyle de 39 kibutz ile beraber Filistin’deki üye sayısını 70 binlere kadar yükseltmiştir. Bkz. Bauhoff vd., **a.g.e.**, s. 159.

⁹¹ Kimmerling, **a.g.e.**, ss. 26- 27.

⁹² Kimmerling, **a.g.e.**, s. 27.

pek çok Sosyalist- Siyonist siyasi parti ve savunma gücü kurmuşlardır. Ayrıca sendikal faaliyetler, inşaat ve endüstri, bankacılık ve sigorta, pazarlama, taşıma, konaklama ve daha pek çok sosyal hizmeti bünyesinde barındıran, bu vesileyle de devletin kurulması aşamasında çok önemli roller üstlenmiş olan Histadrut (İsrail İşçi Federasyonu) da Aşkenaziler tarafından bina edilmiştir.⁹³

Bu minvalde Aşkenazilerin toplumsal hiyerarşide en üst sıraya oturmaları tarihsel koşulların kendilerine bahsettiği bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim Avrupa'da vuku bulan anti-Semitizm dalgası, göç etmek zorunda kalan Aşkenazilerin Filistin'e yerleşmeleri ve Siyonist hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda liderliği üstlenmeleri ile sonuçlanmıştır. Ayrıca bu liderlik, ideolojik kurumsallaşmalarla daha da sağlamlaştırılmıştır.

1920'li yılların başlarında Amerikan Hükümeti'nin ABD'ye gerçekleşen göçler hakkında kısıtlama kararı alması ve Polonya'daki Yahudilerin durumunda meydana gelen kötüleşme, Filistin'deki Aşkenazi nüfusu ve hegemonyasının daha da katlanmasına ve pekişmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda, (1924- 31) dördüncü ve (1932- 38) beşinci *aliyahlarla* gelen Aşkenazilerin sayısının 300 bine yakın olduğu bilinmektedir. Çoğunluğunu tüccar, zanaatkâr, esnaf, öğretmen ve diğer mesleklerle mensup kişilerin oluşturduğu bu göçmen kitle, Doğu Avrupa'daki "orta sınıf" yaşantısını devam ettirme arzusu içerisinde olmuş ve bu çerçevede, sanayi ve ticaretin gelişmesi amacıyla yanında hatırı sayılır miktarda sermaye getirmiştir. Böylece Yişuv'da sosyalizmin yanı sıra bireysel başarı ve özel tüketime dayalı kapitalist üretim tarzının gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁹⁴

Burada belirtmek gerekir ki, Yişuv'a yönelik göçlerin büyük bir kısmı Aşkenaziler tarafından gerçekleştirilmiş olsa da 1919'dan devletin kurulmasına kadar geçen süre içerisindeki göçlerin yaklaşık % 10'unu

⁹³ Rafael, Sharot, **a.g.e.**, ss. 26- 27.

⁹⁴ Rafael, Sharot, **a.g.e.**, s. 27.

Mizrahiler oluşturmıştır. Ancak sayıca düşük ve örgütlü bir yapıdan yoksun olmaları, Mizrahilerin Aşkenaziler karşısında pasif bir duruma düşmelerine yol açmıştır. Nitekim Peled, Yemen’den göç eden Yahudilerin Aşkenazilerle aynı zamanda Filistin’e varmış olmalarına rağmen Arap işçilerin yerini alma hususunda Avrupalı dindaşlarıyla aynı başarıyı sergileyemediklerini belirtmektedir.⁹⁵ Aşkenazilerin kendileri ile Mizrahiler arasında bir “erdem çizgisi” çekmeleri bu sorunsalın hem dayanak noktasını hem de doğal sonucunu oluşturmaktadır. Öyle ki, Aşkenaziler, Avrupa kent yaşamının konforunu ve Amerika’ya göç etme fırsatını geri çevirerek Filistin’de tarım işçileri olmayı seçmişler ve böylece “idealist işçi” sıfatına layık olmuşlardır. Ancak Mizrahiler, zaten ağır iş yapmaya ve kötü koşullarda yaşamaya alışkın, itaatkâr ve tüm bunların ötesinde azla yetinen “doğal işçiler” olarak Aşkenazilerle aynı statüyü hak etmemektedirler.⁹⁶

Bu çerçevede Yişuv’un erdemli vatandaşlık anlayışı etrafında şekillendiğini belirtmek gerekir. Kimmerling, Yişuv insanının, ortak hedefleri gerçekleştirmek uğruna fedakârlık yapmaya hazır, medeni ve sorumlu olduğuna, bunun karşılığında ise bir topluluğun parçası olmanın verdiği sosyal kazancın yanında sağlık hizmetleri, eğitim, istihdam edilme ve ulusal fonlardan pay alma gibi maddi kazançlar da sağladığına dikkat çekmektedir.⁹⁷ Buradaki “Yişuv insanı” tanımlamasının sadece önder konumundaki Aşkenazilere hitaben yapıldığını belirtmekte fayda var. Ortak hedefler ise kısaca Yahudilerin Filistin’deki tarihsel hakları; fiziksel işgücü, tarım yerleşkeleri ve askeri savunma gibi öncülerin kurtarıcı nitelikteki faaliyetleri olarak belirtilebilir. Sonuç olarak Yişuv’un sadece Yahudilerle Araplar arasında değil, Siyonizm idealinin gerçekleştirilmesine katkı çerçevesinde Yahudi topluluklarının kendi içerisinde de vatandaşlık ayrımına gittiği öne sürülebilir.⁹⁸

⁹⁵ Yoav Peled, “The Evolution of Israeli Citizenship: An Overview”, **Citizenship Studies**, Cilt 12, Sayı 3, 2008, ss. 336- 337.

⁹⁶ Aktaran, Peled, **a.g.m.**, s. 337.

⁹⁷ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 91.

⁹⁸ Peled, **a.g.m.**, ss. 335- 336.

2.1.3. Bir Yahudi Devleti Olarak İsrail ve Vatandaşlık Hukuku

Avrupa’da yüzyıllardır devam eden anti-Semitizm dalgasının Siyon idealine dolaylı katkısı sonucu 14 Mayıs 1948 tarihinde Yişuv temelleri üzerine bağımsız bir İsrail devleti bina edilmiştir. Devletin kuruluş sürecinde önderliği üstlenen Aşkenazilerin onur duydukları Avrupalı geçmişlerinden izler taşıyan bir rejimin benimsenmesi gereği zihinlerde yer etmiştir. Nitekim liberal bir demokrasi, tam da bu geçmişe ithaf edilebilecek ve Batılı devletlere zararsız gözükebilecek bir seçenektir. Mamafih devletin isminin belirlenmesinde dahi ideolojik titizlikle hareket edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda İlahi yasalarla yönetilen bir cemaati akıllara getirecek “İsrail Krallığı” veya dini partilerin kabul etmeyeceği “İsrail Cumhuriyeti” değil geniş kesimlere hitap etme kaygısı taşıyan “İsrail Devleti” tercih edilmiştir.⁹⁹ İsrail’in bağımsızlık bildirgesinden bir bölüm olan aşağıdaki metin incelendiğinde yukarıdaki savları destekleyen pek çok ifade ile karşılaşılacaktır.

“İsrail Devleti (...) ülkeyi bütün yaşayanların yararına geliştirecektir; İsrail Devleti İsrail Peygamberlerinin öğrettiği özgürlük, adalet ve barış prensipleri üzerine temellenecektir; inanç, ırk ya da cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün yurttaşlarına toplumsal ve politik hak eşitliği sağlayacaktır; vicdan, inanç, eğitim ve kültür özgürlüğünü eksiksiz biçimde garanti altına alacaktır.”¹⁰⁰

Ancak İsrail Devleti’nin kurulmasından günümüze kadar geçen süre içerisinde bildirgenin lafzı ile uyumlu hareket edilmediği ileride anlatılacak bölümlerde net bir biçimde görülecektir. Nitekim devletin kurulmasının hemen akabinde, ilk başbakan olan David Ben- Gurion’un, seçilenlerin güçlerini kısıtlayabileceği ve demokratik olmayan hükümet eylemlerine engeller

⁹⁹ Alain Dieckhoff, “İsrail’de Ulus: Demokrasi ile Etnisite Arasında”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma, Ulus- Devletin Sorgulanması**, der. Haldun Gülalp, çev. Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 112- 113.

¹⁰⁰ İsrail Devletinin Bağımsızlık Bildirgesi, 1948, Aktaran, Şlomo Sand, **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukaddes’ten Siyonizme**, çev. Işık Ergüden, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 307.

koyabileceği gerekçesiyle bir anayasanın kabul edilmesine karşı çıkması¹⁰¹ bildirgenin samimi bir mahiyette kaleme alınmadığının göstergesi niteliğindedir. Bu çerçevede, her ne kadar demokratik söylemlere vurgu yapılsa da cumhuriyetçi, liberal ve ağırlıklı olarak etnik değerlerin devlet yapılanması içerisinde bir arada bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁰²

İsrail'in etnik nitelikleri ağır basan bir devlet olduğu yönündeki kanı 1950 yılında kabul edilen Geri Dönüş Yasası ve 1952'deki Vatandaşlık Yasası incelendiğinde daha da güçlenmektedir. Nitekim yasaların sadece Yahudilerden oluşan ve farklılıklara tahammülü olmayan homojen bir devlet yapılanması öngörüsüyle hazırlandığı ilk bakışta anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, 5710 sayılı Geri Dönüş Yasası ile dünya üzerindeki tüm Yahudilere İsrail'e dönüş hakkının tanınması¹⁰³ İsrail'in 1948 Birinci Arap-İsrail Savaşı'nda Filistin topraklarından göç etmek zorunda kalan Arapların yerlerine Yahudileri ikame etme isteğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu yasa vasıtasıyla Yahudileştirme projesinin sonu belli olmayan bir tarihe uzatıldığını da belirtmek gerekir.¹⁰⁴ Durumun vahametinin daha net anlaşılabilmesi bakımından devletin kurulmasından hemen önce ve birkaç yıl sonraki rakamların karşılaştırılması faydalı olacaktır. Bu çerçevede 1947 yılında yaklaşık 640 bin olan Yahudi nüfusunun¹⁰⁵ 1960'lı yılların ortalarında iki milyona yaklaştığını söyleyebiliriz.¹⁰⁶ Buna karşılık 1947'de Filistin'in tamamındaki Arapların nüfusu 1.300 milyon civarındayken¹⁰⁷, 1948 savaşı

¹⁰¹ Ilan Peleg, Dov Waxman, **Israel's Palestinians: The Conflict Within**, Cambridge University Press, USA, 2011, s. 138.

¹⁰² Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁰³ **The Law of Return** (5710- 1950), 5 Temmuz 1950, (Erişim) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b4ea1b.html>, 3 Mart 2013.

¹⁰⁴ Oren Yiftachel, **Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine**, University of Pennsylvania Press, USA, 2006, s. 60.

¹⁰⁵ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁰⁶ CBS, **Statistical Abstract of Israel 2012**, s. 232.

¹⁰⁷ Kimmerling, **a.g.e.**, s. 35.

sonrasında toprakların % 78'ine sahip olan İsrail¹⁰⁸ sınırları içerisinde sadece 160 bin Arap kalmıştır.¹⁰⁹

Sadece Yahudilere geri dönüş hakkı tanıyan 1950 yılındaki yasaya uygun olarak İsrail Parlamentosu Knesset'in 1952 yılında kabul ettiği Vatandaşlık Yasası da etnik özellikler taşımaktadır. Ancak kısmen liberal, yeni bir devlet inşa etme yolunda ise çoğunlukla cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışıyla uygun ilkelerin de yasanın ruhunda mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Bu çerçevede Knesset, vatandaşlığın kazanılmasının aşağıda sıralanan dört yolla gerçekleşebileceğini karara bağlamıştır:

- İsrail'e göç eden veya İsrail'de yaşayan herhangi bir Yahudi, otomatik olarak vatandaşlık kazanır. (Bu madde 5710 sayılı yasanın bir nevi tekrarı niteliğindedir.)
- İsrail'in kuruluşundan önce ve sonra daimi ikamet halinde bulunanlara (yani Filistinlilere),
- Ebeveynlerden birinin İsrail vatandaşı olması kaydıyla devlet sınırları içerisinde doğanlara (toprak esası) ve
- İkamet, aktif katılım ve kültürel asimilasyon gerektiren vatandaşlığa alım sürecini tamamlayanlara vatandaşlık hakkı verilir.¹¹⁰(Bu madde İçişleri Bakanı'nın onayı çerçevesinde gerçekleşebilmektedir.)¹¹¹

Genel anlamda bir değerlendirme süzgecinden geçirirsek, ilk hüküm¹¹² dışındakilerin vatandaşlığın otomatik olarak kazanılmasına imkan vermediğini, bu sebeple de etnisiteye odaklanmadığını söyleyebiliriz. İkinci hüküm¹¹³ çerçevesinde devletin kurulmasından vatandaşlık yasasının kabulüne kadar geçen süre içerisinde topraklarını terk etmeyen Filistinlilere

¹⁰⁸ Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 17.

¹⁰⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 110.

¹¹⁰ Ben Herzog, "The Revocation of Citizenship in Israel", **Israel Studies Forum**, Cilt 25, Sayı 1, 2010, s. 61.

¹¹¹ **Nationality Law** (5712- 1952), 14 Temmuz 1953, 5. maddenin (b) fıkrası, (Erişim) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b4ec20.html>, 4 Mart 2013.

¹¹² **Nationality Law**, 1. ve 2. madde.

¹¹³ **Nationality Law**, 1. ve 3. madde,

vatandaşlık verilmesi devletin kuruluş doğası göz ardı edilirse liberal anlayışla denk bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Ancak son hükümde¹¹⁴ geçen aktif katılımın içerisinde hangi kriterleri barındırdığının muğlak olması ve kültürel asimilasyonun demokratik ilkelerle bağdaşmaması, bunun yanında belirlenen standartların tam anlamıyla gerçekleştiği yönünde karar verme yetkisinin direkt olarak İçişleri Bakanı'na bağlanmış olması yasanın temel sorunsalları olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim bir Filistinlinin bu hüküm çerçevesinde vatandaşlık kazanmasının hemen hemen imkansız hale getirildiği savunulabilir.

5712 sayılı yasa vatandaşlığın iptali hususunda ise İçişleri Bakanı'na esasen sınırlı bir yetki vermektedir. Bu doğrultuda, vatandaşlığın kazanılması sırasında yanlış bilgi verilmesi, art arda yedi yıl boyunca İsrail ile hiçbir bağlantıya geçilmemesi ve bu durumun başka sebeplerden ötürü gerçekleştiğinin kanıtlanamaması ve son olarak İsrail Devleti'ne ihanet anlamına gelebilecek eylemlerde bulunulması halinde İçişleri Bakanı'nın başvurusu üzerine yerel mahkeme vatandaşlığın iptaline karar verebilmektedir.¹¹⁵ Ancak 1980 yılında İsraillilerle Arap dünyası arasında vuku bulan askeri çatışma İsrail'in vatandaşlık politikasına da yansımış ve 1980 düzenlemesiyle birlikte Arap vatandaşların aleyhine olabilecek hükümler konulmuştur. Böylece aralarında Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün, Irak ve Yemen'in bulunduğu Arap ülkelerinden herhangi biri için yasal olmayan yollarla ülkeyi terk edenlerin vatandaşlığının iptal edileceği karara bağlanmıştır.¹¹⁶ Bu maddeye ek olarak vatana ihanet dolayısıyla vatandaşlığın iptali konusunda da İçişleri Bakanı'na tam yetki verilmiştir. Bu minvalde herhangi bir iddianame veya dava sürecinin maddeye eklenmesine ihtiyaç duyulmamıştır.¹¹⁷ Her ne kadar 2008 yılında yapılan değişiklikle

¹¹⁴ **Nationality Law**, 1. ve 5. madde.

¹¹⁵ **Nationality Law**, 11. maddenin (a) fıkrası.

¹¹⁶ Herzog, **a.g.m.**, ss. 62- 63.

¹¹⁷ Yotam Benziman, "Citizenship as a Home", **Plurality and Citizenship in Israel: Moving Beyond the Jewish/Palestinian Civil Divide**, ed. Dan Avnon ve Yotam Benziman, Routledge, USA, 2010, s. 55.

beraber durum eski haline dönse de¹¹⁸ İsrail'in hukuki düzenlemelerinin değişken ve çelişkili bir nitelik arz etmesi, güven ortamından yoksun bir vatandaş- devlet ilişkisinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

2.2. AŞKENAZİ HEGEMONYASINDA MİZRAHİLER

Uluslararası politikanın şekillenmesinde Avrupa'nın merkezi konumu göz önüne alındığında, İsrail'in hiyerarşik toplumsal yapısının temelleri çok daha net bir biçimde anlaşılabilir. Batı'nın yüce değerleri ve medeni insanlarına karşılık Doğu'nun adeta bir barbarlar topluluğu olduğu yönündeki algı, günümüzde dahi empoze edilmeye çalışılan bir düşünce tarzı olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim İsrail'i de küçük bir dünya tasavvuruyla ele alırsak, erdemli Aşkenazilerin birinci sınıf vatandaşlardan oluşan küçük bir Avrupa olduğunu hayal etmek zor olmayacaktır. Her ne kadar ilk toplu göçlerden devletin kurulmasına kadar geçen süre zarfında nüfusun hemen hemen yüzde 90'ını oluştursalar da toplumsal hegemonyalarını sadece bu nedene bağlamak yetersiz olacaktır. Esas sorunun ise Aşkenazilerin, dindaşlarına dahi Batı'nın perspektifinden bakmalarında yattığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede Herzl'in "Biz orada (Orta Doğu'da) Asya'ya karşı Avrupa'nın 'sur'unun bir kısmını, barbarlığa karşı medeniyetin ileri bir karakolunu oluşturmaliyiz"¹¹⁹ sözleri son derece anlamlıdır. Ayrıca Herzl'in başyardımcısı Max Nordau'nun sekizinci Siyonist Kongre'de, "Biz Batı Asya'da İngiltere'nin Hindistan'da yaptığının aynını yapmak için çabalamalıyız. Hükümdarlığı ve hakimiyeti değil, kültürel çalışmaları kastediyorum. Biz İsrail Toprağına (Eretz Yisrael), kültürün elçileri olarak gitmeyi hedefliyoruz ve amacımız Avrupa'nın manevi sınırlarını Fırat'a giden tüm yol boyunca genişletmektir."¹²⁰ şeklinde düşüncelerini dile getirmesi Siyonist hareketin aslında ne kadar Avrupa merkezli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu minvalde, Mizrahilerin Ortadoğulu geçmişleri, Aşkenazi değerleri üzerine bina edilen İsrail devleti içerisindeki konumlarının

¹¹⁸ Benziman, **a.g.m.**, s. 54.

¹¹⁹ Aktaran, Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 75.

¹²⁰ Aktaran, Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 75.

şekillenmesinde mühim bir rol oynamıştır. Yoğun olarak devletin kurulması sonrasında göç etmiş olmaları ise kurumsallaşmış bir yapının içerisine dahil olmalarını daha da zorlaştırmıştır.

Rafael ve Sharot, Avrupalı Yahudilerin esasında kendilerini Aşkenazi kimliği altında farklı bir etnik topluluk olarak tanımlamadıklarını ancak Ortadoğulu Yahudileri sosyal ve kültürel farklılıklarından ötürü etnik açıdan değerlendirdiklerini belirtmektedirler. Bunun yanında Aşkenazilerin, kendi kültürlerini, Avrupa milliyetçilikleri ve sosyal demokrasinin Yahudi versiyonuyla uyumlu bir biçimde inşa edilen İsrail kültürü olarak gördüklerini de eklemektedirler. Bu doğrultuda Mizrahilerden modernleşmelerini ve kendi “etnik olmayan” kültürlerini benimsemelerini beklemişlerdir. Ancak bu düşünce tarzı ters bir etki yaratmış; Ortadoğulu Yahudilerin etnikleşmelerine ve Aşkenazilere karşı direnç üretmelerine neden olmuştur.¹²¹

Ortadoğulu Yahudiler arasındaki etnisitenin ortaya çıkmasında Aşkenazilerin ve Mizrahilerin İsrail- Yahudi dayanışmasına farklı açılardan bakmaları kilit rol oynamıştır. Nitekim Aşkenazilerin laikleştirilmiş milliyetçiliğine karşılık Mizrahiler dini vizyona sahip bir dayanışmadan yana tavır sergilemişlerdir. Bu çerçevede Mizrahiler Siyonizmin; kolektif kimliğin ve Yahudi inancına dair olmazsa olmazların birleşiminden oluşan değerlerin terk edilmesini hiçbir şekilde haklı çıkarmayacağını savunmuşlardır. Ayrıca tasavvurlarındaki “İsrail halkı” idealine uygun olmadığı için kültürel olarak yabancılaştırıldıklarını hissettikleri İsrail toplumuna entegre olma amacıyla bir dönüşüm geçirme zorunluluğunu da kendilerinde görmemişlerdir.¹²²

Kitlesel bir biçimde ancak 1948 sonrasında İsrail topraklarına yerleşmeye başlamış olmalarına rağmen Mizrahiler, düşük oranda da olsa Yişuv’da temsil edilmişlerdir. Ancak cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışının etkisiyle, Aşkenaziler kendilerini cumhuriyetçi erdemin hamili, öncü ve idealist işçiler şeklinde tanımlarken Mizrahileri doğal işçiler olarak görmüşlerdir. Bu

¹²¹ Rafael, Sharot, **a.g.e.**, s. 222.

¹²² Rafael, Sharot, **a.g.e.**, s. 222.

doğrultuda Mizrahilerin Yişuv üyeliklerinin sadece milli bağlardan kaynaklandığı ve Siyonizme katkılarının nicelikten öteye geçmediği Aşkenaziler arasında paylaşılan bir görüş olmuştur.¹²³ Devletin kurulmasından sonraki aşamada ise bu anlayış devam etmiş, Asya ve Afrika'daki Müslüman ülkelerden göç eden Yahudilerin ülkeye kabulü 'kalifiyeli işçi' olma şartına bağlanmıştır. Bu ölçüt pratikte tam anlamıyla uygulanmasa da, Doğuluların ülkede istenmediği ve sadece devletin kalkınması sırasında ihtiyaç duyuldukları izlenimini yaratmıştır.¹²⁴

Yişuv'un aksine Mizrahilerin İsrail Devleti içerisindeki nüfus oranlarında muazzam bir artış meydana gelmiştir. 1948 ile 1951 yılları arasında İsrail topraklarına varan 700 bine yakın göçmenin yüzde 49,9'unu Mizrahiler oluşturmuştur. Bundan sonraki ilk 20 yıl boyunca devam eden göç dalgalarında ise genel anlamda bu oran yüzde 50'nin altına düşmemiştir.¹²⁵ Bu doğrultuda 1950'ler ve 60'lar boyunca İsrail'in nüfus kompozisyonunda Aşkenazilerin aleyhinde bir değişim gözlemlendiği söylenilebilir. Ayrıca bu göç dalgaları boyunca Mizrahilerin kendi aralarında vuku bulan ayrışmalardan da bahsetmek gerekir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi iki farklı coğrafi ve kültürel bölgeden göç eden Mizrahilerin İsrail'e gelmeleri eş zamanlı gerçekleşmiş bir durum değildir. Nitekim Ortadoğulu Yahudiler çoğunlukla 1950'lerin başlarında göç etmişler, ülkenin merkezinde bulunan ve Filistinliler tarafından terk edilmiş köy, kasaba ve semtlere yerleşmişlerdir. Kuzey Afrikalı Yahudiler ise genellikle 1950'lerin sonları ve 60'ların başlarında İsrail'e gelmişler, ücra köşelerde bulunan ve *Development Towns* (DTs)¹²⁶ adı verilen alanlara yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede Ortadoğulu Yahudiler ülkenin önemli alanlarında, ileride çocuklarına miras bırakabilecekleri yüksek değerli gayrimenkullere sahip olurken, Kuzey Afrikalılar, kamu iskân projeleri

¹²³ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 76.

¹²⁴ As'ad Ghanem, **Ethnic Politics in Israel: The Margins and the Ashkenazi Center**, Routledge, USA, 2010, s. 60.

¹²⁵ CBS, **Statistical Abstract of Israel 2012**, s. 232.

¹²⁶ Bu yerleşim birimlerinin Türkçe kullanımına herhangi bir yerde rastlanmamıştır. Her ne kadar "Kalkınma Şehirleri" olarak adlandırmak en uygunu gibi gözükse de, orijinal kullanıma uyulması amacıyla bundan sonraki kısımlarda kısaltılmış olarak "DT" veya "DT'ler" şeklinde bir isimlendirmeye gidilecektir.

kapsamında, az talep edilen ve düşük değer taşıyan gayrimenkuller edinebilmişlerdir. Bu durum Mizrahilerin kendi içerisinde dahi avantajlı ve dezavantajlı kesimlerin oluşmasına yol açmış ve sınıf farklılıklarını ortaya çıkarmıştır.¹²⁷

İsrail'e göç etmeleriyle beraber Mizrahiler, Geri Dönüş Yasası çerçevesinde tüm sivil ve bireysel siyasi vatandaşlık haklarına kavuşmuşlardır. Ancak ekonomik ve sosyal anlamda cumhuriyetçi kurumların özünden tecrit edilmişler, kolektif haklardan da mahrum bırakılmışlardır. Sadece niceliksel fayda sağlayabilecekleri görevlere atanmışlar, ülkenin uzak veya boş alanlarında iskân edilmişler, askeriye'nin düşük rütbeli kadrolarını doldurmuşlar, ayrıca tarım ve oluşmakta olan sanayi için ucuz ve vasıfsız işgücü oluşturmuşlardır.¹²⁸ Bu çerçevede Mizrahilerin sadece Yahudi olmanın kendilerine bahsettiği haklardan faydalanabildiklerini söylemek yerinde olacaktır. Sosyal haklar ve yeni devletin kurumlarına erişim hususunda pek çok engelle karşılaşan Mizrahilerin barınma, eğitim, istihdam ve siyasi alanla ilgili sıkıntıları ilerleyen kısımlarda istatistiksel veriler ışığında analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Yerleşim Birimleri: *Development Towns* (DT'ler)

Ortadoğulu Mizrahilerin daha önce göç etmeleri sebebiyle merkezi önemde bulunan yerlerde ikamet etme imkanına kavuştuklarından bahsetmiştik. Ancak Kuzey Afrika'dan – özellikle Fas'tan – göç eden Yahudiler, diğerleri kadar şanslı olamamışlar, DT'lerde ve çevre bölgelerde yaşamlarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Bu doğrultuda ulusal kaynaklardan kısıtlı olarak yararlanabilen Mizrahiler, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda toplumsal alanın dışına itilmişlerdir.

'Sharon Planı' olarak bilinen birinci ulusal plan neticesinde 1948 ile 1963 arasında genellikle kuzey ve güney periferilerde toplam yirmi yedi DT kurulmuştur. Böylece yerleşim projesi ve sınırsal kalkınma kapsamında

¹²⁷ Shafir, Peled, *a.g.e.*, s. 78.

¹²⁸ Shafir, Peled, *a.g.e.*, ss. 78- 79.

ulusal bir topluluk yaratılarak, ülkenin Yahudileştirilmesi ve ulus inşası sürecine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1950'ler ve 60'lar boyunca göç eden Mizrahiler yoğunlukla bu bölgelerde iskân edilmişlerdir. Nitekim 1960'ların ortaları itibarıyla 200 bin göçmenin yaşadığı DT'lerin büyük bir çoğunluğunu¹²⁹ 1983'te yapılan nüfus sayımına göreyse yüzde 70'ini Arap topraklarından gelen Yahudilerin oluşturduğu bilinmektedir.¹³⁰ 1990'ların başlarında vuku bulan Rus Yahudilerinin kitlesel göçüne kadar da Mizrahilerin çoğunluğuna dayanan DT'lerin demografik kompozisyonunda pek bir değişiklik meydana gelmemiştir.¹³¹

DT'ler esasında iki amaç doğrultusunda kurulmuştur: 1) ekonomik anlamda büyüme ve kalkınmanın bölgesel merkezleri olarak işlev görme, 2) sosyal anlamda eğitim, kültür, sağlık ve barınma gibi bir dizi ihtiyaçların sağlanması. Ayrıca bu şehirler vasıtasıyla dışarıya gerçekleşen göçün azaltılması, bununla birlikte toplumsal ve sınıfsal entegrasyon fırsatlarının yaratılması da hedeflenmiştir. Ancak daha sonra DT'ler bambaşka bir amaca hizmet eder hale gelmiş, düşük gelirli göçmenlerin ve diğer marjinal grupların iskân edildiği "getto"lar olarak görülmeye başlanmıştır.¹³² Nitekim bu şehirlerde ikamet eden göçmenler maruz kaldıkları siyasi, sosyal ve kültürel tecridin yanında şiddetli ekonomik sıkıntılarla da baş etmek zorunda kalmışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasının başlıca nedenleri arasında ise şehirlerin ekonomisinin ağır ve geleneksel sanayi ile ucuz iş gücüne dayanması; bunun yanında Aşkenazilerin Mizrahilere yönelik aşağılayıcı tavırları gösterilebilir.¹³³

DT'lerin sosyo-ekonomik durumları İsrail'in tamamı ile karşılaştırıldığında yukarıda anlatılan tablo daha net bir biçimde analiz edilebilir. 1983 yılı rakamlarına bakıldığında ülkenin yüzde 43'ü düşük ücretli

¹²⁹ Oren Yiftachel, Erez Tzfadia, "Between Periphery and 'Third Space': Identity of Mizrahim in Israel's Development Towns", **Israelis in Conflict: Hegemonies, Identities and Challenges**, ed. Adriana Kemp vd., Sussex Academic Press, Great Britain, 2004, ss. 206- 208.

¹³⁰ Sholomo Swirski, **Politics and Education in Israel**, Falmer Press, New York, 1999, s. 114.

¹³¹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 80.

¹³² Yiftachel, Tzfadia, **a.g.m.**, ss. 205- 206.

¹³³ Erez Tzfadia, Oren Yiftachel, "Between Urban and National: Political Mobilization Among Mizrahim in Israel's 'Development Towns'", **Cities**, Cilt 21, Sayı 1, 2004, s. 45.

'geleneksel' sektörlerde çalışırken, bu oran DT'lerde yüzde 53'e yükselmiştir. Ayrıca tüm Yahudi işgücünün yüzde 15'ine karşılık, DT'lerdeki işgücünün yüzde 27'si en düşük ücretli sektör olan tekstil endüstrisinde yer almıştır. İşsizlik oranlarının ise özellikle 1970'lerden itibaren kalıtsal hale geldiği ve ulusal oranları ikiye katladığı söylenilebilir. Nitekim 1987 yılında İsrail nüfusunun sadece yüzde 17'sini kapsamasına rağmen ülkedeki işsizliğin yüzde 40'ını DT'ler oluşturmuştur. 1989'da ise ulusal işsizlik oranı yüzde 10 civarındayken, pek çok DT'deki işsizlik oranı yüzde 20'ye ulaşmıştır. Bu doğrultuda 1998 yılında DT'lerdeki ortalama harcanabilir gelir, ulusal ortalamanın sadece yüzde 83,4'üne tekabül etmiştir. Eğitimle ilgili ise 1999 yılı istatistiklerine bakıldığında yüzde 14'lük ulusal ortalamaya karşılık DT'lerdeki üniversite mezunlarının oranının yüzde 10, yüzde 56,4'lük ulusal ortalamaya karşılık ise yine DT'lerdeki liseyi bitiremeyenlerin oranının yüzde 63 olduğu görülmektedir.¹³⁴

2.2.2. Eğitim ve İstihdam

Mizrahilere yönelik uygulanan ayrımcılık politikası sadece yerleşim yönünden gözlenmemiştir. Eğitim ve iş olanaklarından da eşit bir şekilde pay alamayan Ortadoğulu Yahudiler, nispeten düşük seviyeli okullarda eğitim görmüşler ve ağır çalışma koşullarına maruz kalmışlardır. Aşkenazilerin toplumsal alanın hemen hemen hiçbir bölümünü yeni gelen Ortadoğulu dindaşlarıyla paylaşmak istememeleri bu sorunun temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Nitekim Amerika'dan göç etmiş bir Aşkenazinin 1964 yılındaki Milli Eğitim Bakanlığı münazarasında, 1948 öncesinin ürünü olan kooperatiflerdeki dairelerin üyeleri tarafından Mizrahilere satılmasına karşılık sarf ettiği şu sözler durumun mahiyetini açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

"Tüm aileler dairelerini satmakta özgürse, istenmeyen kişilere satmakta da sorumludurlar. Peki, kim bu istenmeyen kişiler? Çok çocuklu aileler (Sonrasında Arap topraklarından gelenlere üstü kapalı bir referans yaparak). Şu an etrafta çok fazla çocuk yok ve eğer bu tarz aileler taşınırsa

¹³⁴ Shafir, Peled, a.g.e., ss. 80- 81.

çevremiz daha gürültülü ve kirli olacaktır... Ancak kötülüğün esas kaynağı (iğneleyici bir ifadeyle) yeni gelen çocukların civar okullara gidecek olmalarıdır. 'Bizim' çocuklarımızın 'onların' çocukları ile beraber öğrenim görmek zorunda kalmaları ise gerçek bir 'felakettir'."¹³⁵

Bu ifadeler Aşkenazilerin kendilerini sosyo- ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan Mizrahilerin ne kadar üstünde gördüklerini gözler önüne sermektedir. Nitekim 1950'lerle beraber yoğun bir şekilde göç eden Mizrahilere yönelik farklı uygulamalara gidildiği ve aradaki farklılıkların daha da derinleşmesine göz yumulduğu söylenilebilir. Bu çerçevede İsrail'deki mevcut eğitim sisteminin gerçekte dört farklı gruba yönelik hazırlandığı görülmektedir: seküler Aşkenaziler, dindar Siyonist Aşkenaziler, Mizrahiler ve Filistinli Arap vatandaşlar.¹³⁶

Devletin kurulmasından önce Filistin'deki Yahudi toplumuna bakıldığında çoğunluğu ilkököl olmak üzere Genel Siyonist, İşçi Siyonist ve Dindar Siyonist şeklinde üç farklı okul sisteminin oluşturulduğunu, ayrıca bunlara ek olarak "haredi" bir parti olan Agudat Yisrael'in bağımsız bir okul sistemi olduğunu görmekteyiz. Ancak, 1953 yılında çıkarılan Devlet Eğitim Kanunu ile önceki sistemden uzaklaşmış ve biri seküler, diğeri de Ulusal Dini Parti'nin (NRP) fiili kontrolü altında, dini olmak üzere iki farklı okul sistemi kurulmuştur. Mamafih, Arap öğrenciler için ayrı bir devlet sistemi oluşturulurken, Agudat Yisrael'in bağımsız okul sistemi ise devlet finansmanı altına alınmıştır.¹³⁷

Uygulamaya geçirilen bu yeni düzenlemeyle beraber dini okullara giden öğrenci sayısında yüksek oranda bir artış meydana gelmiştir. Nitekim 1953'te Yahudi öğrencilerin yüzde 19,1'i bu okullara kayıt yaptırırken 1968 yılında bu oran yüzde 28,8'e yükselmiştir. Mizrahilerin payına bakıldığında ise 1970 yılı itibarıyla dini devlet okulları içerisindeki tüm öğrencilerin yüzde 83,7'sini oluşturdukları görülmektedir. Buna karşılık seküler devlet okullarına

¹³⁵ Aktaran, Swirski, **a.g.e.**, s. 116.

¹³⁶ Aktaran, Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 85.

¹³⁷ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 85.

kayıt yaptıran öğrencilerin yüzde 50,8'lik bir kısmını Mizrahi öğrencilerin kapsadığı söylenebilir. Tüm bunlara ek olarak Swirski, aynı tarzda eğitim veren okullarda dahi bir ayrımın mevcut olduğunu ve Mizrahilerle Aşkenazi çocuklarının farklı sınıflarda hatta farklı okullarda eğitim gördüklerini belirtmektedir.¹³⁸ Ayrıca 1965 yılı rakamlarına göre seküler devlet okullarında eğitim veren öğretmenlerin yüzde 21'i kaliteli bir eğitim vermekten yoksunken, dini okullarda bu oran yüzde 40,5'e yükselmiştir.¹³⁹ Buna bir de öğretmenlerin Mizrahi öğrencilere ve ailelerine karşı önyargılı tutum ve davranışları¹⁴⁰ eklenince iki ayrı grubun eğitim seviyeleri arasındaki farkın daha da arttığı düşünülebilir.

Mizrahilerle Aşkenazilerin eğitim seviyelerini karşılaştırmak açısından İsrail'de başarının ölçütü olarak görülen devlet olgunluk sertifikasını baz almak yerinde olacaktır. Bu belgeye sahip olan 18 yaş grubuna bakıldığında Mizrahilerin 1987 yılında yüzde 17'lik, 1995'te ise artan bir oranla yüzde 28'lik paya sahip oldukları görülmektedir. Aşkenazilerin oranı ise aynı senelerde yüzde 31,6'dan 38,7'ye çıkmıştır. 1986-87 yıllarındaki tüm sertifika kazananların ise yüzde 45'ini Aşkenaziler, yüzde 30'unu da Mizrahiler oluşturmuştur.¹⁴¹ Konuyu bu perspektiften ele aldığımızda Mizrahilerin henüz eğitim aşamasından itibaren ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca, bu durumun Mizrahilerin mesleki yaşantılarına da yansıdığını ve Aşkenazilere oranla hem daha ağır hem de daha düşük gelirli işlerle meşgul olduklarını belirtmek gerekir.

¹³⁸ Swirski, **a.g.e.**, s. 117.

¹³⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁴⁰ Swirski, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁴¹ Ofir Abu, "Citizenship, Identity, and Ethnic Mobilization in Israel: The Mizrahi Democratic Rainbow – Between Universalism and Particularism", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 114-115.

Tablo 1. Seçilmiş Yıllarda, Aşkenaziler ile Mizrahilerin Belirli Sosyo-Ekonomik Özellikleri

	Aşkenaziler	Mizrahiler
Mesleki Statüler (Uzmanlar, Yöneticiler Ve Teknisyenler), 1988		
Yabancı ülke doğumlu	% 40	% 20
İsrail Doğumlu (İD)	50	21
Gelir 1988	100	80
Kişi Başına Gelir 1988	100	64
Çalışan Geliri (İD Yaş 25- 24)		
1975	100	79
1982	100	70
1992	100	68
1995	100	69
Üniversite Mezunları		
1975	100	100
1982	100	83
1992	100	88
1995	100	78
Barınma (<1 kişi/oda) 1988		
Yabancı ülke doğumlu	60	32
İD	40	23
Eğitim (İD Çalışanlar Yaş 25- 54)		
Eğitim Yılları		
1975	12,8	9,9
1982	13,8	10,5
1992	14,2	11,6
1995	14,4	12,0
% Üniversite Mezunları		
1975	25,0	6,0
1982	25,5	8,7
1992	38,0	10,3
1995	36,6	10,3

Kaynak: Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 83.

Tablo 1’de, iki grup arasındaki sosyo- ekonomik farklılıklar belirli yıllar göz önünde bulundurularak ele alınmış ve periyodik değişiklikler incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 1988 yılında yabancı ülke doğumlu Aşkenazilerin yüzde 40’ı üç ana meslek dalında yer edinirken, bu oran Mizrahilerde yarı yarıya düşmüştür. İsrail doğumlular söz konusu olduğundaysa aradaki fark daha da açılmış ve Aşkenazilerin yüzde 50’sine karşılık Mizrahilerin sadece yüzde 21’i bu mesleklere dâhil olabilmıştır. Nitekim 1995 yılı rakamları bize ikinci kuşak Aşkenazilerin yüzde 72’sinin beyaz yakalı olarak tabir edilebilecek ofis işleriyle uğraştığını, yüzde 28’inin ise mavi yakalı diyebileceğimiz beden gücüne dayalı işlerle meşgul olduğunu göstermektedir. İkinci kuşak Mizrahilerde ise bu oran sırasıyla yüzde 46’ya 54 olarak değişmiştir. İşsizlik oranları ise yine ikinci kuşak Aşkenazilerde 1993 senesinde yüzde 4,9 iken, bu oran Mizrahilerde nitelikli bir artışla yüzde 13,2’ye çıkmıştır. (Son iki değerlendirme tabloda verilmemiştir.) Mamafih 1988’de Mizrahiler, hane başına Aşkenazilerin gelirinin yüzde 80’ini, kişi başına ise sadece yüzde 64’ünü kazanabilmiştir. Mizrahi ücretlilerinin durumu da diğer örneklerden farksız bir nitelik arz etmiş ve 1975 ile 1995 arasında Aşkenazilere oranla gittikçe azalan bir kazanç elde edilmiştir. Bu minvalde, 1975 yılında ücretli bir Mizrahi, Aşkenazinin gelirinin yüzde 79’una sahip olabilmişken, 1995’te yüzde 69’u ile yetinmek durumunda kalmıştır. Buna karşın üniversite mezunu ve İsrail doğumlu bir Mizrahi’nin geliri 1975’te aynı seviyedeki bir Aşkenazi ile denk durumdayken, 1995’te yüzde 78’e gerilemiştir. Bir başka sosyo- ekonomik gösterge olan konut yoğunluğuna bakıldığında da yurt dışında doğmuş olan Aşkenazilerin yüzde 60’ının, Mizrahilerin ise sadece yüzde 32’sinin odabaşına bir kişiden daha az yaşama konforuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. İsrail doğumlularda ise bu oran yüzde 40’a 23 şeklinde değişiklik göstermiştir.¹⁴²

Yukarıdaki istatistiklere bakıldığında Aşkenaziler ile Mizrahiler arasındaki sosyo- ekonomik farklılıkların ne kadar derin olduğunu görmekteyiz. 1990’ların ortalarından itibaren ise her ne kadar

¹⁴² Shafir, Peled, a.g.e., ss. 82- 84.

akademisyenlerle hükümet yetkililerinin görüşleri aksi yönde olsa da rakamsal tutarsızlıkların daha da keskinleştiği anlaşılmaktadır.¹⁴³ Bu sebeple Mizrahiler, kaynakların eşit dağılımı hususunda Aşkenazilerle sürekli bir savaşım içerisinde olmuşlar ve bu yöndeki taleplerini özellikle son zamanlarda ülkenin siyasi gündemine oturtmayı başarmışlardır. Bu çerçevede Mizrahilerin eşitlik arayışı uğruna yürüttükleri mücadele önümüzdeki başlık altında analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.2.3. Siyasi Yönelimler ve Eşitlik Arayışları

İsrail topraklarına göçmeleriyle beraber gerek ülkenin periferilerinde iskan edilmeleri, gerekse eğitim ve istihdam açısından ayrımcılığa tabi tutulmaları, Mizrahilerin kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmelerine yol açmış ve siyasi eğilimleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Mizrahilerin Aşkenazilerle aynı haklara sahip olma yolunda 1950'lerin sonlarından itibaren belirli siyasi örgütlenmelere başvurdukları söylenilebilir. Ancak kısa süreli isyanlar şeklinde gözlemlenen bu örgütlenmeler hiçbir zaman yurt geneline hitap eden bağımsız bir siyasi oluşum safhasına ulaşamamıştır. Nitekim 1959 yılında Aşkenazi-Siyonist baskısına bir tepki niteliğinde meydana gelen Wadi Salib ayaklanması kısa sürede büyük bir etki uyandırmış ancak birkaç ay sonra bastırılmıştır. Keza 1971 yılında vuku bulan *Black Panther* Hareketi nitelikli gösteriler gerçekleştirmiş yalnız onun da ömrü birkaç seneyi geçmemiştir. Gerçi bu hareketin İsrail gündemine oturmayı başardığı; ayrımcılık ve İsrail toplumunun eşitsiz yapısı hakkında Mizrahilerin bilinçlenmelerine yardımcı olduğu savunulabilir. Yine de siyasi deneyim ve örgütlenmeden yoksun olması, ayrıca alternatif bir dünya görüşüne sahip olmaması kısa vadede *Black Panthers*'in gündemden silinmesine yol açmıştır.¹⁴⁴

¹⁴³ Abu, **a.g.m.**, s. 115.

¹⁴⁴ Sami Shalom Chetrit, "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative", **Journal of Palestine Studies XXIX**, Sayı 4, 2000, ss. 52- 53.

Tablo 2. Aşkenaziler ile Mizrahilerin Knessetteki Temsil Oranları
(1949- 2009)

	Aşkenaziler	Mizrahiler
1. 1949	% 90,0	% 6,7
2. 1951	87,5	5,0
3. 1955	86,7	7,5
4. 1959	84,2	10,0
5. 1961	85,0	10,0
6. 1965	76,7	16,7
7. 1969	78,3	15,9
8. 1973	78,3	16,7
9. 1977	75,0	19,2
10. 1981	69,2	26,7
11. 1984	64,2	30,0
12. 1988	62,5	32,5
13. 1992	58,3	35,0
14. 1996	53,3	37,5
15. 1999	58,3	30,8
16. 2003	59,2	32,5
17. 2006	59,2	30,8
18. 2009	55,0	33,3

Kaynak: Gideon Rahat, Reut Itzkovitch Malka, "Political Representation in Israel: Minority Sectors vs. Women", **Representation**, Cilt 48, Sayı 3, 2012, s. 309.

Esasen ülkenin kalabalık bir kesimini oluşturuyor olmaları ve taşıdıkları oy potansiyeli dolayısıyla büyük siyasi partilerin, listelerini Mizrahi temsilcilere daima açık tuttıkları söylenilebilir. Ancak yaşam kalitelerinin Aşkenazilere oranla düşük bir seviyede seyretmesi, Mizrahi temsilcilerin üst düzey pozisyonlara yükselmelerine mani olmuş ve bu durum Knesset'te seslerini tam anlamıyla duyuramamalarına yol açmıştır.¹⁴⁵ Bu çerçevede her ne kadar Mizrahilerin siyasi vatandaşlık haklarına haiz oldukları yönünde bir sav ileri

¹⁴⁵ Ghanem, a.g.e., s. 63.

sürülebilse de, uygulamada Aşkenazi engeliyle karşılaşıldığını belirtmek gerekir. Nitekim Tablo 2, 1949'dan 2009'a kadar geçen süre içerisinde Mizrahiler ile Aşkenazilerin Knesset'teki temsil oranlarının hiç de adil bir biçimde dağılmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde 1949 yılında var olan uçurumun Mizrahi nüfusunun artmasıyla da bağlantılı olarak kapanmaya başladığı yönünde bir kanaat uyanabilir. Ancak halen yüzde 20'nin üzerinde bir farkla Aşkenazilerin Knesset'teki çoğunluğu oluşturmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Shafir ve Peled, Aşkenaziler tarafından ikincil konuma itilmelerine karşın Mizrahilerin, sosyo- ekonomik ve kültürel dışlanma anlamında kendileriyle benzer kaderi paylaşan Filistinlilerle değil, Yahudi Devleti ve onu kontrol edenlerle ittifak etme peşinde olduklarını belirtmektedirler. Bu doğrultuda 1973 yılına kadar Mizrahilerin yarısından fazlası, geleneksel olarak Aşkenazilerle bütünleştirilen İşçi Partisi'ne oy vermiştir. Bu eğilimin ortaya çıkmasında ise baskın siyasi güçle hemhâl olma isteğinin yanı sıra ekonomik ve sosyal anlamda bu partinin kurumlarına olan bağımlılığın da önemli bir etken olduğunu belirtmek gerekir.¹⁴⁶ Nitekim İşçi Partisi sadece devleti değil, istihdam, konut dağılımı, eğitim ve sosyal refahın paylaşımı hususunda söz sahibi olan Histadrut'u da idare etmekteydi.¹⁴⁷ Bu çerçevede, bir yandan gönüllülüğün diğer yandansa mecburiyetin kümülatif bir biçimde Mizrahi oylarını etkilediği savunulabilir.

1973 yılından itibaren Mizrahilerin politik yönelimleri değişmeye başlamış ve daha önce İşçi Partisi'ne verilen destek Likud'a kaydırılmıştır. Bu değişikliğin meydana gelmesinde pek çok etken beraber rol oynamıştır:

- 1967 savaşı öncesinde de varlığını hissettiren ancak Batı Şeria ve Gazze'nin işgal edilmesiyle beraber iyiden iyiye beliren ekonomideki yapısal değişiklikler sonrası Mizrahilerin İşçi Partisinin kurumlarına olan bağımlılığının azalması,

¹⁴⁶ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 88- 89.

¹⁴⁷ Ghanem, **a.g.e.**, s. 63.

- Yeni kuşak Mizrahi seçmenlerinin toplumdaki ikinci sınıf statülerine dair öfkeleri ve birinci kuşaklara oranla daha keskin olan siyasi çizgileri,
- 1965 yılında, işçi sınıfının saldırgan tavırlarını dizginlemek amacıyla hükümetin eyleme geçirdiği durgunluk politikasının özellikle Mizrahiler arasında reel ücretlerin düşmesine ve işsizliğe yol açması,
- Filistinli vatandaşların Yahudi işgücü piyasasına girmelerine mani olan askeri yönetimin 1950'lerin sonlarıyla beraber hafifletilmesi ve 1966'da tamamen kaldırılması.¹⁴⁸

Yukarıdaki etkenler vesilesiyle özellikle ikinci kuşak Mizrahi oylarının büyük bir kısmına sahip olan Likud 1977 yılında iktidara gelmiştir. Ancak Mizrahilerin, Likud yönetimi altında da tam anlamıyla istedikleri hayat standartlarına kavuşamadıklarını, bazı yönlerden ise daha da kötüye gittiklerini belirtmek gerekir. Nitekim yoksulluğu önlemek adına hayata geçirilen programlar, çoğunluğu Aşkenazi olan zenginlerin servetlerine servet katarken, yüksek bir kısmını Mizrahilerin oluşturduğu fakirlerin durumlarının daha da kötüye gitmesine sebebiyet vermiştir. Mamafih 1990'ların başlarına kadar işsizlik oranlarındaki dalgalanmalar devam etmiştir. Bunlara ek olarak Likud yönetimi, özellikle birinci intifada'ya kadar düşük ücretli Filistinlilere karşı Yahudi işçileri desteklemekte yetersiz kalmış ve DT'lerdeki Mizrahiler, Filistinlilerin rekabetine maruz kalmışlardır.¹⁴⁹ Likud'un umulan değişiklikleri gerçekleştirememesi, Mizrahileri ümitsizliğe sevk etmiş ve alternatif yollar aramaya itmiştir. Bu noktada Mizrahilerin büyük bir kısmının Likud'a verdiği desteği uzun yıllar boyunca çekmediğini ancak 1970'lerin ortalarına oranla azalttığını belirtmek gerekir.

Likud zaferinin sona ermeye başladığına dair ilk işaret, 1970'lerin sonlarına doğru *Tent* Hareketi'nin yükselişi ile beraber belirmiştir. Halkın dikkatini çekmeyi başaran ve kısa süre içerisinde Panthers'in yerini alan bu hareket; konut, eğitim, kültür, kimlik ve ücretler gibi hususları dillendirerek

¹⁴⁸ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 89- 90.

¹⁴⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 90.

Mizrahilerin farkındalığını artırmıştır. Ayrıca hareketin liderleri, Begin Hükümeti'nin işgal edilen Filistin topraklarına yeni yerleşim birimleri inşa etmek için harcadığı milyar dolarlar ile kötü durumda olan Mizrahi mahallelerini ve DT'leri karşılaştırarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Ancak 1981 seçimlerindeki başarısızlık sonrasında *Tent* Hareketi de diğerleri gibi ortadan kaybolmuştur.¹⁵⁰

Mizrahilerin Knesset'te elde ettikleri ilk başarı ise 1981 seçimlerinin arifesinde, Aşkenazilerin egemen olduğu NRP'den – önde gelen dini Siyonist Parti – ayrılan Mizrahi politikacılarının kurduğu TAMI ile beraber gelmiştir. Dini ve seküler, sağ ve sol, göçmenler ve yerliler, eğitimliler ve işçiler gibi pek çok ayırım ile mücadele eden Tami, 1981 seçimlerinde Knesset'te üç sandalye kazanarak Mizrahilerin bölünmüşlüğü'nün üstesinden gelmenin mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca 'dik ve korkusuzca durmak' anlamına gelen '*Stand Tall*' şeklindeki sloganıyla radikal bir görüntü çizen Tami, seçmen kitlesini ayrı bir konuma oturtan tavırlarıyla da Mizrahilerin ilgisi çekmeyi başarmıştır. Ancak Mizrahilerin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümüne yönelik herhangi bir girişimde bulunamamış ve Siyonist Aşkenazi hegemonyasına karşı bir alternatif üretememiş olması, 1984 yılındaki seçim kampanyası sonrasında Tami'nin de haritadan silinmesine yol açmıştır.¹⁵¹

Kısa ömürlü oluşumların ardından Ortodoks Aşkenazi bir parti olan Agudat Yisrael'in eğitim kurumlarında kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını düşünen doğulu hahamların 1983 yılında ayrı bir liste ile Kudüs Belediye Seçimlerine katılmaya karar vermeleri Mizrahiler açısından yeni bir süreci başlatmıştır. Hahamlar, Shas adı altında Kudüs Kent Konseyi'nde üç sandalye kazanmışlar ve genel seçimlere katılma hususunda da cesaretlenmişlerdir.¹⁵² Nitekim 1984 yılındaki seçimlerde Knesset'te de dört

¹⁵⁰ Chetrit, **a.g.m.**, ss. 54- 55.

¹⁵¹ Chetrit, **a.g.m.**, s. 56.

¹⁵² Lilly Weissbrod, "Shas: An Ethnic Religious Party", **Israel Affairs**, Cilt 9, Sayı 4, 2003, s. 81.

sandalye kazanarak yerel başarılarını ulusal seviyeye taşımışlar ve yeni bir parti için kayda değer bir sonuç elde etmişlerdir.¹⁵³

Dini liderliğini Haham Ovadia Yosef'in üstlendiği Shas Partisi, kendisini Mizrahi devriminin temsilcisi olarak görmektedir. İleri derecede hahamlık eğitimi ile kendilerini yetiştirmiş olan Shas liderlerinin çıkış noktası, Aşkenaziler ile Mizrahiler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizliklerdir. Shas, Mizrahilerin toplumdaki ikincil statüleri ile dini ve geleneksel bağlarından kopuşlarının sorumlusu olarak da seküler Siyonist Aşkenazi hareketini görmektedir. Bu doğrultuda Tevrat'ın tacını ve eski güzel günleri geri getirme anlamına gelen *Lehahazir Atara LeYoshna* fikrini desteklemiştir. Burada Shas'ın esas isteğinin ise Sefaradların – Mizrahi bir topluluk olarak kabul edilmektedir – dini meseleler üzerindeki dominant karakterini yeniden tesis etmek olduğu savunulabilir. Ayrıca siyasi bir parti olmanın ötesinde Shas, sosyal yönden de faaliyetlerde bulunan bir hareket olarak değerlendirilebilir. Nitekim bağımsız bir eğitim sistemi, dini okullar, sinagoglar, uyuşturucu bağımlıları ve suçlular için rehabilite hizmeti, geniş aileler için destek sağlama, iş ve konut imkânlarını geliştirme gibi sosyal etkinliklerin Shas bünyesinde mevcut olduğu bilinmektedir.¹⁵⁴

Shas, 1984'te elde ettiği ilk başarının ardından 1988 ve 1992'de altı, 1996 seçimlerinde ise on sandalye ile Knesset'teki temsil oranını artırmıştır. Ancak artan oy oranına rağmen Shas'ın doğrudan Mizrahilere yönelik politikalar izlemediği söylenilebilir. Nitekim Chetrit, Shas'ın Mizrahi şemsiyesi altında sadece ultra- Ortodoks Sefaradların sesi konumuna geldiğini ancak 1999 seçimlerinde Shas'a oy veren 200 bin seçmenin ultra- Ortodoks Sefarad olarak değil bağımsız birer Mizrahi olarak Shas'ı tercih ettiklerini belirtmektedir.¹⁵⁵ Burada Mizrahilerin alternatifsizlik sebebiyle oy verdikleri ve seküler bir mesaj iletmeye çalıştıkları savunulabilir. Shafir ve Peled ise

¹⁵³ Zvi Zohar, "On European Jewish Orthodoxy, Sephardic Tradition and The Shas Movement", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, s. 147.

¹⁵⁴ Chetrit, **a.g.m.**, ss. 57- 58.

¹⁵⁵ Chetrit, **a.g.m.**, ss. 58- 59.

Shas'ın resmi bildirilerinde özellikle Mizrahi kültürüne atfen bir siyasi talep bulmanın zorluğuna dikkat çekmektedirler.¹⁵⁶ Bu doğrultuda 2013 seçimlerinde de on bir sandalye kazandığı hesaba katılırsa, Shas'ın Mizrahilerin tamamını kapsayacak politikalar izlemesi gerektiği ileri sürülebilir. Aksi halde Shas, Mizrahi oylarının büyük bir kısmını Likud'a kaptırmaya, Mizrahiler ise haklarını savunacak alternatifler aramaya devam edecektir.

2.3. KÜLTÜREL ZEMİNDE HAREDİLİK¹⁵⁷ – LAİKLİK BÖLÜNMESİ

Kökleri Siyasi Siyonizm'e kadar uzanabilen İsrail Devleti'nin kuruluş ideolojisi her ne kadar seküler bir yapı üzerine bina edilmiş olsa da pek çok dini motifin inşa sürecine işlendiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Hatta devletlerin iç ve dış politikalarında hesaba kattıkları din faktörünün mevzu bahis İsrail olduğunda göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. İleride görüleceği gibi, sayıları diğerlerine oranla çok daha az olsa da aşırı dindar Yahudilerin, sahip oldukları ayrıcalıklar ve toplumsal gidişata yön verme potansiyelleri, dinin devlet yapılanması üzerindeki hakimiyetinin derecesini açıkça ortaya koymaktadır. Bu minvalde, toplumun çoğunluğunu oluşturan seküler kesim ile Harediler arasında vuku bulan ihtilaflar sık sık ülkenin gündemini işgal etmekte ve dışarıdan bir kül halinde görünen Yahudilerin parçalı yapısını da gözler önüne sermektedir.

Tarihsel olarak Yahudi sekülerizmi, geleneksel Yahudi inancının inkarı üzerine temellenmiş ve kimlik; yeni ulusal mitler, kahramanlıklar ve değerlerle bütünleştirilmiştir. Ancak dindarların bakış açılarına göre, tarihsel Yahudi varlığı, din unsuru dışarıda tutulduğunda herhangi bir anlam taşımamaktadır.¹⁵⁸ Nitekim devletin kurulmasından önceki safhada da ulusal

¹⁵⁶ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁵⁷ İbranice bir kavram olan 'Hared', korku anlamına gelmektedir. Yahudi tarihinin ilk dönemlerinde "Tanrı korkusunu" ya da istisnai bir adanmışlığı ifade eden bu kelime, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ilk önce Almanya ve Macaristan'da, daha sonra ise diasporanın diğer bölgelerinde yeniliklere karşı çıkan dindar Yahudilere verilen isim haline gelmiştir. Bkz. Israel Shakak, Norton Mezvinsky, **İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi**, çev. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 52.

¹⁵⁸ Avi Sagi, "On Religious- Secular Tensions", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, ss. 109- 110.

girişimler, ultra- Ortodokslar tarafından Yahudiliğin özüne ihanet olarak görülmüş ve esas kurtuluşun ancak Yahudilerin dini emirleri harfiyen gözetmelerinde saklı olduğuna inanılmıştır.¹⁵⁹ Bu doğrultuda, Ortodoks Yahudilerin pek çoğu, fiziksel emek, tarımsal yerleşim ve askerlik hizmeti gibi öncü faaliyetlerin yerine getirilmesi hususunda isteksiz davranmışlardır. Buna rağmen tam kapsamlı vatandaşlık haklarıyla ödüllendirilmişler, eğitimde özerkliğe sahip olmuşlar¹⁶⁰, üstüne bir de aile ve Yahudiliğe özgü diyet kanunları ile kamusal alanda *Shabbat* töreni gibi konularda diğer insanların hakları üzerinde tasarruf yetkisine sahip olmuşlardır.¹⁶¹ Bu çerçevede Harediler ile seküler Yahudiler arasında vuku bulan çatışmaların zemininde iki tarafın da dünya görüşünden kaynaklanan sıkıntılar ve bir tarafa bahsedilen ayrıcalıkların yattığını söyleyebiliriz. Ancak ihtilafların detaylı analizine başlamadan önce iki aykırı ucun da yer aldığı skala hakkında genel bir görüntü sunmak faydalı olacaktır.

Her ne kadar kesin bir sonuç almak imkansız olsa da mevcut araştırmalar doğrultusunda, İsrail'deki Yahudi toplumunun yüzde 51'i kendisini seküler, yüzde 32'si geleneksel, yüzde 11'i dindar ve yüzde 6'sı ise Haredi¹⁶² olarak tanımlamaktadır. Haredilerin ve sekülerlerin çoğunluğunu Aşkenaziler oluştururken, geleneksel kesim büyük oranda Mizrahiler tarafından temsil edilmektedir. Dindarlar ise kökenleri bakımından farklılık arz eden bir kategori niteliği taşımaktadır. Bahsedilen gruplar arasında en marjinal olanın Harediler olduğunu tahmin etmek zor değil. Nitekim topluma entegre olma ölçütü üzerinden bir değerlendirme yapıldığında Haredilerin yüzde 21'i – ki; bu oran diğerleri arasında en yüksektir – kendisini toplumun

¹⁵⁹ Eliezer Ben- Rafael, Yochanan Peres, **Is Israel One? : Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded**, Brill, Boston, 2005, s. 61.

¹⁶⁰ Haredilerin sahip oldukları eğitim özerkliğine Mizrahilerin sosyo- ekonomik sorunları anlatılırken değinildiğinden, bu konu ayrı bir başlık altında incelenmeyecektir.

¹⁶¹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁶² Burada sunulan oran Haredileri yüzde 6 olarak belirlemiş olsa da, araştırmanın sahibi tarafından da belirtildiği gibi Harediler toplumun yaklaşık yüzde 8'lik bir kesimini oluşturmaktadır. Bunun yanında diğer oranlar daha önce yapılmış çoğu araştırma ile tutarlı olarak gerçek değerleri yansıtmaktadır. Bkz. Yochanan Peres, "The Religious- Secular Cleavage in Contemporary Israel", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, s. 124.

bir parçası olarak görmemektedir. Diğer grupların oranları birbirine yakın olmakla beraber dindarlar, yüzde 90'nın üzerinde bir oran ile en fazla entegrasyon sağlamış kesim olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Harediler, grup kimliklerini genel anlamda Yahudilik üzerinden tanımlarken, etnisiteye en fazla vurgu yapan kesim olmuştur. Bunun yanında dindarların büyük bir çoğunluğunun Yahudiliği, sekülerlerin ise önemli bir kısmının İsraililiği grup kimliği olarak seçtiklerini belirtmek gerekir. Bu minvalde, İsrail'in demokratik bir devlet mi yoksa Yahudi Devleti mi olmasını isterdiniz sorusuna Haredilerin yüzde 84'ü ikinci seçenektan yana tavır alırken, sekülerlerin yüzde 63'ünün cevabı ilk seçenek doğrultusunda olmuştur.¹⁶³

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Haredilerin İsrail toplumu içerisindeki ayrıştırıcı konumları ve etnisite üzerinden meseleye yaklaştıkları açık bir biçimde görülmektedir. Shakak ve Mezvinsky, Babil Talmud'u¹⁶⁴, Talmud edebiyatı ve Yahudi hukuk literatürünün (*halachic*) öğretileri çerçevesinde şekillenen Ortodoks Yahudiliği inancının ve bu doğrultuda Yahudi köktencililiğinin sonsuza kadar devam edeceğini büyük bir kaygıyla dile getirmektedirler. Mamafih Talmud literatürüne göre doğru bir biçimde yorumlamaması durumunda Kutsal Kitap'ın dahi Harediler açısından güvenilir olmadığını kaydetmektedirler.¹⁶⁵ Bu açıdan konuya yaklaşıldığında ise İsrail toplumunda demokrasi karşıtı köktenci hareketlerin ileride daha geniş bir hareket sahası bulma ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁶³ Bu sonuçlar, 1999 yılında yapılan bir anket çalışması yoluyla gerçekleştirilen araştırma sonrasında elde edilmiştir. Örneklem, İsrail Yahudi toplumundan rastgele seçilmiştir. Ancak dindar- seküler bölünmesini inceleyen bir çalışmaya katılabilecek kadar uzun süre ülkede bulunmadıkları gerekçesiyle Rusça konuşan yeni göçmenler araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmanın daha ayrıntılı bir analizi için bkz. Peres, **a.g.m.**, ss. 121- 132.

¹⁶⁴ Yazılı (Mishnah) ve sözel (Gemora) Tevrat yorumlarının toplamından oluşan hahamlara ait bir çalışmadır. Mishnah, İbranice yazılmış hikmetli sözlerden, Gemora ise efsanelerle harmanlanmış yasalardan oluşur. Gemora, Mishnah'tan çok daha uzundur ve hem Arami hem de İbrani dilinde yazılmıştır. Talmud'un Filistin ve Babil – ki; bu daha önemlidir – şeklinde iki versiyonu bulunmaktadır. Herhangi bir özel ibare belirtilmeden sadece Talmud ifadesi kullanıldığında kastedilen Babil Talmudu'dur. Daha kısa ve hiyerarşik bakımdan alt sırada bulunan Filistin Talmudu ikincil bir otoritedir. Talmud, birinin hayatına mal olsa bile asla ihlal edilmemesi gereken üç yasaktan bahseder: 1) Yakın akraba ile cinsel ilişki, 2) putperestlik, 3) adam öldürme. Bkz. Shakak, Mezvinsky, **a.g.e.**, s. 37. Ayrıca bkz. Bauhoff vd., **a.g.e.**, s. 446.

¹⁶⁵ Shakak, Mezvinsky, **a.g.e.**, ss. 47- 48.

2.3.1. Siyonizm Düşmanlığı

Haredi gruplar ile seküler Yahudiler arasındaki mevcut ihtilaf noktalarından birisi Siyonizm hareketi ile ilgilidir. Esasında iki bin yıllık bir mazisi olan ‘Zion’, dindar ve laik ayırt edilmeksizin tüm Yahudiler tarafından paylaşılan bir ideal olmuştur. Ancak bu ideali gerçekleştirme yolları ve zamanı bakımından iki grup arasında devasa görüş farklılıkları bulunmaktadır. Harediler, Siyonizm’i büyük bir günah ve kutsal olana saygısızlık olarak addetmekte ve İsrail’in kurtuluşunu siyasi çözüm ve askeri araçlara yüklemeyi yasaklamaktadırlar. Onlara göre kurtuluşa sadece Tanrı’ya karşı yerine getirilen vazifeler ve dualar yoluyla erişilebilir. Bu perspektiften yola çıkarak Harediler, seküler Siyonist liderliğinin Tevrat’a karşı gelmeleri dolayısıyla iki kat günaha girdiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa’da Yahudilerin başlarına gelen felaketleri de bu karşı gelişin doğrudan bir sonucu olarak görmektedirler.¹⁶⁶

Siyonizm’e karşı yükselen Haredi itirazlarının bir diğer çıkış noktası da ‘Zion’ idealinin gerçekleşmesi gereken zamana yöneliktir. Harediler bu konuda da dini kaynaklara referans yapmaktadırlar. Nitekim Talmud bölümlerinden biri olan *Tractate Ketubot*’un 111. sayfasında Tanrı’nın Siyonist anlayışla tamamen çelişen üç emri söz konusudur: 1) Yahudiler, Yahudi olmayan kişilere karşı isyan etmemeli, 2) Mesih gelmeden önce Filistin’e toplu halde göç edilmemeli, 3) Yahudiler, belirlenen zamandan önce gelmemesi için Mesih’e gereğinden fazla dua etmemelidir. (Son madde, ilgili Talmud bölümünde belirtilmemiştir.)¹⁶⁷ Bu hükümlerden anlaşıldığı gibi Yahudilerin şu an İsrail topraklarında yaşıyor olmaları dine karşı gelmeleriyle denk kabul edilmektedir. Nitekim pek çok ünlü Yahudi din adamı da bu doğrultuda uyarılarda bulunmuşlar ve Mesih’in gelmesinden önce İsrail topraklarına göç etmenin Tanrı’nın hışmına yol açacağını savunmuşlardır.

¹⁶⁶ Ghanem, a.g.e., s. 81.

¹⁶⁷ Shakak, Mezvinsky, a.g.e., ss. 66- 67.

Bu doğrultuda tartışmalar esas olarak Yahudilerin normal bir dönemde mi yoksa kurtuluş sürecinin başladığı dönemde mi bulunduklarına ilişkin soru üzerinde düğümlenmiştir. Yahudi yasası (*Halacha*) konusunda engin bir bilgiye sahip olan Rabbi Yosef, Mesih döneminde Yahudilerin çok daha güçlü ve Hristiyan kiliselerini yıkmak için İsrail topraklarını fethetmekle yükümlü olacaklarını belirtmektedir.¹⁶⁸ Nitekim o dönemin gelmediğine dair aşağıdaki sözleri son derece ilgi çekici mahiyettedir:

“Doğrusu, Yahudiler bugün Yahudi olmayanlardan daha güçlü olmadığı gibi, onlardan duydukları korku sebebiyle bu kişileri İsrail topraklarından sürececek güçleri de yoktur... O halde Tanrı’nın emri şu an için geçerli değildir... Putperest oldukları halde aramızda yaşayan Yahudi olmayan kişilerin sürülmeleri ya da başka bir yere hareket etmeleri mümkün değildir. Her ne kadar kiliseler putçuluğa ve onun pratiklerine ev sahipliği yapıyor olsalar da, İsrail hükümeti İsrail topraklarındaki Hristiyan kiliselerini koruyan uluslararası yasalara uymakla yükümlüdür. Dinimiz tarafından tüm putları ve ona hizmet edenleri gerek kendi topraklarımızdan gerekse fethetme gücüne sahip olduğumuz tüm bölgelerden temizlememiz emrediliyor olsa da bu böyledir... Bu gerçeğin, İsrail ordusunun fetihlerindeki (1967’deki) dini anlamı zayıflatmaya devam ettiğine de kuşku yok.”¹⁶⁹

Her ne kadar Haredi gruplar Mesihçi inanışa göre henüz toplu göç zamanının gelmediğine inansalar da bazı dindar Yahudiler tarafından bu görüş yumuşatılmış ve Siyonizm, adeta bir kurtuluş yolu olarak görülmüştür. Dindar Siyonistler olarak adlandırılan bu kesim, bir Yahudi Devleti’nin kurulmasıyla dini bir fenomen oluşturulduğunu ve Tanrı’dan gelen kurtuluşun bir safhasının gerçekleştiğini düşünmüşlerdir. Nitekim dindar Siyonistlerin seçkin temsilcisi olarak nitelendirilen Rabbi Abraham Yitzhak Hacohen Kook, İsrail toprağı ile ulus arasındaki bağı asla koparılamayacağını savunmuştur. Ayrıca seküler Siyonist harekete dini bir misyon yüklemenin, din ile devlet

¹⁶⁸ Shakak, Mezvinsky, a.g.e., s. 70.

¹⁶⁹ Aktaran, Shakak, Mezvinsky, a.g.e., s. 70.

arasında köprüler kurarak dindar halkın ve kurumların Siyonist projeye gönüllü olarak katılmalarını sağladığını ileri sürmüştür.¹⁷⁰

2.3.2. Yahudiliğin Tanımı

İsrail gibi etnik nitelikleri ağır basan bir devlette Yahudi olarak yaşam sürmenin pek çok ayrıcalığı da beraberinde getirdiğini tahmin etmek zor değil. Bu durum Arap vatandaşların anlatılacağı bölümde çok daha net olarak anlaşılacaktır. Bu minvalde devletin kuruluşundan bu yana gündemi meşgul eden en mühim tartışma konularından birisi de kimin Yahudi olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Nitekim *Halacha* Yasasını dayanak noktası olarak kabul eden ultra- Ortodoks Yahudiler, ancak Yahudi bir anneden doğarak veya din değiştirerek Yahudi olunacağına inanmaktadırlar.¹⁷¹ Bu doğrultuda daha kapsayıcı ilkelerin benimsenmesi gerektiğini savunan seküler kesim üzerinde de etkilerini sürdürmeye devam etmektedirler.

Kimin Yahudiliğin kapsamına girdiğine dair ilk açıklayıcı metin, 5 Temmuz 1950 tarihli Geri Dönüş Yasası'nın muhtevasında bulunmaktadır. İlgili yasanın 4B maddesi; Yahudi bir anneden doğan veya Yahudiliğe dönüştürülen ve başka bir dine mensup olmayan bir kişiyi Yahudi tanımı içerisinde kabul etmektedir.¹⁷² *Halacha* yasasının çizdiği çerçeve ile bire bir örtüşen bu tanım, son derece sınırlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple ilerleyen yıllarda seküler kesim tarafından eleştirilere uğramış ve değiştirilmesi yönünde çabalar sarf edilmiştir.

Nitekim sol eğilimli bir İşçi Siyonist parti olan Achdut Haavoda'lı İşçileri Bakanı, 1958 yılında Nüfus Sicil makamlarına "Yahudi olduğuna dair iyi niyetli beyanda bulunan herhangi birinin Yahudi olarak kayıt edilmesi ve hiçbir ek kanıt talep edilmemesi" yönünde bir direktif yayınlamıştır. Bu direktifin, etnik milliyetçilikten ziyade liberal bir milliyet anlayışına sahip

¹⁷⁰ Ghanem, *a.g.e.*, ss. 81- 82.

¹⁷¹ Asher Cohen, Bernard Susser, "Jews and Others: Non- Jewish Jews in Israel", *Israel Affairs*, Cilt 15, Sayı 1, 2009, s. 53.

¹⁷² **The Law of Return** (5710- 1950), 5 Temmuz 1950, 4B. madde, (Erişim) <http://www.unhcr.org/refworld/country,LEGAL,,LEGISLATION,ISR,4562d8cf2,3ae6b4ea1b,0.html>, 21.03.2013.

olduğunu belirtmek mümkündür.¹⁷³ Ancak bu uygulama *Halacha* ile uyumlu olmadığı gerekçesiyle özellikle NRP üyeleri tarafından reddedilmiş¹⁷⁴ ve tahmin edileceği gibi kısa bir süre sonra da kaldırılmıştır.¹⁷⁵

1970 yılında ise Geri Dönüş Yasası ile ilgili bir düzenleme yapılmış ve Yahudilik tanımında herhangi bir değişiklik olmamakla beraber yasanın kapsamından faydalanabilecek kişiler genişletilmiştir. Yahudi olmayan ailesinden kopma endişesiyle göç etmekten vazgeçen kişileri hedef alan¹⁷⁶ yeni düzenlemeyle birlikte, Yahudi olan bir kişinin çocuklarına ve torunlarına, eşine, çocuklarının ve torunlarının eşlerine, daha önceden Yahudi olup gönüllü olarak başka bir dini seçenler istisnai tutularak, İsrail'e geri dönüş hakkı tanınmıştır.¹⁷⁷ Bu çerçevede Yahudi olmayan ailenin de acil bir biçimde vatandaşlık kazanmasının önü açılmış ancak bu kişiler Yahudi olarak kaydedilmemişlerdir.¹⁷⁸

Pratik ihtiyaçlar doğrultusunda kabul edilen ilgili düzenlemenin daha sonra pek çok soruna yol açtığı ileri sürülebilir. Yahudileri ülkeye çekme amacını taşıyan bu girişim neticesinde Yahudi olmayanlara da vatandaşlık verilmesi, bu kişilerin Ortodoks kriterlere göre şekil almış yasal düzenlemeler karşısında çaresiz kalmalarına yol açmıştır. Nitekim Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber göç edenlerin yaklaşık yüzde 25'inin *Halacha* Yasası'na göre Yahudi olmadığı ve sonraki bölümde anlatılacağı gibi dini otoritelerin yargı yetkisinde bulunan evlenme ve boşanma gibi meselelerde pek çok problemle karşılaştığı bilinmektedir.¹⁷⁹

¹⁷³ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁷⁴ Cohen, Susser, **a.g.m.**, s. 53.

¹⁷⁵ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁷⁶ Cohen, Susser, **a.g.m.**, ss. 55- 56.

¹⁷⁷ **The Law of Return** (5710- 1950), 5 Temmuz 1950, 4A. maddenin (a) fıkrası. (1970 yılındaki düzenlemenin, yasanın orijinal metni içerisine dahil edilmiş olması sebebiyle referans olarak 1950 tarihli yasa gösterilmiştir.)

¹⁷⁸ Cohen, Susser, **a.g.m.**, s. 55.

¹⁷⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 145.

2.3.3. Ortodoks Yasaların Düzenleyici Rolü

Din ile devletin muazzam ölçülerde hemhal olduğu İsrail’de, ultra-Ortodoksların sayısı her ne kadar tüm nüfusa oranla küçük bir yer kaplasa da, dini kurumsallaşma ülkenin hemen hemen tüm alanlarına sirayet etmiş durumdadır. Yasal düzenlemelerle de sabit kılınan Yahudiliğe özgü dindar yaşam tarzı, hangi dine veya ulusa mensup olduğu fark etmeksizin tüm topluma empoze edilmektedir. Nitekim aile kurumu, dini günler ve Yahudi inançlarına uygun hazırlanan yiyecekler hususundaki mevcut hukuki düzenlemelerin, ‘diğerlerine’ özgür bir hareket alanı bırakmadığını ve toplumsal huzursuzluğun oluşmasında merkezi bir role sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1953 yılında kabul edilen Hahamlık Yargı Mahkemeleri Kanunu tam da yukarıda tasvir edilen durumun kanıtı niteliğindedir. Nitekim ilgili kanunun ilk iki maddesi şu şekilde tecelli etmiştir: 1) İsrail’deki Yahudilerin, vatandaşların ve ülke sakinlerinin evlenme ve boşanma ile ilgili meseleleri, münhasıran hahamlık mahkemelerinin yetkisi altındadır. 2) Yahudilerin evlenme ve boşanma işlemleri, Yahudi dini hukuku ile uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmelidir.¹⁸⁰ İlgili maddelerin sadece dindar Yahudileri memnun edecek biçimde hazırlandığını, buna rağmen sekülerler ile Yahudi olmayan topluluklara da uygulandığını belirtmek gerekir. Ayrıca bu kanun dolayısıyla dinî olmayan ve dinler arası evliliklerin İsrail’de resmi olarak gerçekleştirilme imkânının kalmadığı da bir gerçektir.¹⁸¹

İsrail vatandaşlarının hayatını etkileyen dini yasalar sadece aile kurumu üzerinde yoğunlaşmış değildir. Yahudilik inancına göre kutsal gün olarak kabul edilen *Shabbat*’ın¹⁸² (Cumartesi) uygun bir şekilde geçirilmesi amacıyla da devlet meseleye müdahil olmuştur. Bu doğrultuda 1951 yılında

¹⁸⁰ Margit Cohn, “Women, Religious Law and Religious Court in Israel – The Jewish Case”, **Institute of Womens Law**, University of Oslo, 2004, s. 62.

¹⁸¹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁸² Yahudilik inancına göre, Cuma gün batımından hemen önce başlayan ve Cumartesi gecesini yıldızların ilk görünmeye başladığı ana kadar devam eden bu kutsal gün, dünyanın yaratılması sonrasında Tanrı’nın dinlendiği yedinci güne tekabül eder. Bkz. Bauhoff vd., **a.g.e.**, s. 421.

kabul edilen Çalışma ve Dinlenme Kanunu ile beraber hafta sonları işçilerin çalıştırılması yasaklanmıştır. Her ne kadar ilgili kanun direkt olarak Shabbat'a dair bir hüküm içermese de Cumartesi günleri alışveriş merkezleri, sinema, tiyatro ve restoranların kapatılmaya zorlanması, kanunun amacını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca devlet kurumları da Cumartesi günleri çalışmayı durdurmaya ve *Kosher*¹⁸³ diyet kanunlarına uygun davranmaya mecbur bırakılmaktadır.¹⁸⁴

2.3.4. Askerlik Muafiyeti

Toplumsal marjinal kesimini oluşturan Harediler, diğer pek çok konuda olduğu gibi askerlik hizmeti mevzusunda da farklı bir perspektife sahiptirler. Orduya katılmanın Yahudi toplumu içerisinde kutsal bir vazife olarak addedilmesine karşın Haredi gruplar, seküler devleti ve onun değerlerini koruyan birer asker olmaksızın, kendilerini Tanrı'ya adanmış ve hayatları boyunca bu yolda derin çalışmalar yürütmeyi yeğlemektedirler. Nitekim diğer dini gruplar ve özellikle Siyonist dini akım, askerlik hizmetini dindarlığın bir parçası olarak görürken, Haredi liderleri, kültürlerini canlandırmak ve güçlendirmek için *Yeshiva*¹⁸⁵ üyelerini ordudan uzak tutmak konusunda kararlılıklarını korumuşlardır.¹⁸⁶

Askerlik konusunda İsrail'deki mevcut hukuki düzenlemeler, vatandaşlığın icaplarını yerine getirme bakımından Yahudiler arasında önemli bir sorun teşkil etmektedir. İsrail'deki tüm erkekler üç yıl, kadınlar ise evli, hamile veya anne olma durumları hariç iki yıl askerlik hizmeti yapmakla

¹⁸³ Bu kavram, Yahudi dinî yasasının yetkisi altında bulunan yiyecekleri ifade eder. Genel olarak, sadece boğazından kesilerek kanı boşaltılan otçul hayvanların eti tüketim için uygun görülür. Ayrıca pullu balık ve yarı toynaklı ile geviş getiren hayvanların da yenilmesine müsaade edilir. Ancak her şeyi yediği ve etçil olduğu gerekçesiyle domuz eti yasaklanmıştır. Bunun yanında et ile sütü veya süt ürünlerini karıştırmak da yasaktır. Bkz. Bauhoff vd., *a.g.e.*, s. 271.

¹⁸⁴ Ghanem, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁸⁵ Bu kavram, Yahudi kutsal metinlerinin çalışıldığı okul anlamında kullanılmaktadır. Yahudi dininin esas unsurunu teşkil eden bu okullar, Talmud'un oluşturulmasında öncü faaliyetler olarak kabul edilen eski metinlerin açıklığa kavuşturulması ve derlenmesi çalışmalarının yürütüldüğü temel Filistin ve Babil kurumlarıdır. Bkz. Bauhoff vd., *a.g.e.*, s. 478.

¹⁸⁶ Nurit Stadler, Edna Lomsky-Feder, Eyal Ben-Ari, "Fundamentalist Citizenships: The Haredi Challenge", *The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State*, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, s. 143.

yükümlüdürler. Bunun yanında Yahudi kadınları, askerliğin dini inançlarına zarar verdiği ve alternatif bir kamu hizmeti yapma seçenekleri olduğu yönünde bir beyanda bulunurlarsa, askerlikten muaf olabilmektedirler. Ayrıca, Haredi ve bazı ulusal- dini Yeshiva öğrencileri, Dürzî dini okullardaki öğrenciler ve her yıl çok küçük miktarlarda olmak kaydıyla üniversite öğrencileri, öğrenimleri bitene kadar askerliklerini tecil ettirebilmektedirler. Ancak diğerlerinin aksine Haredi Yeshiva öğrencilerinin büyük bir kısmı mezun olsalar dahi bu hizmeti yerine getirmemektedirler. Burada Haredilerin askere gitmemek uğruna belirli bir yaşa kadar okulda kalmayı tercih ettiklerini söylemek mümkün. Nitekim bir Yeshiva öğrencisi kırk bir yaşına gelir gelmez – dört veya daha fazla çocuğu olanlar için bu sınır otuz beştir – tecil kendiliğinden muafiyete dönüşmektedir. Bu sebeple de öğrenciler kırk iki yaşına gelinceye dek çalışmalarına devam etmektedirler.¹⁸⁷

Haredilerin toplumdaki bu ayrıcalıklı konumları devletin kurulmasından itibaren mevcuttur. Nitekim 1949 yılındaki düzenlemelerle beraber 400 civarında dini okul öğrencisi askerlikten muaf tutulmuş, 1957’de ise Ben-Gurion tarafından *Turatam Emunatam* (öğrencilerin Tevrat öğrenimine kendilerini adanması) fikri yaygınlaştırılmıştır.¹⁸⁸ İlerleyen zamanlarda bu tarz bir uygulama sabit kalmakla beraber kapsam daraltılıp genişletilmiştir. 2011 yılı itibariyle Yeshiva okullarında öğrenim gören yaklaşık 37 bin Haredi erkeğin askerlik yapmadığı tahmin edilmektedir.¹⁸⁹ Haredilerin böyle bir imtiyaza sahip olmaları dolayısıyla toplumun diğer kesimleri memnuniyetsizliklerini belirtmekte ve cumhuriyetçi prensipten hareketle kendileri nasıl vatan için canlarını tehlikeye atıyorsa onların da aynı fedakârlığı göstermelerini beklemektedirler.

¹⁸⁷ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁸⁸ Ghanem, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁸⁹ “Israel’s Ultra- Orthodox Fight to be Exempt from Military Service”, **BBC News**, (Erişim) <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-19492627>, 19.03.2013.

2.4. RETORİK İLE PRATİĞİN PARADOKSU: İSRAİL VATANDAŞI ARAPLAR

Filistin- İsrail çatışması hakkındaki çalışmaların belki de en çok gözden kaçırdığı husus şu an İsrail topraklarında yaşayan ve sözde vatandaşlık haklarına sahip olmuş Araplardır. Yahudilerin 'Bağımsızlık', Filistinlilerin ise 'Al-Nakba' (felaket) adını verdikleri¹⁹⁰ 1948 Savaşı'nın ardından bulundukları toprakları terk etmeyen bu Arap kitle, çoğunluktan azınlığa dönüşmüş ve hayatlarının geri kalanını başka bir devlet bünyesinde geçirmek durumunda kalmışlardır. Filistinli mültecilerin, Siyonist oluşumu terk etmek yerine Yahudi egemenliğine boyun eğen korkak ve hainler olarak adlandırdığı bu kitle; esasen bir Yahudi devleti olan ancak yasalar önünde vatandaşların eşitliğine dayalı demokratik bir devlet görünümü arz eden İsrail'in karmaşık ilişkiler ağının kurbanı olmuştur.¹⁹¹ Bu doğrultuda Arap azınlığın, Mizrahilerin karşılaştığı toplumsal dışlanmanın çok daha şiddetlisine maruz kaldığını söyleyebiliriz. Ancak İsrail Devleti'nin uyguladığı ayrımcı politikalara ve Arap vatandaşların toplum içerisindeki üçüncül konumlarına geçmeden önce bu azınlık hakkında genel bir çerçeve sunmanın gerekliliği hissedilmektedir.

2011 sonu rakamlarına göre toplam nüfusu 7.836 milyon olan İsrail'in içerisindeki Arap nüfus 1.610 milyon olarak hesap edilmiştir. Ancak Arapların tam anlamıyla homojen bir yapılanma arz etmediği ve yaklaşık değerlerle yüzde 84'nün Müslüman, yüzde 8'nin Hristiyan ve yine yüzde 8'nin Dürzî olduğu görülmektedir.¹⁹² Yaşadıkları alanlara bakıldığında genel olarak kuzeyde bulunan Galilee, güneydeki Negev ve Batı Şeria'nın kuzey

¹⁹⁰ Uri Ram, **Israeli Nationalism: Social Conflicts and The Politics of Knowledge**, Routledge, USA, 2011, s. 90.

¹⁹¹ Dieckhoff, **a.g.m.**, s. 124.

¹⁹² CBS, **Statistical Abstract of Israel 2012**, s. 90. İsrail içerisindeki Hristiyanların 2011 yılı sonu itibarıyla nüfusu 155 bin olmakla beraber bunların 125 bini Arap'tır. Bu sebeple yukarıdaki hesaplama sadece Hristiyan Araplar esas alınarak yapılmıştır. Bkz. CBS, 2012, s. 98.

batisında, Yeşil Hattın İsrail tarafında bulunan Triangle bölgelerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir.¹⁹³

İsrail vatandaşı olan Arapların heterojen nüfus kompozisyonu her zaman devlet politikalarını şekillendiren bir etken olmuştur. İsrail devleti; Dürzîlerle, Hıristiyanlarla ve Müslümanlarla farklı ilişkiler geliştirmiş ve Araplara tek bir topluluk olarak muamele etmekten kaçınmıştır. Bazı grupları diğerlerine karşı daha avantajlı hale getirme yoluyla bölünmeleri tetiklemiş ve böylece devletin varlığına karşı potansiyel tehdit olarak gördüğü Arap nüfusun birlik ve bütünlüğünü engellemeye çalışmıştır. Dürzîlerin İsrail toplumu içerisindeki konumuna bakıldığında bu durum bariz bir biçimde anlaşılmaktadır. Nitekim diğer Arapların aksine Dürzîler, vatandaşlık erdemlerini yerine getirme hususunda muazzam bir öneme sahip olan zorunlu askerlik hizmeti kapsamına dahil edilmişlerdir. Bunun yanında devlet tarafından özerk bir dini topluluk olarak tanınmışlar ve Arap eğitim sistemi içerisinde ayrı bir programa sahip olmuşlardır. İsrail Devleti'nin bilinçli bir şekilde yürüttüğü bu kayırma politikası sonrasında Dürzîler kendilerini ayrı bir topluluk, hatta bir ulus olarak görmeye başlamışlardır.¹⁹⁴

İsrailli otoritelerin ulusal çıkarları doğrultusunda izlediği bir başka politika ise bünyesinde bulunan Arapların kolektif kimliklerine yöneliktir. İtaatkar ve sadık bir azınlık yaratma uğruna 1948 sonrasında, Filistinli akranları ile Arap azınlığın arasına sadece fiziksel değil, kültürel ve politik anlamda da bir sınır çizilerek ayrı bir "İsrailli Arap" kimliği inşa etme süreci başlatılmıştır. Böylece ilk etapta yarı etnik nitelikler barındıran yeni bir azınlık yaratma girişimleri sonuç vermiş ve İsrail'de yaşayan Araplar, 1967 yılına kadar İsrailli Arap kimliğini benimsemeye meyilli bir tavır sergilemişlerdir. Ancak Altı Gün Savaşı ile Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin işgal

¹⁹³ Yiftachel, **a.g.e.**, ss. 162- 163.

¹⁹⁴ Peleg, Waxman, **a.g.e.**, ss. 23- 24.

edilmesi sonrasında Filistinlilerle yeniden bir araya gelen Araplar bu kez de yeni bir İsraili- Filistinli kimliği ile bütünleşmeye başlamışlardır.¹⁹⁵

2008 yılında İsrail Demokrasi Enstitüsü'nün yürüttüğü bir araştırmaya göre Arap vatandaşların yüzde 45'i kendisini Arap, yüzde 24'ü Filistinli, yüzde 19'u dini inancı ile, yüzde 12'si ise İsraili olarak tanımlamaktadır. Esasen bir kişinin kendisini tek bir kimlik etrafında tanımlamasının son derece zor bir durum olduğu dikkate alındığında bu rakamların kesin bir değeri yansıtmadığını düşünmek mümkündür. Ancak genel anlamda Arap kimliğinin en üst sırada, İsraili kimliğinin ise en sonda yer aldığı söylenilebilir. Ayrıca farklı gruplara göre kimliklerin önem sıralaması da değişmektedir. Nitekim Müslümanların büyük bir çoğunluğu, Filistinli kimliğini ön plana çıkarmakta; Hristiyanlar ise Filistinliliğe önem atfetmekle beraber, Arap kimliğine daha fazla vurgu yapmaktadırlar. Fakat Dürzîlerin çoğu kendisini dinî ve İsraili kimliği etrafında tanımlamaktadır. Bu çerçevede Dürzîler haricinde İsrail'deki Arap toplumunun genel olarak bir bütünlük içerisinde bulunduğunu ve ulusal azınlık olarak tanınma talebini her geçen gün daha fazla dile getirdiğini belirtmek gerekir. Ancak İsrail Devleti, Filistinli Arap vatandaşları ulusal bir azınlık olarak tanımayı reddetmekte ve ayrıştırıcı politikalarına devam etmektedir.¹⁹⁶

Esasında İsrail'deki Arap kimliğinin şekillenmesinde muazzam öneme sahip olan pek çok kilometre taşından bahsetmek mümkündür. İlk olarak Filistinli Arapların Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği 181 sayılı Taksim Planı'na karşı çıkması ve Yahudilerin kararın uygulanmasını beklemeden Filistinlilere ait toprakları ele geçirmeye kalkması ile beraber patlak veren savaşı bir dönüm noktası olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim 1948 Birinci Arap- İsrail Savaşı sırasında veya savaşın hemen ardından 700 ila 750 bin arasında Filistinlinin topraklarından zorla çıkarılması ve dört yüzden fazla köyün tahrip edilmesi kolektif hafızanın oluşumunda mühim bir rol oynamıştır.

¹⁹⁵ Baruch Kimmerling, **Clash of Identities: Explorations in Israeli and Palestinian Societies**, Columbia University Press, USA, 2008, s. 34.

¹⁹⁶ Peleg, Waxman, **a.g.e.**, ss. 29- 32.

Bunun yanında devletin kurulmasından 1966 yılına kadar devam eden askeri yönetim ve Arap topraklarına yönelik yoğun bir şekilde uygulanan istimlâk politikalarının da birleştirici birer unsur olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca topraklarına zorla el konulmasını protesto eden altı Arap'ın daha sonra "Toprak Günü" olarak anılacak 30 Mart 1976 tarihinde öldürülmesi ve 2000 yılındaki Ekim Olayları boyunca on üç Arap'ın İsrail polisi tarafından katledilmesi İsrail topraklarındaki Arap azınlığın tek vücut olmasını sağlayan önemli etkenlerdendir.¹⁹⁷

2.4.1. Araplara Münhasır Vatandaşlık Tahsisi

Arapların farklı ulusal, kültürel ve dinî nitelikler taşımaları, daha da önemlisi toprağın esas sahipleri olmaları Yahudi halkı ve otoriteleri tarafından tehdit olarak görülmelerine neden olmuş ve bu durum toplumsal alandan tecrit edilmeleri ile sonuçlanmıştır. Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik anlamda İsrail toplumunun en alt kesimini oluşturan Araplar, hem vatandaşlık statüsünü elde etme hem de bu statüyü eyleme dökme hususunda hiçbir zaman Yahudilerle eşit şartlara sahip olamamışlardır. Bu durumun vuku bulmasında, Devletin 'Yahudi' karakterinin ve ekseriyeti teşkil eden halkın taşıdığı önyargının son derece mühim bir rol oynadığını belirtmek gerekir.

Daha önce de değinildiği gibi yaklaşık 750 bin Filistinlinin topraklarından ihraç edilmesinin ardından, yeni kurulan İsrail Devleti sınırları içerisinde sadece 160 bin Filistinli Arap kalmıştır. Bunların ortalama bir rakamla 60 bini anında İsrail vatandaşı olmaya hak kazanmıştır. Ancak geri kalanının böyle bir hakka sahip olması, 1952 yılında kabul edilen Vatandaşlık Kanunu'nda belirtilen hususları taşımaları şartına bağlanmıştır. Bu koşullar ise 1980 yılında yapılan düzenlemeye¹⁹⁸ kadar pek çok Filistinlinin vatandaş

¹⁹⁷ Yiftachel, **a.g.e.**, s. 162.

¹⁹⁸ **Nationality Law** (5712- 1952), 14 Temmuz 1953, 3A. madde. (1980 yılındaki düzenlemenin, yasanın orijinal metni içerisine dahil edilmiş olması sebebiyle referans olarak 1952 tarihli yasa gösterilmiştir.)Bkz.(Erişim), <http://www.unhcr.org/refworld/country,LEGAL,,LEGISLATION,ISR,4562d8cf2,3ae6b4ec20,0.html>, 28.03.2013.

olmasını engellemiştir.¹⁹⁹ Nitekim Filistinliler, devletin kuruluşundan kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen süre içerisinde evlerini terk etmediklerini veya bu süre boyunca ülkeye yasal yollarla girdiklerini kanıtlamak zorunda kalmışlardır. Dahası Filistinlilerin 1 Mart 1949 tarihinde İkamet Kaydı Kanunu'na uygun bir biçimde nüfus kaydı yaptırmaları mecburi tutulmuştur. Ancak evlerini terk eden pek çok Filistinli – bunlara komşu köylere gidenler de dâhildir – sınır dışı edilme korkusuyla nüfus kaydı yaptıramamışlar ve vatandaş olma hakkını elde edememişlerdir.²⁰⁰

Anlaşıldığı üzere henüz vatandaşlığa alınma bağlamında pek çok engelle karşılaştıran Filistinlilerin, bu statünün getirdiği haklardan ne derece faydalanabildiklerini tahmin etmek güç değildir. Nitekim İsrail vatandaşı olmaya hak kazanan Filistinlilerin, Yahudi vatandaşlar ile aynı demokratik haklara sahip olmadıkları ileriye bölümlerde daha net olarak anlaşılabacaktır. Bu doğrultuda sadece sivil ve siyasal hakların bahşedildiği, – ki; onları da tam anlamıyla gerçekleştirme imkânının mevcut olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir – ancak, eğitim ve sosyal güvenlik gibi sosyal haklardan, bunun yanında toprak ve su gibi kaynaklardan Filistinlilerin yararlanmasına müsaade edilmediği bir gerçektir.²⁰¹ Kısaca binlerce yıldır bu topraklarda yaşamış olan Araplara göçmen muamelesi yapılırken, ülkeye henüz gelmiş olan Yahudilerin, kendilerini toprağın efendileri olarak gördüklerini belirtmek mümkündür.²⁰²

2.4.2. Askeri Yönetim

1948 sonrasında yaşadıkları toprakları terk etmeyen Filistinliler, başka bir devlet bünyesinde azınlık konumuna düşmenin yanı sıra bir de 1966 yılına kadar sürecek askeri rejimin keyfi uygulamalarına boyun eğmek durumunda kalmışlardır. Nitekim devletin kurulmasından iki yıl sonra, İsrail hükümeti, bünyesindeki Araplarla olan ilişkilerinin üstesinden gelebilmek amacıyla

¹⁹⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 110- 111.

²⁰⁰ Amal Jamal, **Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity**, Routledge, USA, 2011, s. 116.

²⁰¹ Kadioğlu, “Vatandaşlık: Kavramın...”, s. 27.

²⁰² Jamal, **a.g.e.**, s. 116.

askeri bir yönetim tesis etmiştir. Doğrusu, bundan önceki süre zarfında da Arap nüfusun İsrail ordusunun zalimane muamelelerine maruz kaldığını unutmamak gerekir. Ancak Arapların yoğun olarak yaşadığı üç ana bölgeyi (Galilee, Triangle, Negev) kapsayacak biçimde bir askeri idarenin oluşturulması resmi olarak Ocak 1950'ye tekabül etmiştir.²⁰³

Esasında askeri yönetimin temeli, 1945 senesinde İngiliz Mandası tarafından kurulan Savunma (Olağanüstü Hal) Düzenlemelerine dayanmaktadır. Bu düzenlemelerle beraber askeri yöneticiler Filistin toplumu üzerinde sınırsız bir kontrol yetkisine sahip olmuşlardır. Bu sebepten herhangi bir haklı neden veya yargılama süreci olmaksızın insanları alıkoyma; bir yere girişlerini yasaklama veya evlerinden zorla çıkarma; ev hapsi verme; okulları, işletmeleri, gazete ve dergileri kapatma; gösterileri yasaklama gibi muazzam yetkilerle donatılmışlardır.²⁰⁴ Devletin kurulmasının ardından ise bu baskıcı emperyalist düzenlemelerin yürürlükten kaldırılacağı yönünde iyimser bakış açısına sahip kesimler olsa da, yeni rejimin böyle bir niyet taşımadığı ilerleyen dönemlerde anlaşılmıştır.²⁰⁵ Zira Filistinlileri hasım olarak gören ve fırsat verildiğinde düşman kuvvetlere katılabilecek “*beşinci kol*” şeklinde tanımlayan²⁰⁶ karar alıcıların farklı bir tavır sergilememiş olmaları şaşılacak bir durum değildir.

Resmi olarak tam on altı yıl devam etmiş olan askeri yönetim, kolonyal projenin başarıya ulaşması amacıyla esas olarak iki görev üzerinde yoğunlaşmıştır: İş gücü ve toprak. 1950'ler boyunca Mizrahilerin yoğun bir şekilde İsrail topraklarına göç etmesiyle beraber, ülkede iş gücü fazlası oluşması, Filistinli işçilerin Yahudi iş gücü piyasasından uzak tutulmasını gerektirmiştir. Ayrıca askeri yönetim, toprağın Filistinlilerden Yahudilere transfer edilmesinde de mühim bir rol oynamıştır. Bunlara ek olarak, Knesset seçimlerinde Filistinli vatandaşların, Mapai ve ona bağlı partilerin Arap

²⁰³ Sabri Jiryis, **The Arabs in Israel**, Arapçadan İngilizceye çev. Inea Bushnaq, Monthly Review Press, USA, 1976, ss. 15- 16.

²⁰⁴ Ilan Pappé, **The Forgotten Palestinians: A History of the Palestinians in Israel**, Yale University Press, Great Britain, 2011, s. 49.

²⁰⁵ Jiryis, **a.g.e.**, s. 13.

²⁰⁶ Pappé, **a.g.e.**, s. 48.

adayları için oy kullanmalarını sağlama gibi bir işlevin de askeri yönetim tarafından yerine getirildiğini söylemek mümkündür. Gerçekten de 1951’de gerçekleştirilen ikinci Knesset seçimlerinden 1969 yılındaki yedinci seçimlere kadar Filistinli oylarının yüzde 50’den fazlasının bu partilere gittiği görülmektedir.²⁰⁷

2.4.3. Toprağın Yahudileştirilmesi

İsrail’in, Filistin topraklarındaki hakimiyetini kalıcı kılmak amacıyla başvurduğu pek çok yöntemin belki de en önemlisi Arapların mülklerine zorla el koyma şeklinde belirmiştir. 1948 sonrasında bir milyona yakın kişinin göç etmesiyle beraber devlet sınırları içerisinde her ne kadar az miktarda Filistinli kalmış olsa da bunların çoğu yerlerinden edilmiş ve siyasi amaçlar doğrultusunda başka alanlara yerleştirilmişlerdir. Özellikle periferi bölgelerin seçildiği bu işlem sırasında İsrail Devleti, üç ana prensibin gözetilmesine dikkat etmiştir: 1) Yahudi yerleşimlerinin yoğun olarak bulunduğu alanların tercih edilmemesi, 2) Yahudi yerleşimlerine yakın bölgelerden dahi uzak durulması, 3) Yahudi yerleşimi ve kalkınması yönünden değersiz alanların seçilmesi.²⁰⁸ Bu üç kriter çerçevesinde şekillenen yerleşim politikası ile Filistinlilerin, sadece fiziksel değil, toplumsal, ekonomik ve psikolojik yönlerden de “karantinaya” alındığını söyleyebiliriz.

Filistinlilerin yerleştirildiği bölgelerin durumlarına bakıldığında hiç de iç açıcı bir tablonun bizi beklemediğini ve devletin adeta bezdirme politikaları uyguladığını görmek mümkündür. Nitekim pek çok Arap köyü uzunca bir süre devlet tarafından tanınmamış ve yasa dışı ilan edilmiştir. Devlet desteğinden tamamen yoksun olan bu köyler, su, elektrik ve telefon gibi ana hizmetlerden de hiçbir şekilde faydalanamamışlardır. Ayrıca çoğu durumda bu bölgelerde dahi barınmalarına müsaade edilmeyen köylüler, başka yerlere göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Devletin zalimane politikaları karşısında insanca yaşamaları imkansız hale gelen Filistinlilerin bu

²⁰⁷ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 112.

²⁰⁸ Jamal, **a.g.e.**, s. 118.

durumu ancak son birkaç yılda değişiklik göstermiştir. Bahsedilen köylerde yaşayan Arapların yasal yollarla yürüttükleri mücadeleler, uzun yılların ardından sonuç vermiş ve nihayet 50- 60 yıl sonra su ve elektrik gibi hizmetlerin bu köylere de ulaştırılması sağlanmıştır.²⁰⁹

Homojen bir Yahudi devleti inşa edilmesine yönelik politikalar sadece Filistinlilerin göç ettirilmesi ve çevresel alanlara yerleştirilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Filistinlilere ait topraklara el konulması ve istimlak edilmesi de Siyonist ideolojiye hizmet eden önemli gayelerden birisidir. Uri Ram'ın "fiziksel unutmaya" olarak adlandırdığı bu süreç, iki ana yöntem üzerine temellenmiştir: 1) Filistinlilere ait gayrimenkullerin imha edilmesi ya da alternatif olarak çoğunluğunu yeni gelenlerin oluşturduğu Yahudilerin bu alanlarda hızlı bir şekilde iskân edilmeleri, 2) Gayrimenkullerin, Yahudi çiftçilere uzun süreli kiralanması. Bu uygulamalar vasıtasıyla geri dönüşü olmayan bir durum yaratılmak istenmiş ve daha önce Araplara ait olan yerlerin Yahudi mülkiyetine geçirilmesi amaçlanmıştır.²¹⁰

İsrail'in 1940'lı yılların sonlarından itibaren ele geçirdiği topraklara bakıldığında, Yahudileştirme süreci daha net analiz edilebilecektir. Nitekim 1948 Savaşı'nın başlarında Yahudiler sadece 1,7 milyon dönüm toprağa sahipken²¹¹, savaş sona erdiğinde bu rakam 20,6 milyon dönüme çıkmıştır. Yani İsrail, İngiliz mandasında bulunan Filistin'in yüzde 78'ine sahip olmuştur. Araplar açısından bakıldığında, 1948 öncesinde 4,2 ila 5,8 milyon dönüm arasında toprağın Filistinli Arapların mülkiyetinde bulunduğu ve sonrasında İsrail sınırları içerisinde kaldığı tahmin edilmektedir. Buna ilaveten İsrail'de kalan Filistinliler de topraklarının yaklaşık yüzde 40 ila 60'ını kaybetmişlerdir. Anlaşılabacağı üzere Araplara ait mülklere el konulması süreci henüz savaş sırasında başlamıştır. Kısa bir süre sonra ise İsrail hukuk sistemi; (1950) Namevcutların Mülkiyeti Kanunu, (1951) Devlet Zilyetlik Kanunu ve (1953) Kamulaştırma Kanunu gibi düzenlemelerle toprak transferini yasallaştırma

²⁰⁹ Jamal, **a.g.e.**, ss. 119- 120.

²¹⁰ Ram, **a.g.e.**, s. 98.

²¹¹ Ram, **a.g.e.**, s. 98.

girişimlerine başlamıştır.²¹² Bu doğrultuda 1950'lerden itibaren daha sistemli ve kurumsallaşmış bir biçimde istimlâk politikalarına devam edildiği söylenebilir.

Topraklar üzerindeki tasarruf yetkisine gelince, Yahudi Ulusal Fonu'nun (JNF) muazzam bir mevkiye sahip olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim 1950'ler boyunca, daha önce Araplara ait olan 2 milyon dönüm tarım arazisini devletten satın alarak İsrail'deki en büyük toprak sahibi konumuna yükselen JNF, Arapların bu topraklara erişimlerini engelleme noktasında da büyük bir gayret sarf etmiştir.²¹³ Bu doğrultuda sahip olduğu toprakların Yahudi olmayanlara kiralanmasını dahi yasaklamıştır.²¹⁴ Gerçi devletin de toprak satışlarını 1960 yılında yasakladığı²¹⁵, kiralama hususundaysa sadece 1 ila 3 yıl arası gibi kısa vadelerde ve çok nadir esneklik gösterdiği bilinmektedir.²¹⁶

JNF ve devlet, toprakların tek bir elden yönetilmesini sağlamak amacıyla 1960 yılında bir anlaşma gerçekleştirmiş ve İsrail Arazi Otoritesi'ni (ILA) kurmuştur. Böylece devletin, Kalkınma Otoritesi'nin (Tüm mülteci arazilerini bünyesinde bulunduran kurum) ve JNF'nin topraklarını idare etme yetkisi bu organa devredilmiştir. ILA, şu an hükümet de dahil yürütme organlarının kararlarından tamamen bağımsız ve sadece devlet kanunlarına uymakla yükümlü bir organ olarak varlığını sürdürmektedir.²¹⁷

Toprakların kamulaştırılmasına yönelik en büyük tepki 30 Mart 1976 tarihinde gelmiştir. Devletin 1 Mart'ta "Galilee'yi Kalkındırma" bahanesi altında 20 bin dönüm araziye kamulaştıracağını açıklaması ve önceki 10 yıl içerisinde 75 bin dönümün çoktan istimlâk edilmiş olması halkın sabrının taşmasına neden olmuştur. Sadece bir gün süren olaylar neticesinde toplamda 6 İsrail vatandaşı Filistinli hayatını kaybetmiş, bunun yanında pek

²¹² Yiftachel, **a.g.e.**, ss. 137- 138.

²¹³ Yiftachel, **a.g.e.**, s. 139.

²¹⁴ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 116.

²¹⁵ Yiftachel, **a.g.e.**, s. 139.

²¹⁶ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 116.

²¹⁷ Yiftachel, **a.g.e.**, ss. 139- 140.

çok yaralanma ve tutuklanma vakası yaşanmıştır. Kanlı bir şekilde sona eren 30 Mart halen Filistinliler tarafından Toprak Günü olarak anılmaktadır. Pappé, bu olayla ilgili olarak, daha fazla yerleşim birimi inşa edilmesi yönünde İsrail'e herhangi bir baskı yapılmadığını ve bu girişimin tek amacının Kuzey'in Yahudileştirilmesi olduğunu belirtmektedir.²¹⁸

Toprak Günü'nden itibaren, Negev haricindeki bölgelerde, daha kurnazca ve büyük çaplı bir şekilde kamulaştırmalar devam etmiştir. Yeni yöntemlerin arasında en dikkat çekenini ise ILA ile Filistinli toprak sahipleri arasında gerçekleşen takaslardır. Bu işlem büyük oranda Filistinlilerin zararına gerçekleşmekte ve böylece Arap toprakları, Yahudi Belediyeler ile planlama otoritelerinin yetkisi altına girmektedir.²¹⁹ Günümüzde, İsrail sınırları içerisindeki Filistinlilerin sahip oldukları alana bakıldığında, Yahudileştirme politikasının ne kadar etkili bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Nitekim ülke topraklarının tamamının sadece yüzde 3,5'inin Araplara, yüzde 93'ünün devlete, geri kalanların ise Yahudilere ait özel mülk olduğu bilinmektedir.²²⁰

2.4.4. Sosyo- Ekonomik Göstergeler

İsrail'in bağımsızlık bildirgesi şöyle bir hatırlandığında buraya kadar anlatılan bölümlerle nasıl bir tezatlığa sahip olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Vatandaş olan Filistinlilerin, Yahudilerle arasındaki “farklılaştırılmış” sosyo- ekonomik durumlarının inceleneceği bu bölümde ise, bildirme ile gerçeklik arasındaki çelişkinin boyutları daha da netlik kazanacaktır. Nitekim etnik temelde ele alındığında Aşkenazi ve Mizrahilerden sonra üçüncü, ulusal kriterlere göre ise ikinci sınıf vatandaş olarak görülen ve buna göre muamele edilen Filistinliler, hemen hemen hayatın her alanında “Yahudi” Devleti'nin ayrımcı politikalarına maruz kalmışlardır. Bu çerçevede mesleki statüleri, gelir ve refah seviyeleri bakımından toplumsal hiyerarşinin en altında bulunan Filistinlilerin, bu

²¹⁸ Pappé, **a.g.e.**, ss. 130- 132.

²¹⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 115.

²²⁰ Dieckhoff, **a.g.m.**, s. 126.

durumun oluşmasında son derece mühim bir konuma sahip olan eğitim meselesini öncelikle ele almak gerekir.

1953 yılında çıkarılan Devlet Eğitim Kanunu ile biri dinî ve seküler, diğeri ise Yahudi ve Arap olmak üzere dört farklı eğitim sisteminin benimsendiğinden daha önce bahsetmiştik. Esasında Arap eğitim sisteminin Yahudilerden ayrı tutulmasının, Filistinli azınlığın ihtiyaçlarına cevap verebileceği yönünde bir izlenim uyanabilir. Ancak sistemin kurulmasından bu yana, Filistinlilerin eğitim gördüğü okulların devlet yatırımlarından çok az yararlanabildiği bir gerçektir. Nitekim ders saatleri ve öğrenci başına düşen öğretmen sayısında günümüzde dahi çok büyük eşitsizlikler mevcuttur. Ayrıca uygun binalar ve sınıflar ile kütüphaneler, spor tesisleri ve laboratuvarlar gibi imkânlar hususunda da Arap eğitim sisteminin pek çok sorunla baş başa bırakıldığı görülmektedir.²²¹

Aslında devletin kurulduğu ilk yıllarda, Filistinli öğrencilerin tabi olacağı eğitim sistemi hakkında liberal ve etnik milliyetçi düşünce okulları arasında bir uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Liberal okul, Filistinlilerin, Yahudi öğrencilerle aynı sistem içerisinde asimile edilmesi gerektiğini savunurken, etnik milliyetçi okul, kontrollü bir şekilde ayırtırmadan yana tavır sergilemiştir.²²² Ancak Filistinli azınlığın devlete ve Siyonist tarih yazımına tehdit oluşturduğu yönündeki kanı nedeniyle, her iki taraf da eğitim müfredatı üzerinde sıkı bir devlet kontrolünü savunmuştur. Bu doğrultuda Arap okullarında Filistinli ulusal kimliğinin gelişmesinin önüne geçilmek istenmiştir.²²³

Filistinli öğrencilere okutulan tarih kitaplarının içeriklerine bakıldığında, ulusal bilincin oluşmasını engellemek amacıyla ne kadar çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim tarih kitapları, öğrencilerin kolektif hafızalarının şekillenmesinde; ataları, kökenleri ve destansı geçmişleri hakkında bilinçlenmelerinde ve kolektif kimliklerinin oluşumunda muazzam bir öneme

²²¹ Halleli Pinson, “At The Boundaries of Citizenship: Palestinian Israeli Citizens and The Civic Education Curriculum”, *Oxford Review of Education*, Cilt 33, Sayı 3, 2007, ss. 335- 336.

²²² Shafir, Peled, *a.g.e.*, s. 121.

²²³ Pinson, *a.g.m.*, s. 336.

sahiptir. Bu perspektiften yola çıkıldığında Filistinli öğrencilere tam bir asimilasyon politikası uygulandığını söylemek mümkündür. Zira 1948-1966 yılları boyunca ve 2003-2004 okul döneminde okutulan müfredatın karşılaştırılmasına dair yapılan bir çalışmada, geçmişten bugüne hiçbir değişiklik olmadığı ve öğrencilerin kendi tarihlerini öğrenmeden büyümeye devam ettikleri saptanmıştır. Öyle ki, eskiden ders kitaplarının yüzde 25'ini Arap, yüzde 55'ini ise Yahudi tarihi oluştururken, günümüzde yüzde 35'ini Arap, İslam ve Osmanlı, yüzde 45'ini ise Yahudi tarihi kapsamaktadır (iki dönemde de yüzde 20'lik kısım dünya tarihine ayrılmaktadır). Ancak 1948'den bu yana Filistin tarihi hakkında hemen hemen hiçbir bilginin kitaplarda yer almadığı söylenebilir.²²⁴

Eğitim seviyesiyle ilgili istatistiklere bakıldığında her ne kadar Arapların durumlarında iyileşme meydana gelmiş olsa da halen Yahudilerle aralarındaki farkın yüksek olduğunu görmekteyiz. Nitekim 1948 yılında İsrailli Arapların yüzde 80'i okuma yazma bilmezken, bu oran 1988 yılında yüzde 15'e kadar gerilemiştir.²²⁵ Ayrıca 1961 yılında Araplar için ortalama eğitim süresi sadece 1,2 yıl iken, 2007 yılında 10,2 yıla çıkmıştır. Ancak 12,6 yıl öğrenim gören Yahudilerle kıyaslandığında halen düşük bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Aynı şekilde üniversiteye giden Arapların sayısında da büyük bir artış olmakla beraber, 2003 yılında tüm üniversite öğrencilerinin sadece yüzde 8,1'ni oluşturmaları, ülke nüfusundaki payları dikkate alındığında, eğitimde ne kadar geride kaldıklarını gözler önüne sermektedir.²²⁶ Bunlara ek olarak 2011 yılında Yahudilerin yüzde 70,4'ü devlet olgunluk sertifikası almaya hak kazanırken, Arapların sadece yüzde 52,5'i bu hakkı elde edebilmiştir.²²⁷

²²⁴ Riad Nasser, Irene Nasser, "Textbooks as a Vehicle For Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis' Identities as Citizens", *Journal of Curriculum Studies*, Cilt 40, Sayı 5, 2008, ss. 632- 633.

²²⁵ Shafir, Peled, *a.g.e.*, s. 120.

²²⁶ Peleg, Waxman, *a.g.e.*, s. 34.

²²⁷ CBS, *Statistical Abstract of Israel 2012*, s. 425.

Tablo 3. Seçilmiş Yıllarda, Yahudi ve Filistinli Vatandaşların Belirli Sosyo-Ekonomik Özellikleri

	Filistinliler	Yahudiler
Mesleki Statüler (3 Ana Kategori),		
1975	% 9	% 24
1990	13,5	32
Mesleki Statüler (vasıflı ve vasıfsız işçiler)		
1975	54,4	32
1990	52	23,4
Üniversite Mezunlarının Meslekleri, 1983		
Öğretmen	38,7	15,3
Tıp doktoru	13	
Uzman ve Yarı- Uzman	6,6	16
Kamu sektöründe idareci	0,5	15
Mimar ve Mühendis	5	14,5
İşçi	11	2,8
Ortalama Aile Geliri/ Standart Yetişkin Başına (Brüt)		
1980	77/54	100/100
1985	70/56	100/100
1993	72/56	100/100
Ortalama Aile Geliri/ Standart Yetişkin Başına (Vergi Sonrası)		
1980	86/58	100/100
1985	77/60	100/100
1993	78/60	100/100
Ailelerin Yoksulluk Oranları (Brüt)		
1980	38,7	12,8
1985	49,2	29,9
1996	46,3	28,2
Ailelerin Yoksulluk Oranları (Vergi ve Transfer Ödemeleri Sonrası)		
1980	47,66	14,8
1985	35,55	9,43
1996	28,3	12,4
Çocuk Ölüm Oranı	2	1

Kaynak: Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 118.

Filistinli vatandaşların mesleki statüleri ve gelir seviyeleri gibi sosyo-ekonomik göstergeleri incelendiğinde de eğitimde olandan farklı bir manzaranın bizi beklemediği Tablo 3'e bakıldığında net olarak anlaşılmaktadır. Genel anlamda alt meslek gruplarına dâhil olan Filistinlilerin

bu doğrultuda gelirlerinin de düşük olduğu ve yoksulluk oranlarının yüksek seviyelerde seyrettiği dikkatleri çeken bir unsurdur. Nitekim 1975 yılında üç ana meslek grubunda (bilimsel/akademik, uzmanlık ve idari alanlar) yer alan Filistinlilerin oranı sadece yüzde 9 iken, Yahudilerin oranı yüzde 24'tür. 1990 yılında bu oranlar sırasıyla yüzde 13,5 ve 32'ye yükselmiştir. Bu çerçevede iki tarafta da bir artış gözlenmesine rağmen aradaki farkın açıldığı görülmektedir. Keza 1975 yılında Filistinli çalışanların yüzde 54,4'ü vasıflı veya vasıfsız işçi statüsüne sokulurken, Yahudilerin 32'si bu şekilde istihdam edilmiştir. 1990 yılında ise Yahudilerin lehine muazzam bir azalma (yüzde 23,4) yaşanırken, Filistinlilerin durumunda (yüzde 52) pek bir değişiklik olmamıştır. Üniversite mezunlarının edindiği mesleklere bakıldığında, 1983 yılı rakamlarıyla, Filistinlilerin yüzde 38,7'si öğretmen olmuştur. İkinci en büyük grubu ise yüzde 13 ile tıp doktorları oluşturmuştur. Üniversite mezunu Yahudiler arasında öğretmenlerin (yüzde 15,3) dışındaki en yüksek oranları, uzman ve yarı- uzmanlar (yüzde 16), kamu sektöründe çalışan idareciler (yüzde 15) ile mimarlar ve mühendisler (yüzde 14,5) kapsamıştır. Filistinlilerde ise bu oranlar sırasıyla yüzde 6,6- 0,5 ve 5 şeklinde belirmiştir. Bunlara ek olarak, Filistinli üniversite mezunlarının yüzde 11'i beden gücüne dayalı işçi statüsünde çalışırken, Yahudilerin sadece yüzde 2,8'i mavi yakalı olarak istihdam edilmiştir.²²⁸

Filistinlilerin gelir seviyeleri ise, Yahudilerle kıyaslandığında, ikinci sınıf vatandaş olduklarını kanıtlayan bir diğer göstergedir. Bu doğrultuda, Filistinli bir ailenin ortalama brüt geliri, Yahudi bir aileninkinin, 1980'de yüzde 77'si, 1985'te yüzde 70'i, 1993'te ise yüzde 72'si olarak hesaplanmıştır. Standart yetişkin başına ise bu oranlar sırasıyla yüzde 54, 56 ve 56 şeklindedir. Yoksulluk söz konusu olduğundaysa aradaki fark daha da belirginleşmiştir. Nitekim Filistinlilerin, vergi ve transfer ödemeleri sonrasında, 1980'de yüzde 47,66'sı, 1985'te yüzde 35,55'i ve 1996'da yüzde 28,3'ü yoksullukla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Yahudilerin ise aynı yıllarda sadece yüzde 14,8'i, 9,43'ü ve 12,4'ü Filistinlilerle aynı zorluğa katlanmıştır. Bu

²²⁸ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 117- 124.

rakamlar, çocuk ölüm oranlarına da olumsuz bir şekilde yansımış ve her ne kadar iki grupta da azalmalar görölse de, 1955'ten bu yana 2/1 oranı devamlılık arz etmiştir.²²⁹

İsrail'deki Filistinli vatandaşların yaşam standartlarında 2000'li yıllardan itibaren de herhangi bir değişiklik olmadığı, hatta daha da kötüye gittiği söylenebilir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2010 yılında yayınladığı brifinge göre, İsrail her ne kadar son 20 yılda güçlü bir iktisadi büyüme gerçekleştirmiş olsa da Arap erkeklerin yüzde 60'ı, kadınların ise sadece yüzde 20'si istihdam edilmektedir. Dahası parçalı işgücü piyasasından ötürü Filistinliler genellikle düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Bu sebeplerden ötürü Filistinli vatandaşların yoksulluk oranları yüzde 50 civarında seyretmektedir. Ayrıca 2000'den itibaren çoğunluğu oluşturan nüfusun işsizlik ve yoksulluk oranlarında bir azalma yaşanırken Filistinlilerin yoksulluk oranının yaklaşık yüzde 20 artış göstermesi de brifingin vurguladığı önemli noktalardan biridir.²³⁰

2.4.5. Siyasi Eğilimler ve Hak Arayışları

İsrail sınırları içerisindeki Filistinlilere, Marshall'ın üç kategoriye ayırdığı vatandaşlık haklarından sadece sivil ve siyasal hakların bahşedildiği hususu pek çok çalışmada mevzu bahis edilmektedir. Ancak ilk bölümde vurgulandığı gibi sosyal haklar olmadan diğerlerinin tam anlamıyla pratiğe geçirilemeyeceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca İsrail Devleti'nin sahip olduğu sembol ve değerlerin Yahudiliğe özgü bir karakter taşıması da devletin barındırdığı azınlık grupların haklarını hayata geçirebilmelerine büyük bir engel oluşturmaktadır. Tüm bunların yanında vatandaş olmanın sağladığı lütuflardan yararlanma noktasında askerlik hizmetinin yerine getirilmesinin muazzam bir öneme sahip olduğu İsrail'de, Dürzîler dışındaki Arapların esasında sözde vatandaş olduğu dahi iddia edilebilir. Bu çerçevede her ne kadar siyasi hakları olduğu yönünde pek çok beyanat bulunsa da Filistinli

²²⁹ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 119- 120.

²³⁰ **OECD** (2010), Labour Market and Social Policy Review of Israel, (Erişim), <http://www.oecd.org/els/soc/44394444.pdf>, 03.04.2013.

vatandaşların politik alana dâhil olma çabaları, bu konuda ne kadar başarı sağlayabildikleri ve adalet arayışları bu başlık altında incelenecek ana meseleleri oluşturacaktır.

Öncelikle İsrail Devleti'nin Filistinlileri gerçek vatandaşı olarak görmediğini kanıtlayan ve Arap siyasetçilerin, temsil ettikleri azınlığın haklarını aramaları karşısında muazzam bir engel teşkil eden bir başka etnik nitelikli yasal düzenlemeden bahsetmek yerinde olacaktır. 1985 yılında Knesset'e dair Temel Yasa'da yapılan düzenlemeyle beraber, hedefleri veya eylemleri, açıkça veya zımnen şu hususları içeren bir aday listesinin Knesset seçimlerine katılması engellenmiştir:

- 1) İsrail Devleti'nin, Yahudi halkının devleti olarak varlığının reddi;
- 2) Devletin demokratik karakterinin reddi;
- 3) Irkçılığın teşviki.²³¹

Düzenlemeyle ilgili olarak yapılması kaçınılmaz pek çok yorum bulunmakla beraber en başta birinci madde ile üçüncü maddenin birbiriyle tamamen zıt bir anlayışla kaleme alındığını belirtmek gerekir. Tamamıyla çelişkili bir muhtevaya sahip olan bu düzenlemenin ikinci maddesi ise ilk maddenin "söylemek istediğini söyleyen" bir aday listesine seçim yolunu kapatmaktadır. Esasında anlaşılması son derece güç olan bu yasal düzenlemeden yapılabilecek tek çıkarım etnik- milliyetçi bir perspektifle hazırlandığı olmalıdır. Nitekim Smootha'nın paylaştığı şu cümle yasayı güzel bir biçimde özetlemektedir: *"...hükme göre İsrail, vatandaşlarının değil, dünya üzerindeki tüm Yahudilerin memleketidir. (Hüküm), sanki kendi devletleri değilmiş gibi onları (Filistinlileri) görünmez yabancı statüsüne indirgemektedir."*²³² Bu duruma engel olmak amacıyla, Filistinlilerin baskın olduğu Komünist Parti'den Knesset üyesi Tawfiq Toubi'nin ve PLP'den (Progressive List for Peace) Matti Peled'in, düzenleme üzerine yapılan tartışmalar esnasında "vatandaşlarının devleti" veya "Yahudi halkının ve

²³¹ **Basic Law: Knesset** (9. Yasa Değişikliği), Bölüm 7A, (Erişim), http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm, 06.04.2013.

²³² Aktaran, Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 127.

Filistinli vatandaşlarının devleti” şeklinde alternatifler sunduğunu ancak bu önerilerin reddedildiğini²³³ vurgulamakta fayda vardır.

Devletin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde Filistinlilerin oy kullanma davranışları incelendiğinde genel olarak üç eğilimden bahsetmenin mümkün olduğu görülmektedir: 1) Knesset seçimlerine katılım oranlarında azalma, 2) oyların parçalı yapısı,²³⁴ 3) radikalleşme²³⁵. Nitekim 1949 ila 1969 yılları arasında yapılan Knesset seçimlerinde Arapların katılım oranı yüzde 80- 90 dolaylarındayken²³⁶ 1999’dan itibaren muazzam bir düşüş yaşanmış ve 2003’te yüzde 62’ye, 2006’da 56’ya²³⁷, 2009’da 53,4’e gerilemiştir. 2013 seçimlerinde ise kısmî bir artış yaşanmış ve katılım yüzde 56,5’e yükselmiştir.²³⁸ Bunun yanında 60 yıllık süreç göz önünde bulundurulduğunda, Arap oylarının kendi içerisinde ılımlı, komünist, ulusalcı ve İslamcı gibi farklı politik- ideolojik bölünmeler yaşadığı ve bir bütün olarak görülemeyeceği anlaşılmaktadır.²³⁹ Ayrıca daha önce bahsedildiği gibi 1960’lar ve 70’ler boyunca Filistinli vatandaşların karşılaştığı pek çok sorun neticesinde bir radikalleşme süreci yaşanmıştır. Bu doğrultuda daha önce Siyonist partiler ve onların uydusu konumundaki listeler Filistinli oyların büyük bir çoğunluğunu alırlarken son otuz yılda vuku bulan dönüşüm ile beraber Arapların baskın olduğu partiler popülarite kazanmıştır.²⁴⁰

Ghanem ve Rouhana, Arap oylarının dağılımını göz önünde bulundurarak devletin kuruluşundan bu yana geçen süreyi farklı periyotlara bölmüşlerdir. Bu çerçevede ilk dönem, 1949 ila 1969 yılları arasını

²³³ Ghanem, **a.g.e.**, s. 25.

²³⁴ As’ad Ghanem, Nadim Rouhana, “Citizenship and the Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens of Israel”, **Nationalism& Ethnic Politics**, Cilt 7, Sayı 4, 2001, s. 69.

²³⁵ Hillel Frisch, **Israel’s Security and Its Arab Citizens**, Cambridge University Press, USA, 2011, s. 65.

²³⁶ Ghanem, Rouhana, **a.g.m.**, s. 69.

²³⁷ Ghanem, **a.g.e.**, s. 53.

²³⁸ Arik Rudnitzky, “Arab Politics in Israel and the 19th Knesset Elections”, **Tel Aviv Notes**, Cilt 7, Sayı 4, 2013, s. 2.

²³⁹ As’ad Ghanem, **Palestinian- Arab Minority in Israel, 1948- 2000: A Political Study**, State University of New York Press, USA, 2001, ss. 31- 38.

²⁴⁰ Frisch, **a.g.e.**, s. 65.

kapsamaktadır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi, bu süre zarfında Filistinlilerin oylarının çoğu ya direkt olarak İşçi Partisi olan Mapai'ye ya da ona bağlı bulunan listelere gitmiştir. Arap vatandaşların tercihlerine yön veren en önemli etken ise Mapai'nin hükümet organlarını elinde bulundurması ve Askeri yönetim de dâhil Filistinlilerin siyasi yönelimlerini manipüle etmek amacıyla pek çok kontrol mekanizmasını devreye sokması olmuştur.²⁴¹ Kısacası Araplara başka bir seçenek bırakılmamıştır. Bu durumun tek istisnası ise gittikçe daha fazla Filistinli bir karaktere bürünen İsrail Komünist Partisi olmuştur.²⁴²

Tablo 4. Filistinli Oylarının Knesset Seçimlerindeki Dağılımı (1949- 2006)

Yıl	Geçerli Oylar	Katılım %	ICP ve DFPE	PLP	NDA	DAP ve İslami Hareket	Filistinli Listeler	İşçi Partisi	Diğer Siyonist Partiler
1949	26,332	79	22				28	10	40
1951	58,984	86	16				55	11	18
1955	77,979	90	15				48	14	23
1959	81,764	85	11				42	10	37
1961	86,843	83	22				40	10	28
1965	106,346	82	23				38	13	26
1969	117,190	80	28				40	17	15
1973	133,058	73	37				27	17	19
1977	145,925	74	50				16	11	23
1981	164,862	68	37				12	29	22
1984	199,968	72	32	18			---	26	24
1988	241,601	74	33	15		11	---	16	25
1992	273,920	70	23	9		15	---	20	33
1996	307,497	77	38			27	---	18	17
1999	315,201	75	22		17	31		8	22
2003	346,580	62	26		20	18		8	28
2006	620,000	56	26		18	26		12,5	17,5

Kaynak: Ghanem, **Ethnic Politics...**, s. 53.

İkinci dönemin başladığı 1970'lerle beraber ise Filistinlilerin oy dağılımında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim 1966 yılında askeri yönetime son verilmesi, Filistinliler üzerindeki baskının azalmasına neden olmuştur. Bunun yanında 1967 Savaşı'nın yarattığı yıkıcı etki Arap vatandaşların davranışlarının radikalleşmesi sürecine büyük bir katkı

²⁴¹ Ghanem, Rouhana, **a.g.m.**, s. 72.

²⁴² Shafir, Peled, **a.g.e.**, s. 130.

sağlamıştır.²⁴³ Ayrıca daha önce vurgulandığı gibi 1976 yılında Arap topraklarının kamulaştırılmasını protesto eden altı kişinin öldürülmesi de “Filistinlileşme” yönünde muazzam bir etki yaratmıştır. Bu olaydan bir yıl sonra toprakların istimlâk edilmesine karşı protesto düzenleyen Komünist Parti, radikalleşme sürecinin de etkisiyle, Filistinli vatandaşlar tarafından ödüllendirilmiş ve 1977 yılında DFPE (*Democratic Front for Peace and Equality*) etiketi altında Arap oylarının yarısını almaya muvaffak olmuştur.²⁴⁴

Üçüncü periyot ise Arap toplumunda yeni siyasi partilerin belirmesine şahitlik eden 1984- 1992 yılları arasını kapsamaktadır. Bunlar; 1984 seçimlerinden hemen önce Filistinli Arap milliyetçiler tarafından kurulan PLP (*Progressive List for Peace*) ve bundan dört yıl sonra vücut bulan DAP’tır (*Democratic Arab Party*).²⁴⁵ 1987 yılında gerçekleşen Birinci İntifada’dan yaklaşık bir yıl sonra yapılan seçimlerde, geçmişte Filistinli oylarının çoğunu alan Siyonist partilerin bundan böyle Arapların baskın olduğu üç siyasi partinin – DFPE, PLP ve DAP – gölgesinde kalacağı anlaşılmıştır. Nitekim bu partiler 1988 seçimlerinde Filistinlilerin oylarının yüzde 59’unu toplamayı başarmıştır.²⁴⁶ Daha sonraki dönemlerde de – 1992 seçimleri hariç – oyların yüzde 60’ından fazlasını almışlardır.

1996 seçimleriyle başlayan dördüncü periyot ise diğerlerinden biraz daha farklı bir görüntü sunmaktadır. Zira başbakanın doğrudan seçilmeye başladığı bu dönemde seçmenler, biri parlamento listesi diğeri ise başbakan için olmak üzere toplamda iki oy kullanmaya başlamışlardır. Böylece Shas ve Rus göçmenlerinin oluşturduğu etnik partiler bu sistemden kazanç sağlamışlar ve Knesset’teki temsil oranlarını artırmışlardır. Keza Arap partilerin de bu dönemde oylarını yükselttiklerini söylemek mümkün. Nitekim 1996 ve 1999 seçimlerine bakıldığında Arap oylarının sırasıyla yüzde 65 ve

²⁴³ Ghanem, Rouhana, **a.g.m.**, s. 72.

²⁴⁴ Frisch, **a.g.e.**, s. 67.

²⁴⁵ Ghanem, Rouhana, **a.g.m.**, s. 72.

²⁴⁶ Frisch, **a.g.e.**, s. 67.

70'inin Filistinli veya Filistinlilerin baskın olduğu partilere gittiği görülmektedir.²⁴⁷

1990'ların sonlarıyla beraber gelen inanç ve cesaret, Filistinli partilerin İsrail Devleti'nin resmi tanımı hususunda köklü bir dönüşüm çağrısında bulunmalarına neden olmuştur. Bunun anlamı etnik- milliyetçi bir Yahudi devletinden Filistinlilerin ulusal azınlık olarak tanınacağı liberal demokratik bir devlete transformasyondur. 1996 seçimlerinde DFPE'nin yanında, 1999'da da bağımsız olarak seçimlere katılan NDA (*National Democratic Alliance*) ise bu talebi bir adım ileri taşımıştır. Toprağa dayalı olmayan ancak Filistinliler için ulusal- kültürel bir otonomi talep eden NDA, tüm Filistinli Knesset üyeleri tarafından da oybirliğiyle desteklenmiştir.²⁴⁸ Zira NDA'nın kurucusu olan Azmi Bisharah, Filistin sorununun çözümünün ancak iki uluslu bir devlette yattığını düşünmekteydi. Ayrıca iki devletli bir çözümün İsrail vatandaşı olan Arapların sorunlarına çare olmayacağı kanaatini taşımaktaydı.²⁴⁹

2000'li yıllardan itibaren ise Filistinlilerin oy verme davranışlarında çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. 1993'te başlayan Oslo Barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve 2000 yılının Ekim ayında vuku bulan olaylar, Filistinli vatandaşların Yahudilerle eşit birer vatandaş olabilme ümitlerinin iyiden iyiye azalmasına yol açmıştır. Knesset'te gerçekleştirdikleri mücadele yoluyla, yaşam koşullarında olumlu bir değişiklik yaratma umutları fazlasıyla tükenen ve İsrail siyasetine itimadı kalmayan Filistinlilerin seçimlere katılım oranlarında muazzam bir düşüş yaşanmıştır.²⁵⁰ Ayrıca yaşanan olumsuzluklar sonrasında Arap partilere verdikleri desteği de artırmışlardır. Nitekim 2009 seçimlerinde Filistinli vatandaşların yüzde 81,9'u Arap ve

²⁴⁷ Ghanem, Rouhana, **a.g.m.**, ss. 72- 73.

²⁴⁸ Shafir, Peled, **a.g.e.**, ss. 131- 132.

²⁴⁹ Azmi Bisharah'ın Filistin sorununun çözümüne yönelik siyasi düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abigail Fraser, Avi Shabat, "Between Nationalism and Liberalism: The Political Thought of Azmi Bisharah", **The Israeli Palestinians: An Arab Minority in the Jewish State**, ed. Alexander Bligh, Frank Cass Publishers, Great Britain, 2003, ss. 14- 34.

²⁵⁰ Rudnitzky, **a.g.m.**, s. 3.

Arapların baskın olduğu partilere oy verirken yüzde 18,1'i Siyonist ve Yahudi partileri tercih etmişlerdir.²⁵¹

2.4.6. Araplar Bağlamında Etnik 'Demokrasi'

Filistinlilerin maruz kaldıkları ayrımcı politikalara bakıldığında gerek İsrail Devleti'nin Bağımsızlık Bildirgesi'nde verilen vaatlerin gerekse bu alanda çalışma yürüten belirli kesimlerin İsrail'in tam anlamıyla olmasa da bir demokrasi olduğu yönündeki beyanlarının isabetli olmadığı dikkatleri çekmektedir. Hukuksal düzenlemelerine ve uygulamalarına bakıldığında 'Yahudiliği', hakların eksiksiz bir şekilde bahşedilmesi bağlamında tek ölçüt olarak kabul eden İsrail, bünyesinde barındırdığı Filistinli azınlığı düşman olarak addetmekte ve pek çok haktan mahrum bırakmaktadır. Tamamıyla Yahudi sembolleri, değerleri ve hedefleriyle bezeli kurumsallaşmış yapı içerisindeyse Filistinliler, sınırlı da olsa verilen hakları pratiğe geçirme hususunda son derece sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu çerçevede demokratik bir devletin gereği olan eşitlik prensibiyle ilgili olarak meşru yollardan haklarını aramaya çalışsalar da karşılığını hiçbir şekilde alamamaları ve yaşam koşullarının her geçen gün daha da kötüye gitmesi ümitsizliklerini artırmaktadır.

Yukarıda tasvir edilmeye çalışılan tüm bu olumsuzluklara karşın halen İsrail'in 'demokrasi benzeri' bir yapılanmaya sahip olduğu yönünde farklı çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Nitekim ilk bölümde de bahsi geçen Smootha'nın, İsrail'i 'etnik demokrasi' olarak tanımlama çabalarının büyük bir yankı uyandırdığı ve bu alanda çalışan çoğu kişiyi etkisi altına aldığı bir gerçektir. Ancak teorik ve deneysel anlamda pek çok çelişkiyi bünyesinde barındıran bu modeli, İsrail arketipinden hareket ederek açıklama imkânının bulunmadığını da belirtmek gerekir. Zira İsrail'in uygulamaları ile içerisinde demokrasi mefhumu geçen herhangi bir yaklaşımın örtüşmeyeceği, devletin Filistinli vatandaşlara yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda bariz bir biçimde anlaşılmaktadır.

²⁵¹ Arik Rudnitzky, *Arab Politics in Israel and the 19th Knesset Elections*, Sayı 1, 2013, s. 22.

Smootha'nın 'etnik demokrasi' modeli esas itibariyle tüm İsrail vatandaşlarına tanınan evrensel demokratik haklar ile devletin Siyonist-Yahudi karakterine öncelik veren etnik normlar arasında bir dengeyi tarif etmektedir. Smootha'ya göre bu denge, siyasallaşma ve modernleşmeye bağlı olarak Arap azınlığın devinimi ve entegrasyonu için bir kapı aralayacaktır. Ancak pratikte durumun hiç de böyle olmadığı ve Filistinli azınlığın, toplumunun kilit noktalarından – ideolojik, sembolik, yapısal ve politik – sistematik olarak dışlandığı görülmektedir. Ayrıca Smootha'nın modeli, Arap- Yahudi ilişkilerinin istikrarlı olduğu varsayımı üzerine temellenmektedir. Bu faraziyenin gözden kaçırdığı nokta ise devletin kurulmasından itibaren hızla yürütülen 'Yahudileştirme' sürecidir. Filistinli vatandaşların topraklarına kamulaştırma adı altında zorla el konulması, bunun yanında aşırı dindar kesimlerin toplumsal gidişata yön verme kabiliyetleri ve demokrasi karşıtı tutumları, çoğunluk ile azınlık arasındaki ilişkilerin hiç de normal bir seviyede ilerlemediğini göstermektedir.²⁵²

Smootha analizinde İsrail'in pek çok açıdan demokratik özellikler barındırdığını kaydetmektedir. Evrensel oy hakkı, çok partili sistem, adil seçimler, hükümet değişiklikleri, sivil haklar, bağımsız yargı, özgür basın, ordu üzerindeki sivil otorite gibi demokrasi ile uyumlu niteliklerin devlet bünyesinde mevcut olduğunu savunmaktadır.²⁵³ Ancak sistemin etnik merkezli doğası ve demokratik ile demokratik olmayan bileşenlerin bir arada bulunması sebebiyle Ghanem, Rouhana ve Yiftachel, demokratik *özellikler* ile *yapılar* arasında bir ayrıma gitmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu doğrultuda sayılan demokratik özelliklerin, katı bir etnik hiyerarşiye dayanan, toprağa dayalı dâhil edici vatandaşlıktan yoksun ve dinî kurumların güçlü olduğu demokratik olmayan bir yapıyı engelleyemeyeceğini savunmaktadırlar. Bu çerçevede İsrail'i ne bir demokrasi ne de otoriter bir

²⁵² Ghanem, Rouhana, Yiftachel, **a.g.m.**, ss. 258- 264.

²⁵³ Smootha, "Ethnic Democracy:...", s. 205.

rejim olarak görmekte, en uygun ifadeyle ‘etnik devlet’ sıfatıyla değerlendirmektedirler.²⁵⁴

²⁵⁴ Ghanem, Rouhana, Yiftachel, **a.g.m.**, s. 265.

SONUÇ

Günümüzde uluslararası sistemin birer parçası konumunda bulunan devletlerin hemen hemen hepsi, insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi evrenselleşen değerleri gözetme hususunda pek çok sıkıntıyla karşılaşmaktadır. Uluslararası kurumların yaygınlaşması ve sınırların geçirgenliğinin önceki dönemlere oranla daha da artmasıyla beraber demokratik değerlerle bağdaşmayan tavırlarına bir son vermek durumunda kalan devletler, aksi halde pek çok yaptırımla karşılaşabilmektedirler. Bu doğrultuda devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen vatandaşlığın çağımızın çözüm bekleyen en önemli meselelerinden biri olduğunu belirtmek gerekir.

Vatandaşlık statüsüne sahip olan bireylerin üyesi bulundukları devlet tarafından herhangi bir ayırım gözetilmeden sivil, siyasi ve sosyal olmak üzere tüm haklarla donatılmaları çağdaş vatandaşlık anlayışının en önemli gereklilikleri arasında sayılmaktadır. Ancak teoride ve uygulamada karşılaşılan tablonun her zaman böyle bir görüntü sunmadığı ileri sürülebilir. Nitekim vatandaşlıkla ilgili söylemlere bakıldığında sadece liberal anlayışta böyle bir yönelimden bahsedilebildiği, ancak onda da hakların kullanımında bireyin sınırsız bir tasarruf yetkisine haiz olduğu görülmektedir. Cumhuriyetçi anlayışta ise bireyin haklara tam anlamıyla kavuşması ancak içinde bulunduğu topluluğa karşı üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesiyle mümkünken, etnik söylemde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek farklı bir etnik kökene mensup olmakla aynı şeyler olarak değerlendirilmektedir.

İsrail'in vatandaşlık uygulamalarına bakıldığında bahsedilen üç söyleme de rastlamanın mümkün olduğu, ancak esas olarak etnik anlayışın önemli bir yer kapladığı söylenebilir. Yahudiliği, bunun da ötesinde 'Avrupa Yahudiliğini' önceleyen bir vatandaşlık anlayışına sahip olan İsrail Devleti, sadece Arap vatandaşlarına değil, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan göç eden dindaşlarına da ayrımcı politikalar çerçevesinde muamele etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında ise etnisitenin yanında cumhuriyetçi anlayışın da

önemli bir payının bulunduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Aşkenazilerin Siyonizm idealinin gerçekleştirilmesi adına üstlendikleri faaliyetler sonrasında bir nevi kurulu düzene yerleşen Mizrahilere yönelik aşağılayıcı tavırlarının sebebini sadece onların daha önce yaşadıkları coğrafyaya özgü niteliklere bağlamak yanlış olacaktır. Ancak her halükarda geldikleri bölgenin, dışlanmalarındaki ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerindeki esas faktörü oluşturduğu göz ardı edilmemelidir.

Haredilerin, İsrail toplumundaki konumları ise farklı bir görünüm arz etmektedir. Ülkenin toplam nüfusuna oranla düşük bir yüzdelik dilime sahip olmalarına rağmen topluma yön verme kabiliyetlerinin son derece yüksek olması, sadece devletin Yahudi karakteri ile açıklanabilmektedir. Ayrıca askerlik vazifesini yerine getirmenin ayrı bir öneminin bulunduğu İsrail’de, ultra-Ortodoks Yahudilerin büyük bir çoğunluğunun bu hizmeti ifa etmemesi, haklardan yararlanmaları hususunda herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Her ne kadar toplumun diğer kesimleri tarafından şikâyet konusu edilse de Harediler, kendilerini dine adanmanın dışında başka bir işle uğraşmaya sıcak bakmamaktadırlar. Ancak tüm bunlara rağmen sahip oldukları ayrıcalıklar, cumhuriyetçi yaklaşımla tamamen zıt bir görünüm çizmektedir. Bu durum ise İsrail Devleti’nin aslında bir ‘Yahudi Devleti’ olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Dâhil edici değil aksine dışlayıcı bir yapı arz eden vatandaşlık anlayışı çerçevesinde İsrail Devleti’nin Filistinli vatandaşlarına yönelik tutumu ise tamamen tecrit ve sindirme politikaları etrafında şekillenmektedir. Bu doğrultuda sahip oldukları vatandaşlık statüsünün, sadece bir belgeden ibaret olduğu ileri sürülebilir. Nitekim devletin kaynaklarından son derece sınırlı bir biçimde yararlanabilen Filistinlilerin, sadece sivil ve siyasi haklara haiz olabildikleri, bunları da tam anlamıyla hayata geçiremedikleri görülmektedir. Ayrıca devlet tarafından bilinçli ve sistematik bir biçimde yürütülen kimiksizleştirme faaliyetlerine sık sık maruz kaldıkları da bir gerçektir. Yine de sahip oldukları imkânlar çerçevesinde meşru yollardan haklarını aramaya çalışan Filistinliler, ulusal azınlık olarak tanınma ve

Yahudilerle eşit vatandaşlık haklarına sahip olma yönündeki taleplerini her fırsatta dile getirmektedirler. Ancak isteklerinin yerine getirilip getirilmeyeceği bir muamma olmakla beraber ümitsizlik ortamının Filistinli vatandaşlar arasında her geçen gün etkisini artırdığını görmek mümkündür.

Bu çerçevede İsrail Devleti'nin her ne kadar Batılı demokrasi veya etnik demokrasi olduğu yönünde pek çok beyanat bulunsa da incelenen veriler ışığında etnik bir devlet niteliği arz ettiği anlaşılmaktadır. Gerek kuruluş felsefesi gerekse hukuki alt yapısı ve izlediği politikaların tamamıyla homojen bir Yahudi devleti yaratmaya yönelik olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Mamafih Avrupa kökenli Yahudiliğin İsrail'de tam bir vatandaş olabilmek için aranan nitelikler arasında sayıldığını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Parçalı ve hiyerarşik toplumsal yapısını kurulduğu andan günümüze kadar muhafaza eden İsrail'in yakın ve orta vadede umut verici bir değişikliğe gitmesi beklenmemektedir. Nitekim belirli önyargıların geçerliliğini koruduğu ve eşitlik yönünde herhangi bir adımın atılmadığı, aksine evrensel ilkelerle bağdaşmayan uygulamalara devam edildiği görülmektedir. Bağımsızlık Bildirgesi'nde verilen sözlerin yerine getirilebilmesi ise ancak karar alıcıların ve çoğunluğu oluşturan halkın zihinsel dönüşümü sonrasında mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

ABU, Ofir, "Citizenship, Identity, and Ethnic Mobilization in Israel: The Mizrahi Democratic Rainbow – Between Universalism and Particularism", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 111- 134.

ARI, Tayyar, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, ss. 11- 34.

ATTIAS, Jean- Christophe, BENBASSA, Esther, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, 2. Baskı, çev. Nihal Önal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BAUHOFF, Dorothy v.d., **Dictionary of the Israeli- Palesitnian Conflict: Culture, History, and Politics**, ed. Melissa Hill, Thomson Gale, USA, 2005.

BENZIMAN, Yotam, "Citizenship as a Home", **Plurality and Citizenship in Israel: Moving Beyond the Jewish/Palestinian Civil Divide**, ed. Dan Avnon ve Yotam Benziman, Routledge, USA, 2010, ss. 53- 67.

BRUBAKER, William Rogers, "Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Çözümleme", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 55- 92.

CHETRIT, Sami Shalom, "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative", **Journal of Palestine Studies XXIX**, Sayı 4, 2000, ss. 51- 65.

CLEVELAND, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

COHEN, Asher, SUSSER, Bernard, "Jews and Others: Non- Jewish Jews in Israel", **Israel Affairs**, Cilt 15, Sayı 1, 2009, ss. 52- 65.

COHN, Margit, "Women, Religious Law and Religious Court in Israel – The Jewish Case", **Institute of Womens Law**, University of Oslo, 2004, ss. 55- 74.

DAGGER, Richard, "Republican Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, ed. Engin F. Işın, Bryan S. Turner, Sage Publications, London, 2002, ss. 145- 157.

DIECKHOFF, Alain, “İsrail’de Ulus: Demokrasi ile Etnisite Arasında”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma, Ulus- Devletin Sorgulanması**, der. Haldun Güllalp, çev. Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 112- 130.

EISENSTADT, Shmuel Noah, “Collective Identities, Public Spheres, Civil Society and Citizenship in the Contemporary Era: With Some Observations on the Israeli Scene”, **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 23- 39.

FRASER, Abigail, SHABAT Avi, “Between Nationalism and Liberalism: The Political Thought of Azmi Bisharah”, **The Israeli Palestinians: An Arab Minority in the Jewish State**, ed. Alexander Bligh, Frank Cass Publishers, Great Britain, 2003, ss. 14- 34.

FRISCH, Hillel, **Israel’s Security and Its Arab Citizens**, Cambridge University Press, USA, 2011.

GHANEM, As’ad, **Ethnic Politics in Israel: The Margins and the Ashkenazi Center**, Routledge, USA, 2010.

GHANEM, As’ad, **Palestinian- Arab Minority in Israel, 1948- 2000: A Political Study**, State University of New York Press, USA, 2001.

GHANEM, As’ad, ROUHANA, Nadim, “Citizenship and the Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens of Israel”, **Nationalism& Ethnic Politics**, Cilt 7, Sayı 4, 2001, ss. 66- 86.

GHANEM, As’ad, ROUHANA, Nadim, YIFTACHEL, Oren, “Questioning ‘Ethnic Democracy’: A Response to Sammy Smooha”, **Israel Studies**, Cilt 3, Sayı 2, 1998, ss. 253- 267.

GUNSTEREN, Herman R. van, **A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies**, Westview Press, USA, 1998.

HEATER, Derek, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

HERZL, Theodor, **Yahudi Devleti**, 3. Baskı, çev. Sedat Demir, Ataç Yayınları, İstanbul, 2009.

HERZOG, Ben, “The Revocation of Citizenship in Israel”, **Israel Studies Forum**, Cilt 25, Sayı 1, 2010, ss. 57- 72.

JAMAL, Amal, **Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity**, Routledge, USA, 2011.

JIRYIS, Sabri, **The Arabs in Israel**, Arapçadan İngilizceye çev. Inea Bushnaq, Monthly Review Press, USA, 1976.

JOHNSON, Paul, **Yahudi Tarihi**, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2001.

JONES, Clive, MURPHY, Emma C, **Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State**, Routledge, USA, 2002.

KADIOĞLU, Ayşe, "Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 31- 54.

KADIOĞLU, Ayşe, "Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 21- 30.

KARTAL, Filiz, "Dışlayıcı Bir Kurum Olarak Yurttaşlığın Evrimi: Polis'ten Küresel Düzene", **Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar**, ed. Filiz Kartal, TODAİE, Ankara, 2010, ss. 11- 55.

KASTORYANO, Riva, "Alman Birliğini Yeniden Tanımlamak: Milliyetten Vatandaşlığa", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma, Ulus- Devletin Sorgulanması**, der. Haldun Gülalp, çev. Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 35- 58.

KIMMERLING, Baruch, **Clash of Identities: Explorations in Israeli and Palestinian Societies**, Columbia University Press, USA, 2008.

KIMMERLING, Baruch, **The Invention and Decline of Israeliness: State, Society and the Military**, University of California Press, USA, 2001.

KIVISTO, Peter, FAIST, Thomas, **Citizenship: Discourse, Theory, and Transnational Prospects**, Blackwell Publishing, 2007.

KYMLICKA, Will, NORMAN, Wayne, "Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 185- 217.

- MARSHALL, T.H., "Citizenship and Social Class", **The Citizenship Debates: A Reader**, ed. Gershon Shafir, University of Minnesota Press, USA, 1998, ss. 93- 111.
- NASSER, Riad, NASSER, Irene, "Textbooks as a Vehicle For Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis' Identities as Citizens", **Journal of Curriculum Studies**, Cilt 40, Sayı 5, 2008, ss. 627- 650.
- OKUR, Mehmet Akif, "İsrail Dış Politikasının Tarihsel ve Toplumsal Temelleri Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, Sayı 14, 2008, ss. 99- 118.
- OLDFIELD, Adrian, "Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World", **The Citizenship Debates: A Reader**, ed. Gershon Shafir, University of Minnesota Press, USA, 1998, ss. 75- 89.
- OLDFIELD, Adrian, "Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?", **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 93- 106.
- OVENDALE, Ritchie, **The Origins of the Arab- Israeli Wars**, 4. Baskı, Pearson, Great Britain, 2004.
- ÖKE, Mim Kemâl, **Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880- 1923)**, 5. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- PAPPÉ, Ilan, **The Forgotten Palestinians: A History of the Palestinians in Israel**, Yale University Press, Great Britain, 2011.
- PELED, Yoav, "The Evolution of Israeli Citizenship: An Overview", **Citizenship Studies**, Cilt 12, Sayı 3, 2008, ss. 335- 345.
- PELEG, Ilan, WAXMAN, Dov, **Israel's Palestinians: The Conflict Within**, Cambridge University Press, USA, 2011.
- PERES, Yochanan, "The Religious- Secular Cleavage in Contemporary Israel", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, ss. 121- 132.

PINSON, Halleli, "At The Boundaries of Citizenship: Palestinian Israeli Citizens and The Civic Education Curriculum", **Oxford Review of Education**, Cilt 33, Sayı 3, 2007, ss. 331- 348.

PORAT, Guy Ben, TURNER, Bryan S., "Introduction: Contemporary Dilemmas of Israeli Citizenship", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 1- 22.

RAFAEL, Eliezer Ben, PERES, Yochanan, **Is Israel One? : Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded**, Brill, Boston, 2005.

RAFAEL, Eliezer Ben, SHAROT, Stephen, **Ethnicity, Religion and Class in Israeli Society**, Cambridge University Press, USA, 1991.

RAHAT, Gideon, MALKA, Reut Itzkovitch, "Political Representation in Israel: Minority Sectors vs. Women", **Representation**, Cilt 48, Sayı 3, 2012, ss. 307- 319.

RAM, Uri, **Israeli Nationalism: Social Conflicts and The Politics of Knowledge**, Routledge, USA, 2011.

RUDNITZKY, Arik, **Arab Politics in Israel and the 19th Knesset Elections**, Sayı 1, 2013.

RUDNITZKY, Arik, "Arab Politics in Israel and the 19th Knesset Elections", **Tel Aviv Notes**, Cilt 7, Sayı 4, 2013, ss. 1- 6.

SA'DI, Ahmad H., "Israel as Ethnic Democracy: What Are The Implications For The Palestinian Minority?", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 22, Sayı 1, 2000, ss. 25- 37.

SAGI, Avi, "On Religious- Secular Tensions", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, ss. 105- 120.

SAND, Şlomo, **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme**, çev. Işık Ergüden, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

SCHUCK, Peter H., "Liberal Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, ed. Engin F. Işın, Bryan S. Turner, Sage Publications, London, 2002, ss. 131- 144.

SHAFIR, Gershon, PELED, Yoav, **Being Israeli, The Dynamics of Multiple Citizenship**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004.

SHAKAK, Israel, MEZVINSKY, Norton, **İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi**, çev. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.

SMOOHA, Sammy, "Ethnic Democracy: Israel as an Archetype", **Israel Studies**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 198- 241.

SMOOHA, Sammy, "The Model of Ethnic Democracy: Israel as a Jewish and Democratic State", **Nations and Nationalism**, Cilt 8, Sayı 4, 2002, ss. 475- 503.

STADLER, Nurit, FEDER, Edna Lomsky, ARI, Eyal Ben, "Fundamentalist Citizenships: The Haredi Challenge", **The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State**, ed. Guy Ben-Porat ve Bryan S. Turner, Routledge, USA, 2011, ss. 135- 157.

SWIRSKI, Sholomo, **Politics and Education in Israel**, Falmer Press, New York, 1999.

TESSLER, Mark, **A History of the Israeli- Palestinian Conflict**, Indiana University Press, USA, 1994.

TZFADIA, Erez, YIFTACHEL, Oren, "Between Urban and National: Political Mobilization Among Mizrahim in Israel's 'Development Towns'", **Cities**, Cilt 21, Sayı 1, 2004, ss. 41- 55.

YIFTACHEL, Oren, **Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine**, University of Pennsylvania Press, USA, 2006.

YIFTACHEL, Oren, TZFADIA, Erez, "Between Periphery and 'Third Space': Identity of Mizrahim in Israel's Development Towns", **Israelis in Conflict: Hegemonies, Identities and Challenges**, ed. Adriana Kemp vd., Sussex Academic Press, Great Britain, 2004, ss. 203- 235.

WEISSBROD, Lilly, "Shas: An Ethnic Religious Party", **Israel Affairs**, Cilt 9, Sayı 4, 2003, ss. 79- 104.

ZOHAR, Zvi, "On European Jewish Orthodoxy, Sephardic Tradition and The Shas Movement", **Jewry Between Tradition and Secularism: Europe and Israel Compared**, ed. Eliezer Ben Rafael, Thomas Gergely ve Yosef Gorny, Brill, Boston, 2006, ss. 133- 150.

CBS, **Statistical Abstract of Israel 2012.**

The Law of Return (5710- 1950), 5 Temmuz 1950,

(Erişim) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b4ea1b.html>.

Nationality Law (5712- 1952), 14 Temmuz 1953,

(Erişim) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b4ec20.html>.

Basic Law: Knesset,

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm.

OECD (2010), Labour Market and Social Policy Review of Israel, (Erişim),

<http://www.oecd.org/els/soc/44394444.pdf>.

“Israel’s Ultra- Orthodox Fight to be Exempt from Military Service”, **BBC**

News, (Erişim) <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-19492627>.